EAÕS

AASTARAAMAT

1996 1998

A-50463

Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts

EESTI AKADEEMILINE ÕIGUSTEADUSE SELTS

1996.-1998. AASTAL

Tartu 1999

Tartu Ülikooli Raamatukogu

ISBN 9985-863-05-4

trükk: trükikoda PAAR
tel. 27 420 362

EESTI AKADEEMILISE ÕIGUSTEADUSE SELTSI LIIKMESKOND SEISUGA 31.12.1998

Tegevliikmed:

1. Ants Aasma
2. Reet Adamsoo
3. Ingrid Aloe ÕI 3.
4. Kaidi Alvela ÕI 3.
5. Kai Amos
6. Külli Aren
7. Lembit Auväärt
8. Raivo Bergson
9. Piret Blankin
10. Uuno Ellen
11. Tõnis Elling
12. Jaan Ginter
13. Aleksander Glikman
14. Lembi Hansen
15. Enno Heringson ÕI 3.
16. Mai Hion
17. Kaarel Ilus
18. Erika Ilves
19. Jüri Jegorov
20. Peeter Jerofejev
21. Arvo Junti
22. Margit Jõgeva
23. Allar Jõks
24. Peeter Järvelaid
25. Imbi Jürgen
26. Hillar Jürgens
27. Uve Jürgens
28. Aro Kaljuste TÜ 3.
29. Jüri Kaljuvee
30. Lea Kalm
31. Andi Kasak
32. Viljar Kasemaa
33. Arno Kelnik
34. Eerik Kergandberg
35. Donald Kiidjärv
36. Jaak Kirikal
37. Merilin Kiviorg
38. Endel Kolgo
39. Evi Kool
40. Veikko Korjus
41. Eenok Kornel
42. Rein Kukk
43. Ants Kull
44. Irene Kull
45. Mailis Kullerkupp ÕI 3.
46. Ago Kutsar
47. Nikolai Kõiv
48. Hilja Käba
49. Kristjan Käes ÕI 3.
50. Kaljo Kägi
51. Madis Kägu
52. Viljar Kähari CC 3.

53. Harri Kärtner
54. Kairi Künka
55. Rein Laanet
56. Ando Leps
57. Urve Liin
58. Asta Liivak
59. Peep Lillemäe
60. Eha Lillsaar
61. Herbert Lindmäe
62. Jaan Lindmäe
63. Maili Lokk
64. Heiki Loot
65. Feliks Luiksaar
66. Aino-Eevi Lukas
67. Uno Lõhmus
68. Rait Maruste
69. Jaan Meigas
70. Merle Meister ÕI 3.
71. Kaljo Merilo
72. Ann Meriluht ÕI 4.
73. Vaike Merka
74. Hilja-Anne Merzin
75. Kalle Merusk
76. Margit Mets
77. Andrus Miilaste
78. Tambet Mullari
79. Sirje Must
80. Ene Muts
81. Kalle Nigola
82. Ilona Nurmela
83. Kaljo Nõmmoja
84. Ants Nõmper TÜ 4.
85. Jaano Odar
86. Inge-Maret Orgo
87. Gustav Ostrat
88. Jaak Ostrat
89. Eugenia Piel
90. Anne Pihlak
91. Kaido Pihlakas
92. Ene Pill
93. Heiki Pisuke
94. Kalev Prillop
95. Peep Pruks
96. Tiiu Purdelo
97. Marje Põder
98. Tõnu Põder
99. Andra Pärsimägi
100. Kristi Raba TÜ 4.
101. Üllar Reino
102. Maris Ritsoson
103. Lembi Rump
104. Maie Ruus
105. Kaimo Räppo TÜ 4.
106. Hardo Rätsep
107. Elvi Saar
108. Rein Saarma
109. Lembit Saarnits
110. Edgar Salumaa
111. Erik Salumäe
112. Mai Saunanen
113. Heinrich Schneider
114. Viivi Sepp

115.Kadri Siibak
116.Heino Siigur
117.Ene Soop
118.Cardo Soosaar TÜ 4.
119.Jaan Sootak
120.Mari-Ann Susi
121.Mart Susi
122.Milvi Söörd
123.Rein Söörd
124.Anti Talur
125.Anne Tammer
126.Tambet Tampuu
127.Aare Tark
128.Marko Tiiman
129.Asko Toomsoo
130.August Traat
131.Elvi Tõnismägi
132.Heldur Tüüts
133.Endel Untera
134.Priit Uring
135.Erki Uustalu
136.Hilja Valk
137.Monika-Silvia Valm
138.Paul Varul
139.Katrin Vels ÕI 3.
140.Urmas Volens ÕI 4.
141.Raivo Öpik
142.Sander Zibo

Üliõpilasliikmed:

1. Tiia Born ÕI 2.
2. Irme Esken ÕI 1.
3. Laura Feldmanis ÕI 2.
4. Külli Haav ÕI 2.
5. Ard Hellamaa ÕI 2.
6. Aili Hiio ÕI 1.
7. Helen Hääl ÕI 2.
8. Ave Isotamm ÕI 2.
9. Külly Kivimurd ÕI 2.
10. Ivar Liivamägi ÕI 2.
11. Piret Loide-Reisner ÕI 2.
12. Tõnu Metsaäär ÕI 2.
13. Mari Remmelgas ÕI 2.
14. Margit Saarmets ÕI 2.
15. Õrne Suur TÜ 2.
16. Helen Tarvis ÕI 2.
17. Kristel Tina ÕI 2.
18. Jan Trei ÕI 1.
19. Egon Veermäe ÕI 1.

Välisliikmed:

1. Prof. Dietrich André Loeber (Saksamaa LV)
2. Prof. Rein Taagepera (USA)
3. Prof. Henn-Jüri Uibopuu (Austria)

Auliikmed:

1. August Traat
2. Boris Meissner (Saksamaa LV)
3. Väino Riismandel (USA)

Nime järel kasutatud kahetähelised lühendid (ÕI jt.) tähistavad kõrgkooli, järgarv lühendi järel aga seda, mitmenda aasta üliõpilane seltsi liige on.

Kasutatud lühendid : ÕI - Õigusinstituut
TÜ – Tartu Ülikool, õigusteaduskond
CC – Concordia Rahvusvaheline Ülikool Eestis

Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi

juhatus:

(alates 23.10.1998)

1. Inge-Maret Orgo - esimees
2. Tambet Tampuu – aseesimees
3. Irene Kull
4. Aino-Eevi Lukas
5. Rein Söörd
6. Kristi Raba
7. Kaimo Räppo
8. Piret Blankin
9. Külli Aren

revisjonikomisjon

1. Kadri Siibak – esimees
2. Kaarel Ilus
3. Feliks Luiksaar

EESTI AKADEEMILISE ÕIGUSTEADUSE SELTSI PÕHIKIRI

I. ÜLDSÄTTED

1. Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts (edaspidi nimetatud selts) on mittetulunduslik juristide vabatahtlik ühendus (mittetulundusühing).

2. Seltsi tegevuse eesmärk on heategevuslik õigusteaduse, õiguskultuuri ja õigushariduse toetamine avalikes huvides.

3. Seltsi asukoht on Tartu linn. Seltsi juhatus asub seltsi esimehe töökoha aadressil.

4. Selts on 8. veebruaril 1924. aastal asutatud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi õigusjärglane ning on taasasutatud 21. juunil 1988. a.

5. Seltsi tegevus rajaneb demokraatia printsiipidel, liikmete omaalgatusel ja ühiskondlikul tegevusel.

6. Selts on tulu mittetaotlev organisatsioon. Ta tegutseb Mittetulundusühingute seaduse alusel ning juhindub oma tegevuses Eesti muudest õigusaktidest ja käesolevast põhikirjast.

7. Selts taotleb juristidest teadlaste ja praktikute ühendamist õigusteaduse ja praktika seoste tihendamiseks, erialaste kontaktide arendamiseks, õigusteaduse levitamiseks ja seadusandluse demokratiseerimiseks.

II. SELTSI ÜLESANDED JA TEGEVUSVALDKONNAD

8. Selts peab oma ülesandeiks ja tegevusvaldkondadeks:

1) huvi tõstmist teadustöö vastu ja õigusteaduse arendamist;
2) juristide akadeemilise suhtlemise ja ühisürituste korraldamist;
3) üliõpilaste ja praktikute kaasatõmbamist teadustööle;
4) erialaste suhete loomist välismaa juristide ja organisatsioonidega ning muude erialade teadlastega;
5) arvamuste andmist seadusandluse ja seaduseelnõude kohta;
6) õigusteadmiste levitamist;
7) koosolekute, konverentside ja seminaride korraldamist;
8) kirjastamist, soovituste andmist kirjastamiseks ja retsenseerimist;
9) õigusinfo kogumist ja vahendamist;
10) seisukohtade väljatöötamist õigusküsimustes, mis pakuvad üldist huvi;
11) juristi kutse-eetika kujundamist;
12) Eestis sündinud, õppinud, elanud või töötanud õigusteadlaste mälestuste jäädvustamist;
13) teadusliku uurimistöö, ideede ja õpetamise vabaduse kaitsmist;
14) koostöö tegemist teiste Eesti juristide organisatsioonidega.

9. Seltsil on õigus:
1) avada ja sulgeda arveid ja erikontosid krediidiasutustes ning sooritada finantsoperatsioone;
2) sõlmida lepinguid füüsiliste ja juriidiliste isikutega;
3) määrata stipendiume õigusteaduse edendamiseks, anda auhindu silmapaistvate saavutuste eest õigusteaduses.

10. Selts on eraõiguslik juriidiline isik. Tal on oma pitsat, embleem ja muu atribuutika.

III. SELTSI LIIKMED, NENDE ÕIGUSED JA KOHUSTUSED

11. Seltsi liikmed jagunevad tegevliikmeteks, auliikmeteks, välisliikmeteks ja üliõpilasliikmeteks.

Seltsi tegevliikmeteks võivad olla Eesti Vabariigis alaliselt elavad või töötavad juristid ja õigusteadust õppivad üliõpilased alates kolmandast aastast.

Seltsi auliikmeiks võib seltsi üldkoosolek valida isikuid, kellel on erilisi teeneid õigusteaduse edendamises või seltsi tegevusele kaasaaitamises.

Seltsi välisliikmeks võib seltsi üldkoosolek valida isikuid, kellel on erilisi teeneid õigusteaduse edendamises ning kellega suhtlemine aitab kaasa õigusteaduse arendamisele Eesti Vabariigis.

Õigusteadust õppivaid esimese ja teise aasta üliõpilasi võib vastu võtta seltsi üliõpilasliikmeks. Üliõpilasliige võtab osa seltsi tegevusest. Tal on sõnaõigus seltsi koosolekutel, kuid ta ei osale seltsi organite valimistel ja hääletamisel. Üliõpilasliikmed saavad tegevliikmeteks alates kolmandast aastast.

12. Seltsi tegevliikmeks ja üliõpilasliikmeks võtab vastu juhatus sellekohase kirjaliku avalduse esitanud isiku, kes tunnistab seltsi põhikirja ja soovib osaleda seltsi tegevuses.

13. Seltsi tegev- ja üliõpilasliikmed maksavad sisseastumismaksu ja iga-aastast liikmemaksu, mille suuruse määrab üldkoosolek.

14. Seltsi liikmel on õigus:

1) võtta osa seltsi tegevusest vastavalt käesolevas põhikirjas nimetatud eesmärkidele ja ülesannetele;
2) valida ja olla valitud kõigisse seltsi juhtimis- ja

revisjoniorganeisse;

3) esitada seltsi organeile ettepanekuid seltsi tegevuse kohta ja
arupärimisi seltsi puudu-tavates küsimustes;

4) võtta osa seltsi korraldatavatest üritustest;

5) seltsist omal soovil lahkuda, täites eelnevalt oma kohustused
seltsi ees.

15. Seltsi liige on kohustatud täitma käesoleva põhikirja nõudeid ja aitama kaasa seltsi ülesannete lahendamisele.

16. Seltsi liikmed, kes ei ole mõjuva põhjuseta tasunud 2 viimase kalendriaasta liikmemaksu 31. detsembriks, arvatakse juhatuse otsusega seltsist välja.

17. Seltsist omal soovil lahkumiseks esitab seltsi liige kirjaliku avalduse seltsi juhatusele.

18. Juhatuse otsused lahkumisavalduse rahuldamise ja seltsist väljaarvamise kohta tehakse liikmele kirjalikult teatavaks 2 nädala jooksul.

Juhatuse otsusega mittenõustumisel võib liige nõuda küsimuse otsustamist üldkoosoleku poolt.

IV. SELTSI STRUKTUUR JA JUHTIMISORGANID

19. Seltsi liikmed võivad moodustada territoriaalseid osakondi seltsi tegevuse laiendamiseks. Osakonnad ei ole juriidilised isikud.

Osakonna loomise ja tegevusvormid otsustab üldkoosolek.

20. Seltsi kõrgeim organ on üldkoosolek.

Korralise üldkoosoleku kutsub juhatus kokku igal aastal

oktoobrikuus.

Erakorraline üldkoosolek kutsutakse kokku seltsi esimehe, juhatuse, revisjonikomisjoni või vähemalt ühe kümnendiku seltsi liikmete nõudmisel.

Üldkoosoleku kokkukutsumisest tuleb seltsi liikmetele ette teatada vähemalt kolm nädalat.

21. Seltsi üldkoosolek võib vastu võtta otsuseid, kui sellel osaleb või on esindatud vähemalt ¼ seltsi liikmetest.

Üldkoosolekul võib osaleda ja hääletada seltsi liige isiklikult või oma esindaja kaudu. Seltsi liiget võib esindada ainult teine seltsi liige lihtkirjaliku volikirjaga.

22. Seltsi üldkoosolek:

1) võtab vastu seltsi põhikirja ja teeb selles muudatusi;
2) arutab seltsi tegevuse põhiküsimusi ja võtab nende kohta vastu otsuseid;
3) määrab liikmemaksu ja sisseastumismaksu suuruse;
4) määrab juhatuse ja revisjonikomisjoni suuruse;
5) valib avaliku hääletamise teel kolmeks aastaks seltsi juhatuse, mille liikmete hulgast nimetab seltsi esimehe ja aseesimehe ning revisjonikomisjoni;
6) kuulab ära ja kinnitab juhatuse ja revisjonikomisjoni aruanded ning raamatupidamise aruanded;
7) valib seltsi auliikmed ja välisliikmed;
8) võtab vastu eelarve;
9) otsustab seltsi ühinemise või jagunemise;
10) võtab vastu otsuseid küsimustes, mis on juhatuse või seltsi liikmete poolt esitatud otsustamiseks üldkoosolekule.

23. Seltsi üldkoosoleku otsus on vastu võetud, kui selle poolt hääletab üle poole koosolekul osalenud liikmetest või nende esindajatest.

Põhikirja muutmise, seltsi ühinemise või jagunemise otsuse vastuvõtmiseks on vajalik üle 2/3 üldkoosolekul osalenud liikmete nõusolek.

Seltsi eesmärgi muutmiseks on vajalik vähemalt 9/10 seltsi liikmete nõusolek. Muutmist otsustanud üldkoosolekul mitteosalenud liikme nõusolek peab olema esitatud kirjalikult.

Üldkoosoleku otsus loetakse vastuvõetuks ka koosolekut kokku kutsumata, kui kirjalikul hääletamisel on otsuse poolt kõik seltsi liikmed.

24. Seltsi tegevust juhib juhatus, kes langetab otsuseid kõigis küsimustes, välja arvatud üldkoosoleku pädevusse kuuluvad küsimused. Juhatuse tööd korraldab seltsi esimees.

Seltsi juhatuse suurus on 5-11 liiget.

Juhatus on otsustusjõuline, kui kohal on üle poole juhatuse liikmetest.

Otsuseid võtab juhatus vastu lihthäälteenamusega.

25. Seltsi esimees korraldab kõigi seltsi tööküsimuste lahendamist ning annab juhatuse tegevusest aru üldkoosolekule ja revisjonikomisjonile.

26. Seltsi esindavad kõigis õigustoimingutes seltsi esimees ja aseesimees üksinda, teised juhatuse liikmed esindavad seltsi ainult ühiselt.

27. Seltsi revisjonikomisjon revideerib seltsi põhikirjast kinnipidamist ja finantsmajanduslikku tegevust ning esitab üldkoosolekule revideerimise aruande ja sellest tulenevad ettepanekud.

Revisjonikomisjoni koosseisu ei või kuuluda seltsi juhatuse liige ja raamatupidaja.

28. Revisjonikomisjon valib oma koosseisust esimehe, aseesimehe ja sekretäri.

29. Revisjonikomisjoni liikmed võivad nõuandva hääleõigusega osa võtta seltsi juhatuse istungitest.

V. SELTSI VAHENDID

30. Seltsi majandusliku aluse moodustavad:
1) sisseastumis- ja liikmemaksud;
2) annetused ja eraldised;
3) tulud väljaannete müügist;
4) muud laekumised.

VI. SELTSI ÜHINEMINE JA JAGUNEMINE

31. Selts võib ühineda teise mittetulundusühinguga või jaguneda (jaotumise või eraldumise teel) mittetulundusühinguteks.

Ühinemine (jagunemine) toimub ühinemises (jagunemises) osalevate mittetulundusühingute juhatuste vahel sõlmitud ühinemislepingu (jagunemislepingu) alusel.

VII. SELTSI TEGEVUSE LÕPETAMINE

32. Selts lõpetab oma tegevuse:
1) kui seltsi üldkoosolek langetab sellekohase otsuse üle kahe kolmandiku koosolekul osalenud või esindatud liikmete nõusolekul;
2) kui kohus võtab vastu vastava otsuse;

3) kui seltsi vastu on alustatud pankroti- või likvideerimismenetlus;
4) muul seaduses ettenähtud alusel.

33. Seltsi tegevuse lõpetamisel pärast kõigi nõuete rahuldamist allesjäänud seltsi vara kuulub üleandmisele Tartu Ülikooli õigusteaduskonnale.

EAÕS-i AASTAKOOSOLEK 1. novembril 1996

Aruanne EAÕS-i tegevusest ajavahemikul 21.10.1995 - 01.11.1996

EAÕS-i esimees Rait Maruste

Lugupeetud seltsi aastakoosolekust osavõtjad! Alustan oma aruannet tagasivaatega eelmise aastakoosoleku otsusele. Möödunud aastakoosolek otsustas:
- kinnitada juhatuse esimehe ja revisjonikomisjoni aruande;
- jätkata tegevust väljakujunenud töösuundades ja -vormides;
- valida juhatuse aseesimeheks Lea Kalm'u;
- kiita põhimõtteliselt heaks juhatuse poolt väljapakutud ettekandekoosolekute temaatika ja ajagraafik;

- juhatusel viia lõpule aastaraamatu toimetamine, trükkimine ja saata see kõigile seltsi liikmetele;
- eelseisval tegevusperioodil pöörata enam tähelepanu avaliku õiguse väljaarendamisele Eestis.

On heameel tõdeda, et selle tükk aega kivina kaelas olnud sammuga - aastaraamatu trükkimisega - saime hakkama, aastaraamat on ilmunud ja teil kõigil ka käes, kuigi ta on parasjagu "hapuks" läinud selles mõttes, et peegeldab perioodi, mis ulatub juba 3 aastat tagasi. Aga me oleme dokumenteerinud oma tegevuse. Ma tahaksin pärastpoole veel natuke sellest aastaraamatu väljaandmisest rääkida, sest ajad ja seisud on natukene muutunud. Peaksime pisut ümber hindama ka oma aastaraamatu väljaandmise aluseid ja korda. Igal juhul on see üks kindel tulemus seltsi tegevusest möödudnud perioodil.

Et vastavalt otsusele tegevussuundi realiseerida, töötas juhatus tegevuskava nii, et me kujundasime ettekandekoosolekute süsteemi (iga kuu 3. kolmapäeval TÜ Ajaloo muuseumi konverentsisaalis), meil olid aasta peale ette teada teemad, millest me rääkisime. Nii toimusidki ettekandekoosolekud 15. novembril - Jurist Internetis, osavõtjaid 35;
- 20. detsembril - Halldusprotsess ja halduskohtumenetlus – funktsioon, seisund ja perspektiiv Eestis, osavõtjaid 20;
- 17. jaanuaril - Kas kohtureform jätkub või ei? Kaks kohtukorralduse ideoloogiat ja eelnõud, osavõtjaid 67
- 21. veebruaril - Juristide täiendõpe ja Õiguskeskus, osavõtjaid 24
- 20. märtsil - Õigusabi reform, osavõtjaid 78
- 17. aprillil - Kriminaalseadustiku ja kriminaalmenetlusseadustiku seis ja tulevik, osavõtjaid 57
- 15. mail - Võlaõigus ja võlaõiguse eelnõu, osavõtjaid 32

- 7. juunil - XX Õigusteadlaste Päev peateemaga "Jurist ja õiguspoliitika".
XX Õigusteadlaste Päev ei toimunud enam sellise hoo ja mahuga nagu XIX Õigusteadlaste Päev. Küllap oli selleks ka mitmesuguseid põhjusi, aga siin on koht ka edaspidiseks järelemõtlemiseks, mida annaks teha selleks, et meie õigusteadlaste päevade tava, mis on seltsi ja eesti õigusteaduse ajaloos püsiva väärtusega nähtus, edasi arendada ja hoida.
- 18. septembril toimus ettekandekoosolek teemal "Eesti õigus ja Euroopa õigus", osavõtjaid 32.

Keskmine ettekandekoosolekutest osavõtt oli 43 inimest, mis pole sugugi halb tulemus 9 ettekandekoosoleku põhjal. Mul on sügav veendumus selles, et see selline rutiinne tava iga kuu kolmandal kolmapäeval ettekandekoosoleku pidamiseks õigustab ennast ja töötab. Mul on juhatuse nimel ettepanek jätkata selliste ettekandekoosolekute tava. Mida me peaks silmas pidama, on see et leida aktuaalsed, võibolla isegi provokatiivsed teemad ja ettekandjad pro ja contra , et tekiks arutelu, diskussioon. Enamikel juhtudel ettekandekoosolekutel see ka aset leidis ja peaks vist ka niimoodi jätkama. Mul on rõõm tõdeda seda, et küllalt palju tudengeid võttis ettekandekoosolekutest osa, kuigi meil on seltsis ainult 2 üliõpilasliiget. Poleks paha, kui tudengid astuksid ka seltsi liikmeks, aga oleks kindlasti heameel näha edaspidist tudengite osavõttu. Poleks paha ka see, kui mõni aktiivne tudeng tuleks juhatusse või juhatuse juurde, et oleks meil ka tagasiside, tudengkonda puudutavatest probleemidest parem ülevaade ja saaksime tudengkonna ootustele paremini reageerida ning mõne asja võiks ka tudengid ise korraldada.

Aastakoosolek aasta tagasi otsustas ka enam tähelepanu pöörata avaliku õiguse väljaarendamisele Eestis. Seltsi võimalused

selleks on loomulikult piiratud ja me ei saa võtta endale ülejõu käivaid ülesandeid. Siiski aruandeperioodil püüdsime juhatuse kaudu arutada kohtute seaduse eelnõud ja andsime selle kohta ka oma arvamuse, õigusteenuse seaduse eelnõud ja saatsime oma arvamuse. Seltsi juhatus väljendas ka oma seisukohta surmanuhtluse säilitamise või kaotamise otstarbekohasusest, arutusel oli ka prokuratuuri seaduse eelnõu ja selle kohta väljastasime oma arvamuse. See ettepanek laekus Eesti Prokuröride Ühingult ja loodetavasti oli sellel arvamusel ka oma toime. Arutasime ka Vabariigi Presidendi seaduse eelnõud, kuid kirjalik vastus jäi vormistamata, kuna saabus suvi ja tähtaeg läks üle. Aga see võimalus on alles, kuna Vabariigi Presidendi töökorra seadus ei ole vastu võetud ja vastuvõtmisega ei lähe ka sugugi asjad minu teada libedalt.

Eelnõude arutelude ja arvamuste andmise kohta tuleb öelda niipalju, et selts on hajusa liikmeskonnaga, seltsi nimel arutelu tegemiseks ja arvamuse saamiseks peaksime kõiki seltsi liikmeid eelnõuga tutvustama, saama neilt igalt arvamuse. See eeldab teatud protseduuri ja on praktiliselt võimatu. Seepärast sellisesse eelnõudele arvamuste andmisse tuleb suhtuda küllalt ettevaatlikult, kuna protseduur ei võimalda seda ning kui juhatus seda teeks seltsi nimel, võib tekkida olukord, kus seltsi liikmed ei ole üldse nõus juhatuse arvamusega ja ma ei näe võimalust, kus juhatus võiks kogu seltsi nimel hakata andma väga põhimõttelisi seisukohti. Seetõttu tuleks eelnõude kohta arvamuste andmist käsitleda pigem erandina kui reeglit ja piirata end selliselt, et kõige olulisemaid ja õigusprofessioone puudutavaid eelnõusid peaksime ehk püüdma arutada. Mil viisil seda teha, sõltub kasutada olevast ajast, sest väga tihti on olukord ka selline, et on hästi, kui arvamust tahetakse saada 2 nädala pärast, teinekord isegi paari-kolme päeva pärast. See

tööstiil ja tempo ei võimalda mingilgi viisil laiemapõhjalist arutelu ja ühtsete arvamuste formeerimist.

Seisuga 1. november 1996 on seltsil 121 tegevliiget, 2 üliõpilasliiget, 3 välisliiget ja aruandeperioodil tuli seltsi juurde veel 2 tegevliiget. Seltsi tegevust korraldas juhatus, mis koosnes siinkõneleja esimehena, Lea Kalm aseesimehena, liikmed Aino-Eevi Lukas, Kaido Pihlakas, Ando Leps, Tambet Tampuu, Irene Kull, Heiki Pisuke, Allar Jõks, Maili Lokk. Revisjonikomisjon koosnes esimees Kadri Siibak, liikmed Endel Mauer ja Kaarel Ilus. Juhatus on käinud koos 7 korral ja reeglina on arutatud seltsi põhitegevusega seotud küsimusi: ettekandekoosolekute ettevalmistamine, aastaraamatu väljaandmine jms. Eelseisva tegevusperioodi peale mõeldes on juhatusel selline mõte, et võibolla on akadeemilisele seltsile tulenevalt möödunudaastasest otsustusest kohane kontsentreeruda ühele kõige olulisemale teemale. Eestis on kummaline olukord selles mõttes, et meil saab 28. juunil 5 aastat põhiseaduse vastuvõtmisest. Samal ajal see, kuidas põhiseadus Eestis loodi, see materjal (põhiseaduse erinevad eelnõud, Põhiseadusliku Assamblee materjalid, sh stenogrammid, ka otsustused riiklikul tasandil, mis tehti Põhiseadusliku Assamblee kokkusaamiseks põhiseaduse rahvahääletusele panekuks jne.) on valdavas osas korrastamata, süstematiseerimata ja avaldamata, mis ei tee ühele riigile au. Olukord on selline, et need materjalid on erinevates institutsioonides ja erinevate isikute käes laiali. Tahaks väga loota, et nad ei ole fataalselt kadunud või hävinud. Leidsime seda, et võibolla oleks akadeemilisele seltsile kohane võtta omaalgatuslikult endale üks ülesanne korrastada need materjalid ja anda nad välja. Loomulikult on see päris suur töö ja võibolla ei saa me ise kõigega hakkama. Ma ei näe ka teist

institutsiooni, asutust või isikut, kes selle töö ära teeks. Igal juhul oleks ta üks väärikas ja vajalik samm ning kui selts sellega hakkama saaks, oleme küll ühe väga olulise teoga hakkama saanud. Iga tegevus nõuab raha, selle raha saamiseks on mõned võimalused olemas. Üks võimalus on saada raha Õiguskeskuse kaudu, teiseks võimaluseks oleks küsida Vabariigi Valitsuse käest otse. Kui me selle ettepaneku heaks kiidame, et me eelseisval aastal või pikemas perioodis võtame endale sellise tegevussuuna välja anda põhiseaduse loomise materjalid seltsi egiidi all, siis peaksime looma ühe töögrupi ja see töö on võimalik ära teha. Tahaks, et seltsi liikmed avaldaksid selle koha pealt oma arvamust.

Teine oluline küsimus, kus peaksime kriitiliselt hindama oma senist tegevuspraktikat, on seltsi aastaraamatu väljaandmine. Aastaraamat kuulub ühe organisatsiooni juurde, ta dokumenteerib seda, mida see organisatsioon teinud on, ta annab võimaluse inimestel avaldada oma töid ja ajas, kui aastaraamatu väljaandmisega alustati, oli üks tema väga oluline eesmärk avardada avaldamisvõimalusi. Omal ajal need avaldamisvõimalused ei olnud sugugi rikkalikud. Tänases päevas on olukord natuke teistsugune. Õigus on hakanud väga kiiresti muutuma, teiseks on avaldamisvõimalused väga oluliselt laienenud. Ka avaldamise eest makstakse mujal väga korralikult ja seetõttu on raske võistelda omaalgatuse korras ilma võimaluseta maksta kirjutajatele ja selle töö eest, mida tehakse aastaraamatu ettevalmistamisel ja trükkimisel. Seepärast on aastaraamat mõneti muutunud nagu nuhtluseks meie kaelas, et seda tegu tuleb teha, aga tema päevakajaline väärtus on väike. Raskus on ka selles, et me oleme väga hõivatud, eriti juhtivad lektorid ja inimestel ei ole reeglina ette valmistatud ettekannete tekste. Isegi kui see tekst on

mingisugusel viisil kavandatud, siis ettekandjad ei ole alati valmis selleks, et seda teksti avaldada. Seetõttu oleme mõelnud selle üle, et võibolla peaksime korrigeerima aastaraamatu väljaandmise stiili. Aastaraamat kui tegevuse kajastaja on vajalik, võibolla panna juurde sinna ühe ettekandekoosoleku põhitekst. See võimaldaks aastaraamatut välja anda operatiivselt ja tegemata suuri kulutusi. Me oleme üsna suurtes raskustes sellega, et kust leida raha aastaraamatu väljaandmiseks. Siinkohal on mul heameel öelda, et aastaraamatu väljaandmist toetasid Virumaa Kommertspank, Tartu Kultuurkapital ja Advokatuuri juhatus. Kõik see oli seotud väga suure asjaajamisega ja närvikuluga. Kui aastaraamatu mahud väheneksid, siis saab seda teha väiksemate kulutustega, operatiivsemalt ja suudame kergema vaevaga aastaraamatu tava vähemalt alles hoida. Ma ootan teie mõtteid ja ettepanekuid selle kohta.

Lõpetaksin resümeega: me oleme olnud minu ja juhatuse arvates edukad selles, et me oleme suutnud seltsi elus ja käigus hoida. Ka see selles ajas ei ole sugugi väike väärtus. Ümberringi vaadates me näeme, et meiega sarnased institutsioonid on põdenud ja põevad siiamaale ning aeg on lihtsalt selline. Seltsi tegevus on isegi mõnevõrra elavnenud tänu nendele ettekandekoosolekutele ja küllalt suurele osavõtjate arvule ja kui me suudame seda stiili jätkata, siis pole asjad sugugi lootusetud. Teine oluline tulemus on see, et me suutsime aastaraamatu välja anda. Kui me suudame need kaks asja eelseisval perioodil ära teha, siis miinimumprogramm on täidetud. Mul oleks tõsine huvi ja soov, et äkki me suudaksime ette võtta ka põhiseaduse loomise materjalide väljaandmise. Need raamatud mujal maailmas on kapitaalse tähendusega materjalid ja aukohal iga juristi, ka poliitiku raamatukogus. Kui

EAÕS saaks selle sammuga hakkama, oleksime me küll üsna tõsiselt paigale pandud selles õiguskultuuris ja õigusajas.

EAÕS-i aastakoosoleku O T S U S 1. novembrist 1996. a

EAÕS-i aastakoosolek, ära kuulanud seltsi esimehe poolt esitatud juhatuse ja revisjonikomisjoni esimehe poolt esitatud revisjonikomisjoni aruande ning sõnavõtud,

o t s u s t a s :

1. Kinnitada juhatuse aruande.
2. Kinnitada revisjonikomisjoni aruande.
3. Jätkata tegevust väljakujunenud ja end õigustanud igakuuliste ettekandekoosolekute tava. Juhatusel koostada seltsi liikmete ettepanekute alusel järgmise tegevusaasta ettekandekoosolekute temaatiline kava kuu aja jooksul peale aastakoosolekut ning saata see teadmiseks seltsi liikmetele.
4. Võtta eelseisva perioodi tegevuse põhisuunaks Eesti riigiõiguslik areng. Seltsi juhatusel leida võimalusi põhiseaduse saamisloo materjalide korrastamiseks ja publitseerimiseks.

5. Juhatusel kaaluda aastaraamatu väljaandmise tava ümberkujundamist ajale ja seltsi võimalustele vastavaks.
6. Pidada vajalikuks seaduseelnõude väljatöötamisel osalusdemokraatia põhimõtete järgimist.

EAÕS-i ARUANDE-VALIMISKOOSOLEK 18. oktoobril 1997

Aruanne EAÕS-i tegevusest ajavahemikul 01.11.1996 - 18.10.1997

EAÕS-i esimees Rait Maruste

Head seltsilised! On heameel ja rõõm näha, et peale õigusteaduskonna pidustusi on teid nii palju siin koos. Kartus oli, et võibolla meid on vähem, aga see, et meid nii palju siin on, näitab, et me oleme olemas ja selts on toimimisvõimeline. See, mida me täna tegema peame, on teile teada antud kirjas, mis oli teile saadetud ja ma usun, et te olete kõik selle kätte saanud ja selle üle järele mõelnud. Me peaksime protseduuriliselt ära kuulama juhatuse aruande. Täna aru andev juhatus valiti ametisse 28. oktoobril 1994. aastal, s.o 3 aastat tagasi. Juhatus koosnes järgmistest liikmetest: Rait Maruste, Aino-Eevi Lukas, Lea Kalm, Kaido Pihlakas, Ando Leps,

Tambet Tampuu, Heiki Pisuke, Irene Kull, Allar Jõks ja Maili Lokk. Seltsi asjuri ülesandeid on täitnud pr Külli Aren. 20. oktoobril 1995. a valis selts seltsi aseesimeheks pr Lea Kalm'i.

Tänane koosolek peaks koosnema 2 poolest: esiteks aruanne möödunud kolmeaastasest tsüklist, mil juhatus on ametis olnud, teisalt on meil regulaarselt olnud aastakoosolekud ja kahest esimesest aastast oleme aastakoosolekul ülevaate tehtust esitanud. Kõigil, kellel on olnud soovi teada, mida kahel eelmisel tegevusaastal on tehtud, on olnud see võimalus. Seepärast ma ei hakka üle kordama seda, mida me kahel esimesel perioodil teinud oleme. Seepärast oleks otstarbekas ülevaates piirduda ainult viimase tegevusaastaga ja anda mõned üldhinnangud terviku suhtes. Seltsi tegevuse aluseks on tema põhikiri, üldkoosolekute ja juhatuse otsused. Tegevussuundi ja -vorme kujundavad aga need ühiskondlikud tingimused, sotsiaalsed ja õiguslikud arengud ja neist arenguist tulenevad vajadused. Seetõttu tegevussuunad ja vormid-meetodid muutuvad ajas. Kolmeaastane periood tänase Eesti kiirete tempode juures on küllalt pikk aeg. Juhatus ja selle esimees kolm aastat tagasi oma kohustusi vastu võttes tajus teatud kriitilist hetke seltsi edasise eksisteerimise kohalt. Oldi probleemi ees: kuidas leida seltsi ellujäämise ja toimimajäämise kõige otstarbekamad, aega ja võimalusi arvestavad töövormid. Oli küsimus selles, kas suudetakse säilitada usku seltsi elujõusse ja vajalikkusse ja seda tunnetades seadsime oma miinimumprogrammiks mitte lasta seltsil hääbuda ning tuua selts töötavana, allesolevana üle keerulistest ja rasketest aegadest. Mulle näib, et siinkohal võib öelda, et vähemalt see miinimumülesanne õnnestus täita. Me oleme alles, me toimime ning seda võibki ehk pidada aruandeperioodi kõige olulisemaks

tulemiks. Võibolla tuleks kordaminekute poolele lugeda ka õigusteadlaste päeva tava alleshoidmine ja edasikandmine ja nagu eilne päev näitas, see ei ole kadunud üritus; ta on taastamas oma jõudu ja tähendust. Selles oleme ehk kõik ühel meelel, et eilne XXI Õigusteadlaste päev läks korda.

Et saavutada kindlalt töötavaid töövorme, valis juhatus läbi aasta ette teadaolevatel aegadel ja teemadel toimuvate ettekandekoosolekute vormi. See otsustus on osutunud töötavaks ja õigeks, sest võimaldas elu planeerida ja saavutada teatud rütm ja korrapära. See toimimisviis on leidnud üldiselt heakskiitu nii seltsi liikmetelt kui teistelt huvilistelt. Õnnestunud teemade ja esinejate valikul oli hirm ürituse võimaliku ärajäämise suhtes isegi välistatud, kõik planeeritud ettekandekoosolekud toimusid, teinekord tuli küll täpsustada ja muuta temaatikat ja mitte kõiki algselt planeeritud esinejaid ei õnnestunud kohale tuua, kuid kõik see oli normaalsuse piires, paratamatu ja tarvilik ning ei seganud üldist asjade kulgu. Meie tungiv soov uuele juhatusele oleks jätkata seda, s.o aasta peale ette planeeritud ettekandekoosolekute vormi kindlatel aegadel, võibolla ka kindlas kohas. Möödunud perioodil toimus meil kokku 9 ettekandekoosolekut, te peaksite neid mäletama. (Loetleb toimunud ettekandekoosolekud.- protokollija märkus). Keskmine osavõtt - 30 kuulajat, mul on küll kahtlus, et see arv on tegelikult suurem, sest nagu tänane päev näitab, kõik ei ole kirja pannud ennast ja seetõttu ehk teglik arv on suurem. Kui võrrelda eelmise aasta perioodiga, siis oli keskmine osavõtjaskond natukene suurem - 40 ringis, aga sinna oli juurde arvestatud ka õigusteadlaste päevast osavõtjad ja kui me teeksime nüüd sama käigu siin ja lülitaksime juurde eilsest päevast osavõtjad, siis see keskmine oleks muidugi tunduvalt kõrgem, kuid eesmärk ei ole ju mitte aritmeetika. Olime

sunnitud õigusteadlaste päeva, mida tavaliselt korraldatakse kevadel, lükkama seekord sügisesse, et ta kokku viia Õigusteaduskonna uue hoone inauguratsiooni ja vilistlaspäevaga. Usun, et see otsustus oli õige, see võimaldas ühes tsüklis korda ajada mitu asja, mis tänases kiires ajas otstarbekas oli.

Ma läksin selle meeldetuletusele, mida juhatus planeerinud oli ettekandekoosolekute vallas, aga tahaks veel tagasi tulla selle juurde, mida juhatusele viimaselt aastakoosolekult ülesandeks anti. 1. novembri 1996. a aastakoosoleku otsus kohustas juhatust jätkama end õigustanud aastakoosolekute tava - eelöeldu selles osas on kinnituseks, et see kohustus on täies mahus täidetud. Neljanda punktina möödunud aastakoosoleku otsuses otsustati võtta eelseisva perioodi peamiseks tegevussuunaks Eesti riigiõiguslik areng, seltsi juhatusel leida võimalusi põhiseaduse saamisloo materjalide korrastamiseks ja publitseerimiseks. Tänaseks päevaks võib öelda seda, et me oleme teinud üsna märkimisväärselt selleks, et seda otsustust täita. Ei õnnestunud võibolla kõik selles mõttes, et selts oleks võtnud kogu põhiseaduse saamisloo materjalide kogumise, korrastamise ja publitseerimise töö enda peale, aga võibolla oleks see meil ka ülejõu käinud, igal juhul selle, mida me algselt lubasime, tegime ka ära ja täna on hea võimalus jagada teile laiali põhiseaduse saamislugu trükis, see on materiaalne väljund seltsi poolt teile kõigile ja kui keegi seda raamatut pole veel kätte saanud, palun pöörduge seltsi asjuri poole. Üldistavalt kaldun arvama, et aastakoosoleku neljanda punkti oleme täitnud, niipalju kui see väikesele seltsile jõukohane oli.

Veel otsustas aastakoosolek (viienda punktina), et juhatusel kaaluda seltsi aastaraamatu väljaandmise tava ümberkujundamist seltsi võimalustele ja ajale vastavaks. Oleme

seda problemaatikat mitmel korral arutanud ja leidnud, et me teeme selle ka ära. Meil on olemas 3 ettekande tekstid, meil on olemas suur statistiline materjal ja võibolla aastaraamat sellisena, nagu teda välja anti, enam edasi ei tule, aga tegevuskokkuvõtte selles tähenduses, mis on toimunud kolmeaastase tegevusperioodi jooksul, milline on seltsi liikmeskond ja mõned põhitekstid ettekandekoosolekutelt suudame välja anda ja selles mõttes säilitame aastaraamatu tava. Ametit mahapanev juhatus lubab, et see aastaraamat saab ka välja antud.

Kuues punkt meie möödunudaastasest otsusest nägi ette seda, et pidada vajalikuks seaduseelnõude väljatöötamisel osalusdemokraatia põhimõtete järgimist. See on küllalt laialt formuleeritud põhimõte, kohustus, mille täitmine oli kõige problemaatilisem, sest kui varasematel aastatel oleme praktiseerinud seda, et selts, seltsi juhatus on avaldanud arvamusi üksikute seaduseelnõude kohta (möödunud perioodil oli selleks prokuratuuri seadus, kohtute seadus, õigusabi seadus), siis viimasel perioodil ei ole me saanud seda teed minna, sest esiteks ei ole tulnud meile just palju seaduseelnõusid sisse, mille kohta arvamust avaldada, ja kui nad on ka sisse tulnud, siis piltlikult öeldes kahe päeva pärast tahetakse arvamust saada, aga praktilises plaanis tähendab see seda, et ei jõua isegi juhatuse tasemel arvamust koostada, kooskõlastada, vormistada, enne on aeg möödas ja seetõttu on see tegevusvorm minu arvates edaspidi kõige problemaatilisem, mis ei tähenda, et selle tegevusvormi võiks kõrvale jätta. Võimalik et seda on vaja, kui olukord stabiliseerub, tempod aeglustuvad ja muutuvad normaalsemaks, aga põhitegevusvormiks seltsi hajusa struktuuri puhul seda muuta minu arvates ei saa. Neli sisulist punkti 1. novembri

aastakoosolekust on teile tutvustatud ja usun, et juhatus on aastakoosoleku poolt antud otsustused ellu viinud.

Veel seltsist seda, et praeguse seisuga on meil seltsis kokku 130 tegevliiget, üliõpilasi neist 4. Peale selle on seltsil 3 välisliiget ja 3 auliiget. Kokku on selts viimase tegevusperiodi jooksul suurenenud 7 liikme võrra. Meil on olnud oma auliikmetega, eriti hr. Väino Riismandeliga hea kontakt ja muuhulgas on heameel teatada sellest, et kui me saatsime hr. Riismandelile "Taasvabanenud Eesti põhiseaduse saamisloo", siis ta tutvustas seda raamatut ka välis-Eesti ajakirjanduses ja see sai suhteliselt hea vastuvõtu osaliseks.

Juhatus on aruandeperioodil koos käinud kokku 6 korral, üks planeeritud juhatuse koosolek oli sunnitud ära jääma, sest juhatuse liikmeid ei tulnud vajalikul määral kokku. Juhatuse liikmete osalus koosolekutest on olnud varieeruv, eriti on see problemaatiline Tallinnast pärit juhatuse liiimetel, sest juhatuse koosolekule Tallinnast kohale sõita ei ole just lihtne ülesanne ja sellepärast Tallinna inimeste osalus on olnud väiksem, aga ma siiski avaldan hr. A. Lepsile, K. Pihlakasele, A. Jõksile tunnustust, et nad on leidnud aega siia tulla juhatuse koosolekutele ja oma panuse selle kaudu anda.

Seltsi edasiseks tegevuseks me peame tegema mõningased korrektiivid seltsi põhikirjas. Seda nõuab meie käest uus Mittetulundusühingute seadus. Seda me teeme hiljem vastavalt päevakorrale.

Aruanne peaks lõppema teatud üldistustega ja ettepanekutega sellest, kuidas toimida edasi. Juhatus arutas oma viimasel koosolekul, kuidas käituda edasisel perioodil ja mida ette võtta ning leidsime kokkuvõtvalt järgmist. Kindlasti vääriks järgimist ettekandekoosolekute tava ja palun tungivalt kõiki koosolekust

osavõtjaid öelda teemade ja esinejate suhtes oma ettepanekud siin ja täna sõnavõttudes, aga kui teil mõtted just täna ei tule, on teil võimalik seda teha kirja teel, saates oma ettepaneku juhatusele ja selle kaudu teada anda oma soov. Ilma teie ettepanekuteta on väga raske valida seda, mis on üldiselt huvipakkuv, sest juhatuse ülesanne on teostada seda, mis seltsi liikmed talle ülesandeks teevad. Veel vaadates probleeme meie ümber, arvasime, et oleks võibolla otstarbekas, kui selts omal initsiatiivil või koostöös teiste kutseorganisatsioonidega võtaks eelseisval perioodil vaatluse alla kuni ettepanekute tegemiseni välja õigushariduse ja juristkonna organiseerituse probleemi. Seda puudutati eile õigusteadlaste päeval ja usun, et need, kes kohal olid, tajusid, et on probleeme, millest tõsiselt rääkida ja siin võiks selts üles näidata teatud initsiatiivi, et neid probleeme koos lahendada. See tegevussuund tuleneb ka meie põhikirjast. Edasi pakuti välja mõtet, et üks akadeemilise tegevuse tava on olnud akadeemiliste tööde konkursid. Konkreetselt meie puhul on selts korraldanud üliõpilaste võistlustööde konkursse. Seda oleme teinud Tartu Ülikooli juuratudengite sees, vahepeal keerulistel aegadel see tava hääbus, sest keegi ei vaevunud eriti kirjutama, kui suurt auhinnaraha loota ei olnud. Nüüd võibolla materiaalne stiimul hakkab kaotama oma määravat tähendust ja hakkavad tööle ka teised, tööturul näiteks läbilöömise stiimulid ja võibolla oleks aeg taastada üliõpilastööde konkursi tava ja mitte kaasata sinna ainult Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilasi, vaid teha see üle-eestiliseks, et mingit viisi anda võimalus noortele üksteist võrrelda ja ka ise saaksime teada, kuidas erinevad noored ülikooli õigusteaduskonnast, Õigusinstituudist jne. See annaks rohkem tuntust ka seltsile tudengkonna hulgas ning annaks lisakanali tudengitele enda tutvustamiseks. Tudengite initsiatiivist niipalju, et selts võiks

toetada tudengite "harjutuskohtu" initsiatiivi. See tudengite ettepanek oli väga tervitatav. Ettepanek on selline, et tudengid "harjutuskohtu" initsiatiivgrupist teeksid koostööd seltsiga. Veel on seltsi juhatuse mure see, et võibolla ajast tingituna on selts natuke nihkunud eemale ülikoolist ja me peaksime seltsi jälle tooma ülikooli juurde tagasi, sest loomulik ühe akadeemilise seltsi jaoks ei ole see, et teda juhib esimees, kellel vormiliselt ülikooliga kokkupuudet ei ole. Seepärast tuleks sellele mõelda ka uut juhatust ja seltsi esimeest valides. Teine ettepanek on see, et tuleks kaaluda Tallinna initsiatiivgrupi ellukutsumist ja selleks on kujunenud praegu soodsamad tingimused kui kunagi varem. Jalad on alla saanud Õigusinstituut, kus õpetavad mitmed seltsi liikmed, näit. prof. Pisuke ja on võimalik ära kasutada seda positsiooni, haarata kaasa mõned õppejõud kui ka üliõpilased ja selle kaudu saaksime Tallina tugigrupi käiku ja sel viisil laiendada seltsi tegevust Tallinnas. Rohkem peaksime ehk pöörama seltsi tegevuses tähelepanu kutse-eetika küsimustele. See on väga lai valdkond ning öelda siin ja praegu, mis on töövorm seltsi tegevuses kutse-eetika küsimuses ei oskagi. Usun, et ometi me kõik tajume, et kutse-eetikaga tänases päevas kõik korras ei ole. Need olid juhatuse poolsed soovid-ettepanekud, head kolleegid, loodan, et avaldate oma ettepanekuid sõnavõttude käigus. Oma aruande lõpetuseks tahan tänada kõiki seltsi liikmeid selle eest, et olete üles näidanud aktiivsust, vastutulelikkust ja hoolt kunagise ilusa algatuse ja tava elushoidmise eest. Tahan tänada juhatuse liikmeid, kes on teinud oma tööd niipalju kui esimees neid selleks suunanud ning kohusetunne neile ette on öelnud. Võibolla oleks seltsi juhatuse esimees pidanud olema kindlakäelisem, initsiatiivikam jne, aga minu koormatus pole lubanud alati kontsentreeruda

tööülesannete jagamisele, ülesannete täitmise nõudmisele, vabandan selle pärast. Võibolla on aeg ka sealmaal, et tuua juhatusse ja juhatust juhtima uusi inimesi. Soovituseks on veel see, et seltsi juhatus võiks jääda umbes nii suureks kui ta praegu on, s.o 9-11 liiget. Kindlasti peab juhatusse saama üks üliõpilasliige ja selle soovitusega ma lõpetaksingi ning kui teil on küsimusi, olen ma heameelega valmis vastama. Jagasin siia saali laiali ka otsuse projekti. Need ettepanekud, mis on siin projektis kirjas, seonduvad kõige sellega, mis ma siin praegu rääkisin.

EAÕS-i aruande-valimiskoosoleku O T S U S 18. oktoobrist 1997. a

EAÕS-i aruande-valimiskoosolek, ära kuulanud seltsi esimehe poolt esitatud juhatuse ja revisjonikomisjoni aruande ning sõnavõtud,

o t s u s t a s :

1. Kinnitada seltsi juhatuse tegevusaruanne ning tunnistada tegevus aruandeperioodil heaks.
2. Kinnitada revisjonikomisjoni aruanne.
3. Võtta vastu seltsi parandatud ja täiendatud põhikirja versioon ning esitada see registreerimiseks seaduses ettenähtud korras.
4. Taotleda tulumaksuvabastust.

5. Jätkata end praktikas õigustanud perioodiliste ning terveks tegevusaastaks kavandatud ettekandekoosolekute tava.
6. Tihendada sidet akadeemilise juristkonnaga üle Eesti.
7. Püüda luua seltsi tugirühm mõne Tallinna õigusharidust andva kõrgkooli baasil.
8. Taastada üliõpilastööde konkursi tava, püüdes muuta see üleriigiliseks.
9. Teha tihedat koostööd teiste juristide kutseorganisatsioonidega, et korrastada juristide organiseeritust ja kutsealast ettevalmistust.
10. Toetada üliõpilaste harjutuskohtu initsiatiivi.
11. Valmistada aastaraamatu käsikiri ette kalendriaasta lõpuks.
12. Kehtestada tegevusperioodiks järgmised liikmemaksud:
    sisseastumismaks uutele liikmetele 25 krooni,
    aastamaks töötavatele tegevliikmetele 100 krooni,
    aastamaks pensioniealistele tegevliikmetele ja üliõpilastele 25 krooni

EAÕS-i AASTAKOOSOLEK 23. oktoobril 1998

Aruanne EAÕS-i tegevusest ajavahemikul 18.10.1997 – 23.10.1998

EAÕS-i esimees Rait Maruste

Head seltsilised! Juhatus valiti aastakoosolekul 18. oktoobril 1997. a. järgmises koosseisus: Rait Maruste - esimees, prof. I.-M. Orgo - aseeesimees, liikmed Rein Söörd, Ilona Nurmela, Kristi Raba, Aino-Eevi Lukas, Tambet Tampuu, Irene Kull ja Külli Aren (asjur). Revisjonikomisjoni koosseisu valiti esimehena Kadri Siibak, liikmeina Feliks Luiksaar ja Kaarel Ilus.

Juhatus on käinud koos reeglipäraselt ettekandekoosolekute päevadel. Tööjaotus jagunes peamiselt põhimõttel, et iga juhatuse liige oleks vastutav ühe ettekandekoosoleku ettevalmistamise ja läbiviimise eest.

Juhatuse tegevuse aluseks oli seltsi põhikiri ja viimase aastakoosleku 12-punktiline otsus. Lisaks otsusele kinnitada juhatuse ja revisjonikomisjoni aruanded, sisaldas see otsus veel järgmist:

1. Otsustasime vastu võtta seltsi täiendatud ja parandatud põhikirja ning esitada see ümberregistreerimiseks. Mitmel

põhjusel on see töö jäänud lõpuni viimata, kuid ma ei peatuks sellel pikemalt, sest see tuleb eraldi päevakorrapunktina arutusele. Põhjus seltsi põhikirja muutmiseks oli Mittetulundusühingute seaduses toimunud muudatused, mis sundisid ka meid vastavaid muudatusi tegema.

2. Taotleda tulumaksuvabastust. Seda me ei ole ka teostanud sellel põhjusel, et meil jäi revisjonikomisjoni aruanne õigel ajal ette valmistamata, õigemini, mõned dokumendid raamatupidamisest olid korraldatud vana korra järgi, uus kord tulumaksuseadusest vabastamiseks nõudis teistsuguseid dokumente ja seetõttu jäi meil see lõpuni viimata. See probleem ei ole tegelikult oluline, sest akadeemilisel seltsil tulubaas on väga väike ja tulu, mida maksustada, on väikese suurusjärguga. Probleem jääb alles ja kui saame oma põhikirja muudetud ja raamatupidamise nõutava korra järgi sisse seatud, tuleks probleem siiski lahendada eelseisval perioodil.

3. Jätkata perioodiliste ning terveks tegevusaastaks kavandatud ettekandekoosolekute tava. Sel aastal võib rahuloluga kinnitada seda, et see töövorm end õigustas ning suutsime kogu kavandatu ellu viia. Toimus 8 ettekandekoosolekut:

19.11.97 - Mõistejurisprudents versus väärtusjurisprudents (kas seaduse säte või mõte?), esinejaiks R. Maruste ja E. Kergandberg. Dispuut leidis üsna laia avalikku tähelepanu, televisioonini välja. Osavõtjaid jõuti registreerida 41, teglikkuses võis neid olla kaks korda rohkem, sest auditoorium oli puupüsti täis ning seisti ukse taga koridoriski.

17.12. 97 - käsitlesid keeleasjatundjad K. Alasi ja K. Kerge seaduse keele problemaatikat. Osavõtjaid oli 20.

21.01.98 - Eetilised standardid juristile: olemasolu ja järgimine kohtuniku, advokaadi ja prokuröri töös. Esinejaiks ringkonnakohtunik P. Jerofejev ja advokatuuri esimees vandeadvokaat A. Tark, osavõtjaid 68.

18.02.98 - juhatuse tudengiliikmete korraldatud üritus - Harjutuskohtu institutsioon ja Eesti õigusharidus, osavõtjaid 15. Ettekandekoosolek kujutas endast hilisema eduka harjutuskohtuprojekti sissejuhatust-tutvustust.

18.03.98 - Eetika ja seadus avalikus teenistuses. Esinejaks riigisekretär U. Veering, osavõtjaid 34.

15.04.98 - Osalusdemokraatia - ideaal ja Eesti tegelikkus, esinejaks avaliku halduse õppejõud I. Tallo, osavõtjaid 12.

20.05.98 - Juristide kutseorganisatsioonide esindajate avalik nõupidamine-mõttevahetus juristide kutsealasest organiseeritusest, osavõtjaid 19.

29.05.98 - toimus Tallinnas Juristide Liidu põhikorraldusel XXII Õigusteadlaste päev teemal "Eesti põhiseaduslik areng". Peaesinejaks justiitsminister P.Varul, osavõtjaid umbes 50.

16.09.98 - Supranatsionaalne jurisprudents, esinejaks R. Maruste, osavõtjaid 30.

EAÕS-i tudengiliikmete korraldusel ning Riigikohtu kaasabil toimus silmapaistev tudengiüritus - harjutuskohus, kuhu olid kokku tulnud mitme kõrgkooli tudengeist võistkonnad ning kes mängisid näitlikult maha kohtuprotsessid. Mahuka ürituse valmistasid tudengid ette ja viisid ka ise läbi ning jääb ainult soovida, et neil jätkuks jõudu samas stiilis jätkata ja selts aitab sellele igati kaasa.

On rõõm märkida ka seda, et 21. oktoobril toimus seltsi egiidi all üle pika aja üritus Tallinnas — seltsi ja Õigusinstituudi ühiskorraldusel ettekandekoosolek teemal "Lepingute sõlmimise võimalustest Internetis". Osalejaid oli umbes 45. Meil oli kunagi Tallinna sektsioon ja ta toimis, siis ta vaibus. Nüüd on uuesti tõsised märgid sellest, et Tallinna sektsioon saab olema Õigusinstituudi baasil, sealt on olemas seltsis 14 liiget ja täna toodi veel kümmekond avaldust. Siit üleskutse vanadele Tallinna piirkonna liimetele: tundke huvi, mida noored teevad ja on olemas initsiatiivgrupp, kellega kaasa minna ja seltsi tegevust edendada.

Ettekandekoosolekud on valdavalt aset leidnud ülikooli ajaloomuuseumi konverentsisaalis. Et aga nüüdseks on valminud igati mugav ja kaasaegne Eesti Õiguskeskuse hoone, siis kokkuleppel Õiguskeskusega hakkavad seltsi üritused edaspidi peamiselt aset leidma selles hoones ja ruumis. Lisaks heale keskkonnale võimaldab see samm kokku hoida ka ruumide üürikulusid, mis meie väikest eelarvet arvestades ei ole sugugi tähtsusetu tegur. Tahan märkida sedagi, et peatselt saab Õiguskeskuses püsivalt eksponeeritud ka seltsi kauaaegse esimehe ja taasasutaja prof. Ilmar Rebase raamatukogu, mis siiani ruumipuudusel on olnud eksponeerimata.

Seltsi esindajad osalesid 28.11.97 juristkonna nõupidamisel, mis otsustas Juristide Ühenduste Nõukoja asutamise. Nõukoja asutamine vormistus juriidiliselt Õigusteadlaste päeval vastavate dokumentide allakirjutamisega. Seltsi poolt kuuluvad sellesse nõukotta Inge Orgo ja Rein Söörd, asendusliikmetena Lea Kalm ja Rein Saarma. Nõukoja käigushoidmise ja tehnilise teenindamise initsiatiivi võttis enda kanda Juristide Liit ning ootame seda, kuivõrd nõukoda käivitub ja oma eesmärke täidab.

6. Tihendada sidet akadeemilise juristkonnaga üle Eesti. Selle üldise üleskutselise punkti realiseerimisena võib vaadelda Nõukoja asutamises osalemist ning tudengitööde konkursi läbiviimist. Küsimus jääb aktuaalseks edaspidigi, et selts ei jääks asjaks iseendas, vaid et oleksime suhtlev ja avatud organisatsioon.

7. Püüda luua seltsi tugirühm mõne Tallinnas õigusharidust andva kõrgkooli baasil. Eespool sai mainitud 21. oktoobri ettekandekoosolekut Tallinnas. Näib olema tõsine alus arvata, et meil on taasloodud seltsi Tallinna sektsioon, mis toetub Õigusinstituudi õppejõududele ja üliõpilastele. Viimasel juhatuse koosolekul võtsime vastu kümmekond uut seltsi liiget Õigusinstituudist, peamiselt üliõpilast ning oleks mõistlik ettepanek valida juhatusse Tallinna initsiatiivi allikas Piret Blankin, kes oleks Tallinna rahvaga paremas kontaktis.

8. Taastada üliõpilastööde konkursi tava, muutes selle üleriigiliseks. Seadsime eesmärgiks saada mingisugust võrdlusmaterjali, milline on erinevate kõrgkoolide tase ja anda üliõpilastele võimalus kirjutada õigusteaduslikke töid. Saatsime konkursi kutsed 10-le juriidilist kõrgharidust andvale kõrgkoolile. Ootasime suuremat aktiivsust, tegelikult laekus konkursile 16 tööd. Sellest eraldi päevakorrapunktis prof. Inge Orgolt.

9. Teha tihedat koostööd teiste juristide kutseorganisatsioonidega. Kuigi teatud edenemist võib täheldada Juristide Nõukoja näol, ei saa olukorda ja tulemusi siiski heaks pidada, sest organisatsioonidega vahetut lävimist ja koostööd meil hetkel ei ole. Seega vajadus ja teema jäävad aktuaalseks.

10. Toetada üliõpilaste harjutuskohtu initsiatiivi. Sellest eespool juba sai räägitud ja oma kohustuse oleme selles osas täitnud.

11. Valmistada aastaraamatu käsikiri ette 1997. a. lõpuks. See on tegemata. Põhjuseks isenda suutmatus või lohakus. Käsikiri on olemas ja koos, juhatusel oleks paras sellest aastakoosolekust joon alla tõmmata ja aastaraamat ära trükkida.

Tänase seisuga on seltsil 144 tegevliiget (neist 8 üliõpilast), 10 üliõpilasliiget, 3 välisliiget ja 3 auliiget. Kokku on selles tegevusperioodis juurde tulnud 26 inimest, lahkunud surma läbi on 2 seltsi liiget - Heldur Saarsoo ja Lembit Maamets. Kuigi üldtendents on positiivne, on seltsis kirjas palju liikmeid taasasutamise ajast, kes ei ole oma liikmelisust värskendanud mitmeid aastaid ning näib olevat aeg viia läbi seltsi liikmelisuse revisjon ning arvata välja need, kes on seltsiga sisulise sideme kaotanud ning kaasata uusi ja noorema põlvkonna juriste.

Seoses seltsi esimehe siirdumisega tööle Strasbourgi, võtab seltsi juhtimise üle aseesimees prof. I.-M. Orgo. Tuleks kaaluda uuele esimehele juhatusse asendaja leidmist. Korralikku ettevalmistamist vajab seekord seltsi korraldada olev XXIII Õigusteadlaste päev Tartus.

Tehtud on miinimum. Oleme seltsi elus ja toimes hoidnud. Jätkama jääv juhatus peaks püüdma mitte järele anda selles, mis saavutanud ja õigustanud. Kui vähegi jõudu, siis püüda kõike paremini teha, sest hästi tehtud asi reklaamib end ise. Õigusprobleeme meie ümber jätkub.

EAÕS-i aastakoosoleku O T S U S
23. oktoobrist 1998. a

EAÕS-i aastakoosolek, ära kuulanud seltsi esimehe poolt esitatud juhatuse aastaaruande ja revisjonikomisjoni aruande ning sõnavõtud,

o t s u s t a b :

1. Võtta teadmiseks juhatuse ja revisjonikomisjoni tegevusaruanne.
2. Anda seltsi esimehe ülesanded üle aseesimees professor Inge Orgole.
3. Valida seltsi aseesimeheks Tambet Tampuu.
4. Võtta vastu ja esitada 1. märtsiks 1999 registreerimiseks seltsi parandatud ja täiendatud põhikiri.
5. Jätkata perioodiliste ja aastaks kavandatud ettekandekoosolekute praktikat. Avaldada ettekannete resümeed. Juhatusel esitada lõplik koosolekute aegade, teemade ja esinejate kava kolme nädala jooksul peale aastakoosolekut ning saata see kõikidele seltsi liikmetele.
6. Toetada seltsi Tallinna sektsiooni tegevust ning koostöös töötada välja Tallinna sektsiooni töökava.
7. Viia läbi seltsi liikmeskonna revisjon ning arvata välja seltsiga seose kaotanud liikmed. Samas jätkata uute, eriti noorema põlvkonna juristide kaasamist seltsi liikmeskonda.

8. Pöörata eelseisval tegvusperioodil suuremat tähelepanu juristkonna koolitusproblemaatikale.
9. Arendada koostööd analoogorganisatsioonidega naaberriikides. Kutsuda mõne taolise organisatsiooni esindaja külalisesinejaks.
10. Arendada koostööd teiste erialaseltsidega (meditsiin jt.) ühist huvi pakkuvates küsimustes ning korraldada võimalusel ühiseid ettekandekoosolekuid.

JURISTIDE ÜHENDUSTE NÕUKOJA STATUUT

I Nõukoja asutamine ja koosseis

1. Juristide Ühenduste Nõukoda (edaspidi Nõukoda) on Eesti juristide koostööd korraldav organ, mille asutavad Eesti Juristide Liit, Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts, Eesti Kohtunike Ühing, Eesti Prokuröride Ühing, Eesti Vabariigi Notarite Koda, Eesti Pankrotihaldurite Koda ja Tartu Ülikooli õigusteaduskond (edaspidi liikmesorganisatsioonid).
2. Nõukoja tegevuse eesmärgiks on olulisemates õiguspoliitilistes küsimustes ja eelnõudes Eesti avalikkusele, Riigikogule, Valitsusele ja teistele

asjaomastele institutsioonidele seisukohtade ja arvamuste andmine.

3. Nõukoda asutatakse liikmesorganisatsioonide poolt asutamislepinguga.
4. Asutamislepinguga kinnitatakse käesolev statuut ja kodukord. Kodukord reguleerib Nõukoja liikmete töös osalemist, töökorraldust ja tegevuskulude küsimust.
5. Kõik Nõukoja liikmesorganisatsioonid kannavad ülalpidamiskulusid võrdselt.
6. Nõukojaga võivad vabalt ühineda juriidilist ettevalmistust omavate isikute ühendused või akrediteeritud õigusalast õpet andvad kõrgkoolid.
7. Nõukojaga ühineda soovijad peavad selleks esitama oma juhtimisorgani otsuse koos kinnitusega, et nad tunnistavad Nõukoja statuuti ja kodukorda.
8. Ühineda soovija peab saama kõigi Nõukoja liikmete heakskiidu.

II Nõukoja liikmed

9. Nõukoja liikmeteks on liikmesorganisatsioonide esindajad. Liikmesorganisatsioonid nimetavad kaks põhiliiget ja kaks asendusliiget.
10. Nõukoja istungitele võib kutsuda osalema Riigikogu õiguskomisjoni ja justiitsministeeriumi esindajaid ning teisi asjaomaseid institutsioonide esindajaid.
11. Nõukoja otsused võetakse vastu liikmete konsensuse põhimõttel.

III Nõukoja töösuunad

12. Nõukoja ülesandeks on anda arvamusi ja seisukohti alljärgnevates küsimustes:
    - 12.1 õiguspoliitika põhiküsimustes;
    - 12.2 õigusasutuste süsteemi korralduse üldküsimustes;
    - 12.3 õigussüsteemi kujundamise küsimustes;
    - 12.4 õigushariduspoliitika kujundamise küsimustes.
13. Nõukoda aitab kaasa, et nimetatud küsimustes õiguspoliitiliselt olulisemate õigusaktide eelnõud arutatakse läbi liikmesorganisatsioonides ja Nõukojas.
14. Oma seisukohad ja arvamused edastab Nõukoda asjaomastele institutsioonidele, taotledes nende realiseerimist õigusloomes ja praktilises tegevuses.

Käesolev Juristide Ühenduste Nõukoja statuut on kinnitatud 1998. aasta 29. mail sõlmitud asutamislepinguga.

JURISTIDE ÜHENDUSTE NÕUKOJA KODUKORD

I Üldsätted

1. Juristide Ühenduste Nõukoda (edaspidi Nõukoda) on vastavalt Nõukoja statuudile liikmesorganisatsioonide poolt asutatud Eesti juristide koostööd korraldav organ.

2. Nõukoja postiaadress on Viru tn 19 10140 Tallinn.

II Nõukoja liikmed

3. Iga liikmesorganisatsioon nimetab üheks aastaks kaks põhiliiget ja kaks asendusliiget, kes moodustavad Nõukoja liikmed.
4. Liikmesorganisatsiooni põhiliikmed võivad Nõukoja töös osaleda üksi või kahekesi.
5. Liikmesorganisatsiooni asendusliikmed osalevad Nõukoja töös siis, kui üks või mõlemad põhiliikmed osaleda ei saa, asendades sellisel juhul ühte või mõlemat põhiliiget.

III Nõukoja töökorraldus

6. Nõukoja töövormiks on istung, mis kutsutakse kokku Nõukoja eesistuja poolt, tema eemalviibimisel Nõukoja vanima liikme poolt.
7. Nõukoja eesistujaks on Eesti Juristide Liidu tegevpresident. Nõukoja eesistujat asendab Nõukoja ealt vanim liige.
8. Nõukoja eesistuja esindab Nõukoda, kutsub kokku Nõukoja istungi, juhatab istungeid ja korraldab tehnilist teenindamist.
9. Nõukoja tehnilist teenindamist teeb Eesti Juristide Liit, kes protokollib istungeid, säilitab Nõukojas arutlusel olnud küsimuste materjale, peab kirjavahetust, avaldab pressiteateid ja teeb muid Nõukoja teenindamisega seotud toiminguid.

10. Nõukoja istungid toimuvad vastavalt vajadusele kas Tallinnas või Tartus.
11. Nõukoja istungi päevakorra kohta võivad teha ettepanekuid kõik Nõukoja liikmed, Riigikogu õiguskomisjon, justiitsministeerium. Ettepaneku tegija lisab vastavad materjalid ja põhjenduse, miks antud päevakorra punkt on oluline.
12. Nõukoja istungi päevakorra kinnitab Nõukoja eesistuja.
13. Nõukoja eesistuja teatab kirjalikult kõigile liikmesorganisatsioonidele istungi toimumise ajast, kohast ning selle päevakorrast koos arutlusele tulevate küsimuste materjalidega vähemalt üks kuu ette. Kiireloomulistel juhtudel võib eesistuja kutsuda Nõukoja kokku ka kolmenädalase etteteatamisega.
14. Nõukoja liikmed on kohustatud oma liikmesorganisatsioonides saadud materjalid läbi arutama ning esitama istungil liikmesorganisatsioonides kooskõlastatud arvamuse või seisukoha.
15. Eesistuja võib paluda Nõukoja istungile selgituste ja arvamuste esitamiseks esindajaid Riigikogu õiguskomisjonist, justiitsministeeriumist ning teistest asjaomastest institutsioonidest.
16. Nõukogu istung protokollitakse. Protokollile kirjutab alla Nõukoja eesistuja või teda asendav liige.
17. Nõukoda on otsustusvõimeline, kui istungil osaleb vähemalt 9 (üheksa) Nõukoja liiget.
18. Nõukoda annab arutlusel olnud küsimuse kohta ühtse seisukoha või arvamuse juhul, kui kõik Nõukoja istungist osavõtvad liikmed on selle üksmeelselt heaks kiitnud.
19. Juhul, kui keegi Nõukoja liikmetest jääb eriarvamusele ning seetõttu ühtset arvamust või seisukohta esitada ei saa,

on Nõukoja eesistujal õigus sama päevakorra punkt järgmise istungi päevakorda panna. Kui ka pärast teistkordset arutelu jäävad osa Nõukoja liikmetest eriarvamusele, siis ühtset seisukohta või arvamust antud küsimuses ei esitata.

IV Nõukoja liikmete kulutused ja töö tasustamine

20. Nõukoja liikmete töös osalemise lähetuskulud hüvitab tema liikmesorganisatsioon.
21. Nõukoja liikmete töö tasustamine otsustatakse liikmesorganisatsioonis.

V Nõukoja ülalpidamiskulud

22. Kõik Nõukoja liikmesorganisatsioonid kannavad ülalpidamiskulusid võrdselt.
23. Asutamisel kannavad liikmesorganisatsioonid Eesti Juristide Liidu arvele 2000 krooni asutamisaasta ülalpidamiskulude katteks.
24. Hiljemalt iga kalendriaasta novembris otsustab Nõukoda järgmise aasta ülalpidamiskulude suuruse, maksmise korra ja tähtaja.
25. Eesti Juristide Liit hoiab laekunud summasid erikontol, millelt võib teha väljamakseid Nõukoja poolt otsustatud korras ja ulatuses. Eesti Juristide Liit peab erikontol oleva raha liikumise kohta arvestust ja annab Nõukojale aru.

VI Kodukorra muutmine

26. Kodukord kinnitatakse Juristide Ühenduste Nõukoja asutamislepinguga.
27. Kodukorda võib muuta Nõukoja istungil, kui muutmise ettepaneku poolt on kõik sellel osalevad liikmed.

Käesolev Juristide Ühenduste Nõukoja kodukord on kinnitatud 1998. aasta 29. mail sõlmitud asutamislepinguga.

XXI ÕIGUSTEADLASTE PÄEV

17. oktoobril 1997 Tartu Ülikooli aulas

11.00 XXI Õigusteadlaste päeva avamine (EAÕS-i esimees hr Rait Maruste)

11.05 Avaliku õiguse arengusuundadest (justiitsminister hr Paul Varul)

11.20 Põhiseadus — võti avalikule õigusele (Riigikohtu esimees hr Rait Maruste)

11.40 Õigusriik ja kriminaalõigus: Eesti kriminaalõiguse, -õigusteaduse ja -õigusteadvuse ümberkujunemine (Tartu Ülikooli kriminaalõiguse korraline professor Jaan Sootak)

12.30 Mõtteid kriminaalõiguse hetkeseisust (vandeadvokaat, Tartu Ülikooli kriminaalõiguse dotsent Uno Lõhmus)

13.00-14.30 Sõnavõtud

ETTEKANDED JA SÕNAVÕTUD

XXI Õigusteadlaste päeva avamine

EAÕS-i esimees Rait Maruste

Austatud kolleegid, daamid ja härrad! Mul on au ja heameel tervitada teid Alma Mater'i, Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi ja Eesti Juristide Liidu nimel XXI Õigusteadlaste päeval ning soovida sisukat ja kasulikku koosolemist.

19. aprillil 1922. a kell 10.30 astus Tartu Õigusteadlaste Seltsi esimees vandeadvokaat Karl Karlson Tartu Ülikooli aula kateedrisse ja avas I eesti õigusteadlaste päeva. Kohal oli tol korral 86 diplomeeritud õigusteadlast, lisaks 30 erihariduseta juristi. Päev, mis hiljem kujunes püsitavaks, taotles 3 peamist eesmärki:

1) õiguspoliitilist;
2) kasvatuslikku;
3) korporatiivset.

I Õigusteadlaste päeval otsustati, et 1) päeva eesmärk on koondada kõiki juriste, et kasutada nende teadmisi ja kogemusi Eesti seadusandluse ja õigusasutuste tegevuse arendamiseks; 2) päevadel võivad osaleda kõik haritud juristid; 3) päev käsitleb eelkõige neid juriidilisi probleeme, millel on eriline tähtsus Eesti arenguteel õigusriigiks.

Need, veidi rohkem kui 75 aastat tagasi tehtud otsustused osutusid püsitähenduslikeks. Seekordne Õigusteadlaste päev,

mille põhikorraldajaks on juhuste kokkulangevusel EAÕS, on pühendatud avalikule õigusele, konkreetsemalt Põhiseadusele ja kriminaalõigusele. Seekordse teemavaliku põhistanud kaheks peamiseks teguriks oli:

1) ühiskondlik turvalisus kui üks esimesi sotsiaalseid probleeme tänases Eestis;

2) puudulik informeeritus ja avalik diskussioon selles kõigile meile olulises ainevaldkonnas.

Võime kindlalt väita, et avaliku õiguse probleemid on need juriidilised probleemid, millel on eriline tähtsus Eesti arenguteel demokraatlikuks õigusriigiks.

Tänasel päeval on ka teine ajalooline tähendus. Täna inaugureeritakse Õigusteaduskonna uus maja. Ilma kahtluseta on ka see silmapaistev sündmus meie õiguselus ning see on ka põhjus, miks Õigusteadlaste päev seekord toimub mitte kevadel, nagu see tavaks, vaid oktoobri keskel ja tihedas koostöös Õigusteaduskonnaga ning lõpeb vilistlasõhtuga Vanemuises.

Daamid ja härrad! Eesti õigusolustikus on toimunud ning toimuvad jätkuvalt radikaalsed arengud ja uuenemised. Sedasama võime öelda ka õigushariduse kohta. Peatselt, mõne aasta pärast astub aastas õigusturule 400-500 uut juurastuudiumi lõpetanut. See tulevik loob sootuks uue seisundi. Seega ainet, milest rääkida nii tribüünilt kui kuluaarides on enam kui küllaga.

Soovin teile sisukaid hetki ettekandeid kuulates ja kaasa mõeldes, meeldivaid kohtumisi ja taaskohtumisi ammuste sõprade ja kolleegidega, meeldivaid tseremoonia- ja peoelamusi õhtul. Loen sellega XXI Õigusteadlaste päeva avatuks.

PÕHISEADUS — VÕTI AVALIKULE ÕIGUSELE

Riigikohtu esimees Rait Maruste

Austatud kolleegid,
Daamid ja härrad,

Üsna hiljuti võrdles meie üks juhtivaid õiguspoliitika kujundajaid avalikkuse ees Eesti õigussüsteemi majaga, millel puudub ehitusprojekt ning väitis, et Eesti juristid pole tees, mida mööda käia, kokku leppinud. Kuulda sellist seisukohavõttu rahvahääletusel vastuvõetud Põhiseaduse kuuenda kehtivusaasta hakul oli pehmelt tõtt öelda üsna üllatav.

See oli minu esimene, ehk emotsionaalne reaktsioon. Hiljem, selle üle juureldes, miks ja kuidas taolised arusaamised tekivad, jõudsin ma järeldusele, et sellises nägemuses peegeldub meie tänasele Eesti õiguskäsitlusele üks üsna üldine ja iseloomulik joon. See on harjumatus käsitleda Põhiseadust kui riigi ja tema õiguse alusdokumenti, kui kõige vundamenti ja projekti. Meie õigusmõtlemises ja õigustegevuse viimase poole sajandi mälus pole Põhiseadus seda olnud. Või ehk täpsemalt, tal pole seda lastud olla. Ning nii olemegi võõrdunud teda võtmast kui ülima jõuga õigusakti, kui reaalset ja positiivset õigust, millel on lisaks abstraktsele vormile ka konkreetne sisu ja siduv tähendus. Väita, et eesti õigussüsteemil pole projekti, on just eelöeldud mõtlemismudeli ehe näide.

Põhiseadus ning tema lahutamatuks osaks olevad rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on

just see aines, millest demokraatlikus riigikorralduses lähtutakse õigussüsteemi ülesehitamisel. On arusaamatu, kuidas saavad juristid leppida kokku veel milleski muus või erinevas sellest, mis kirjas Põhiseaduses ja rahva poolt ülima legitimatsiooni aktiga — referendumiga — kehtestatud.

Seega saab küsimus olla üksnes selles, kas me piisavalt tunneme oma Põhiseadust, kas me oskame teda lugeda, kas me oskame kõiki tema sätteid ja mõtteid leida ja sisustada. See aga on juba meie üldise riigiõigushariduse ja kogemuse, mitte projekti või teevaliku kokkuleppe puudumise küsimus.

Põhiseadus on üldtunnustatud käsitluse kohaselt (riigi)võimu enesepiiramise akt. Avalik õigus reguleerib inimese ja võimu suhteid. Seega mõista ja reguleerida inimese ja võimu suhteid, s.o luua avalikku õigust ilma Põhiseadust ja rahvusvahelist õigust sügavalt analüüsimata ja lahti mõtestamata on võimatu. Võimatu nii sisuliselt, õigusmetoodiliselt ning on vägagi küsitav ka poliitiliselt. Kui jätta kõrvale oma riigi Põhiseadus ja võtta õigussüsteemi ülesehitamise aluseks mingi teise riigi õigusmetodoloogia ja -filosoofia ning konkreetne õiguski, siis peame küsima, mis riiki ja õigust me siia eesti riigi sisse ehitame. Kes on andnud meile voli nii talitada, jätta oma rahva tahe, oma Põhiseadus kõrvale? Kui seda ei küsi meie, siis võib ühel heal päeval küsida meilt seda rahvas. Otsustust valida midagi muud, mis ei tulene otseselt meie Põhiseadusest, ei ole kooskõlas tema eesmärkide, printsiipide, mõtte ja sättega ei saa ka seaduseandja, parlament (Riigikogu), sest Põhiseadus on siduv ka talle.

Kust me leiame selle, mida Põhiseadus meile ütleb ja ette kirjutab? On ju tema sätted üldised, normid abstraktsed ning neil pole õigusnormile iseloomulikku ning otsekohaldatavuseks

Tartu Ülikooli Raamatukogu

reeglina tarvilikku konkreetsust? Rääkimata sanktsioonidest. Põhiseadusõigus pole selline õigus, millega meie sotsialistlikust normativismist ja positivismi gnoseoloogilisest juurtest mõjustatud õigusmõtlemine on harjunud opereerima.
Vastuse leiame ennekõike Põhiseaduse preambulast, üldsätetest ja teistest normidest, mis fikseerivad meie riigiehituse ja õigussüsteemi eesmärgid, printsiibid ehk teisisõnu — kannavad Põhiseaduse mõtet. Ja et Põhiseaduse 3. paragrahvi kohaselt teostatakse Eesti riigivõimu üksnes Põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel, siis on Põhiseaduse eesmärgid, printsiibid, mõtted ja sätted ka seaduste, sealhulgas avaliku õiguse eesmärkideks, printsiipideks, mõteteks ja säteteks.

Põhiseaduse mõtestamise ning üldise õiguskäsituse lähtealused annab Põhiseaduse preambula. Akti preambulat ei ole meil olnud tavaks käsitada õigusakti olulise osana, rääkimata tema käsitlemisest õiguse endana. Süvenemata siinjuures teoreetilistesse detailidesse, nõustun siinkohal täielikult õigusdoktor H. Schneideri poolt laiaulatusliku ja põhjaliku analüüsi alusel *Juridica*'s väljendatud seisukohaga, et preambula sõnastab taotletavad eesmärgid ja kõige olulisemad väärtused ning annab seeläbi võtme kogu ülejäänud Põhiseaduse ja muu õigusnormistiku interpreteerimiseks ja sisustamiseks. Meie käitatavas kontekstis on sellisteks väärtustes ja eesmärkideks Põhiseaduse preambulas suveräänsus (enesemääramine), vabadus, õiglus ja õigus ning rahvuse ja kultuuri säilivus läbi aegade. Seega kogu õigust tuleb luua, tõlgendada ja kohaldada neid eesmärke silmas pidades.

Abstraktsuse astmelt veidi alamal ehk mõneti konkreetsemad, kuid samavõrd oluliseks on Põhiseaduse printsiibid. Analüüsides õiguslikku transformatsiooni Ida-Euroopa riikides

ning vabanemisteid sotsialistlikust normativismist, on Ungari päritoluga tunnustatud õigusteoreetik professor Csaba Varga kirjutanud: "Printsiibid ja üksnes printsiibid annavad õiguskorrale elava terviklikkuse. Ainuüksi printsiipide kaudu saab muutuda vastutavaks ning tundlikuks reageerijaks igas otsustamist vajavas olukorras. Vaid printsiipide rolli taaselustamise läbi on võimalik muuta õigus niisuguseks dünaamiliseks teguriks, mis on suuteline ennast kujundama kaasusest kaasuseni, otsusest otsuseni ...".

Andes endale aru, et igasugune liigitus ja loetelu on tinglik ja vaieldav, näib mulle siiski, et Eesti Põhiseadusest võib üsna kindlasti eristada järgmisi printsiipe:

- demokraatia printsiip
- vabariikluse printsiip
- unitaarriikluse põhimõte
- seaduslikkuse (legaalsuse) põhimõte
- rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtete ja normide Eesti õigussüsteemi integreerituse ja rahvusvahelise õiguse ülimuslikkuse põhimõte
- võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõte
- sotsiaalriikluse ja demokraatliku õigusriigi põhimõte
- inimväärikuse põhimõte.

Loetelu on Põhiseaduse üldsätetes sisalduv ehk jällegi Põhiseaduse ülejäänud sätete lugemiseks võtmeksolevas osas. Olgu osundatud veel seegi, et need sätted omavad Põhiseaduses ka legitimatsioonilist priviligeeritust, sest neid põhimõtteid saab muuta üksnes referendumiga. Seega nad omavad Põhiseaduse muude sätete suhtes kõrgemat legitimatsioonilist väärtust ja kaitset.

Rahvusvaheliselt üldtunnustatud õiguse üldpõhimõtete ja normide kaudu lülitub meie õigussüsteemi veel terve kimp põhimõtteid ja norme, mis on fikseeritud rahvusvahelistes lepingutes, sh EIÕK-s, rahvusvahelistes tavades ja kohtulahendites. Nende põguski tutvustamine ei ole siinkohal ajapuudusel võimalik, mis aga ei tähenda, et neid pole olemas või meie neid hästi teadma ja tundma ei peaks või et nad meile korda ei läheks.

Õiguse üldtunnustatud normide ja Põhiseaduse ordinaarsete normide kaudu on meile siduvad ka sellised avalikule õigusele kesksed printsiibid nagu:

- võrdse kohtlemise ja seaduse ees võrdsuse põhimõte
- proportsionaalsuse põhimõte
- võistlevuse põhimõte
- rahvusvahelise õiguse ülimuslikkuse põhimõte
- *habeas corpuse* põhimõte
- täitevtegevuse kohtuliku kontrolli põhimõte
- avalikkuse põhimõte jne.

Ma ei puuduta siinkohal põhiõigusi ja vabadusi ehk rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi ja -vabadusi, mis on meie jaoks õiguslikult siduvaina kirjas EIÕK-s.

Daamid ja härrad,
Lubage mul lõpetuseks väljendada avalikku muret kogu avaliku õiguse arengupeetuse üle. Eriti kriminaalõiguse ja -menetluse mahajäämuse üle. Olukord on muutunud lausa väljakannatamatuks, sest peame siiani kasutama põhimõtteliselt viiekümnendatel aastatel välja töötatud ja kuuekümnenda algul põhiosas kehtestatud õigust. See õigus vastas selle aja sotsiaalsetele tingimustele, väärtustele ja eesmärkidele. Tänane Eesti on midagi sootuks muud ja see õigus ning tema

sisustamise metoodika ja praktika lihtsalt ei sobi olemuslikult enam sellesse uude aega ja tingimustesse. Sellise lubamatu viibimisega, lõputute parandamiste ja täiendamistega on õigus kaotanud igasuguse terviklikkuse ja süstemaatika, ühtse õigusideoloogilise telje. Taoline olukord mitte ainult ei põhjusta raskusi ja ekstsesse vahetuile õiguse rakendajaile. Ta diskrediteerib ka Eesti riigivõimu ja suhtumist õigusesse ning on ilma kahtluseta üheks ühiskondlikku turvalisust kahjustavaks teguriks. Seega on õiguslikust probleemist muutunud sotsiaalseks ja poliitiliseks probleemiks. Seepärast tuleb rakendada kõik võimalikud ja võib-olla ka esmapilgul võimatud vahendid (näiteks erinevate vaadete esindajate kokkulepped ja kompromissid), et jõuda kõige kiiremas korras uue avaliku õiguseni.

ÕIGUSRIIK JA KRIMINAALÕIGUS: EESTI KRIMINAALÕIGUSE, ÕIGUSTEADUSE JA -TEADVUSE ÜMBERKUJUNEMINE

Tartu Ülikooli kriminaalõiguse professor Jaan Sootak

1. Lähtekohad

Eestis on käesoleval ajal kavandatud kriminaalõigusreform, mis peaks asendama senise, kuriteomõiste ja karistusteooria seisukohalt XX sajandi alguse saksa õigusteaduse tasemele ning

Nõukogude kriminaalõigusteaduses 1930. - 1950. aastatel väljakujunenud skeemidele vastava kriminaalõiguse.[1] Olenemata konkreetsetest õiguspoliitilistest ja -dogmaatilistest lahendustest peab tänapäevane euroopalik, sisuliselt XXI sajandi kriminaalõigus vastama teatud teatud tingimustele, millest olulisemad võib kokku võtta järgmiselt:

1) Eesti uus kriminaalõigus peab olema **õigusriiklik**;
2) ei saa olla heal tasemel õigust, kui see ei toetu **teaduslikule baasile**;
3) reform saab õnnestuda ainult siis, kui muutub mitte ainult seadus, vaid ka **õigusteadvus.**

Õigusriigi mõiste on õigusteaduslikus diskursis üks levinumaid, aga paraku diskussioonis ka sageli kuritarvitatav - arvatakse, et mida rohkem seadusi, seda õigusriiklikum on riik ja tema õigus. See on aga hoopis seadusriik, mis võib küll ka olla õigusriik, aga samahästi ka politseiriik.

Õigusriigi mõiste kujunes välja XVIII - XIX sajandi vahetusel. Idee iseenesest - valitsema peab õigus, mitte üksikisik; riigivõim peab olema mõõdukas, kodanikuõigused olgu kindlustatud, valitsegu õiglus - pärineb juba Platonilt ja Aristoteleselt.[2] Arusaam, et seadus kujutagu endast puhast kiretut õigust, on juba antiikajast alguse saanud ning jõudnud läbi keskaegse ladina-Euroopa, valgustuslik-idealistliku

---

[1] Vt lähemalt: J. Sootak. Kuriteomõiste ja kuriteokoosseis. - Juridica, 1997, 5, 222.

[2] Näiteks Aristotelese arvates on riiki vaja selleks, et kodanikud võiksid jõuda oma loomuse täieliku vallandumiseni. Õiglus, milleni peab püüdlema seadusandja, saab olla vaid ühiskonna üldine kasu. Vt: M. Luts. Sissejuhatus õigusfilosoofiasse. Trt, 1997, lk 62 - 63.

loomuõiguse, XIX sajandi seaduspositivismi ja kodanliku parlamentarismi tänapäeva.

Õigusriigi mõiste seondub eelkõige ***õiguskindluse*** kui õigusriigi olulise tunnusega, mis väljendub individuaalsfääri puutumatuses, isiku kindlustundes, et riiklikul sekkumisel on teatud piirid. Õiguskord on vaadeldav rahukorrana, kus riiklik sekkumine on kitsendatud mitte ainult isikuvabaduste, vaid ka *avaliku rahu* kui ühiskondliku kategooriaga.[3]

Kriminaalõiguses on õigusriikluse põhimõte üks olulisemaid juba seetõttu, et just kriminaalõigus võimaldab riigil sekkuda inimese isikuõigustesse. Selles mõttes peab õigusriik kaitsma inimest mitte ainult kriminaalõiguse *kaudu*, vaid ka kriminaalõiguse *vastu* või selle *eest*.[4]

Õigusriikliku kriminaalõiguse kontseptsioonil on mitmed **olulised väljundid**, mis peaksid suuresti määrama kriminaalõigusreformi suunad ja tulevase kriminaalõiguse sisu ning ehk panema meid ka mõtlema oma hoiakutele. Need olulisemad väljundid, millel alljärgnevalt peatutakse, on:

õigushüve teooria;
formaalne ja materiaalne õigusriik,
kuriteomõiste;

---

[3] Õiguskindluse ja avaliku rahu mõiste kohta: F. v. Liszt. Lehrbuch des Deutschen Strafrechts. 23. Aufl. Berlin, Leipzig, 1921, S 592; H. Blei. Strafrecht II. Besonderer Teil. München, 1978, S 257.

[4] Sellisele kriminaalõigusekäsitlusele pani aluse A. Feuerbach. Vt näit: A. Feuerbach. Revison der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts. Bd 1 - 2. Erfurt, 1799 - 1800; *Idem.* Lehrbuch des gemeinen in Deutschland geltenden peinlichen Rechts. 1. Aufl. Giessen, 1801.

õigusriik ja sotsiaalriik;
funktsionaalne kriminaalõigus.

2. Õigushüve teooria

Õigusriikliku kriminaalõiguse **ülesanne** demokraatlikus riigis on **ühiskonna kui inimeste sotsiaalse kooselu aluste kaitse.** Ei inimühiskond tervikuna ega ka konkreetne sootsium ei saa eksisteerida ilma koostöö ja vastastikuse usalduseta. See avaldub *rahukorras*, rahulikus kooseksisteerimises. Ühiskondliku rahukorra kaitse on kriminaalõiguse fundamentaalne ülesanne. Kuid kriminaalõigus ise ei kehtesta seda rahukrda ja rahukorra hoidmisel ei ole kriminaalõigus primaarne. Siin avaldubki kriminaalõiguse ülesande olulisim aspekt - kaitsta sotsiaalse kooselu aluseid, ühiskondlikke põhiväärtusi vahetult - näiteks inimese elu, tervist, omandit, vabadust. Need on vabadused ja õigused, mis eksisteerivad sõltumata riigist, ja mida riik ei kehtesta, vaid peab vastavalt ühsiskondlikule lepingule kaitsma. Neid põhiväärtusi nimetataksegi ***õigushüvedeks***. Peale nimetatud individuaalhüvede on veel ka kollektiivsed hüved - näiteks avalik kord, õigusemõistmine, riik jt.

Õigushüved moodustavad ühiskonnas teatud **süsteemi**, mis üldjoontes on leidnud kinnituse põhiseaduses ja muudes inimese põhiõigusi sätestvates rahvusvahelistest aktides (näiteks Euroopa Inimõiguste Konventsioon[5] või äsjane, 1996.a Inimõiguste ja Biomeditsiini Konventsioon[6]).

---

[5]Riigi Teataja, 1996, 11/12, 34.

[6]Tekste meditsiiniõigusest I. Koost E. Kergandberg, J. Sootak. Trt, 1997, lk 39.

Kriminaalõiguslik õigushüvede süsteem peab põhikorra süsteemile vastama, ehkki kriminaalõiguslik süsteem on mingil määral ka autonoomne ning lähtub oma sisemistest seaduspärasustest, mis tulenevad kasvõi riigis tunnustatavast karistusteooriast. Kriminaalõiguslik õigushüvesüsteem ei tohi ulatuda üle põhikorra õigushüvesüsteemi, sest sel juhul hakkaks kriminaaõigus karistusähvarduste abil ahistama põhiõigusi - näiteks tegevusvabadust, liikumisvabadust, sõnavabadust jms. Samas ei tohi kriminaalõiguslik kaitse olla oluliselt väiksem põhikorrast tulenevast hüvedesüsteemist, sest siis jääksid viimased kriminaalõigusliku katteta.

Õigushüve teooria **sai oma alguse** valgustusfilosoofiast ja Anselm Feuerbachi kriminaalõigusteooriast. Veendunud positivistina eitas Feuerbach "moraliseerivat kriminaalõigust" ning väitis, et teo kuulutamisel kuriteoks ei piisa selle käsitamisest rünnakuna jumalike või eetiliste normide vastu, vaid üldiste üldinimlike väärtuste ja huvide vastu.[7]

Õigushüvede kaitse teooria väljendab **liberaalset maailmavaadet** ja õiguskäsitlust, sest sellisele alusele rajatud kriminaalõigus ei otsusta ise inimese käitumise eetilise sisu üle, ta kaitseb vaid olemasolevaid põhiväärtusi ega pretendeeri seega "südametunnistuse foorumi" rollile.[8]

Õigushüve kontseptsiooni tutvustamine ja juurutamine on Eesti kriminaalõigusteaduse üks kesksemaid ülesandeid. Samas on selle kontseptsiooni omaksvõtmine ka üks olulisemaid **hoiakumuutusi** õigusteaduvuses. Senine kriminaalõigusteadus

---

[7] Vt lähemalt: W. Hassemer. Einführung in die Grundlagen des Strafrechts. München, 1990, S 24.

[8] H. - H. Jescheck, T. Weigend. Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Berlin, 1996, S 8.

samastab õigushüve kuriteo objektiga ning loeb erinevust ainult terminoloogiliseks. Tegelikult on küsimus hoopis **maailmavaateline** - me kas nimetame kuriteo objekti vastavalt nõukogude kriminaalõigusteaduse neljaelemendilisele kuriteomõistele üheks kuriteokoosseisu kui kriminaalvastutuse aluse elemendiks, jättes sisuliselt seadusandja otsustada, kas ta peab õigushüve kaitsmist väärivaks või mitte. Seevastu õigushüve kontseptsioon piirab oluliselt riigi volitusi kriminaalõiguse valdkonnas, ta ütleb riigile ja seaduandjale, et kriminaalõigus ei ole käepärane vahend riigi ees seisvate aktuaalsete probleemide lahendamiseks. See on ka kõikide juristide hoiakumuutuse probleem, mis peaks aitama igalühel selgeks teha, mis on kriminaalõiguse ülesanne ja milline on kriminaalõiguse koht õigusharude süsteemis.

3. Formaalne ja materiaalne õigusriik

Eespool määratletud õigusriik on nn *formaalne* õigusriik, mis erineb õigusriigi teisest dimensioonist - **materiaalsest** õigusriigist.

Õigusriigi formaalne parameeter seab riiklikule sekkumisele seaduslikud, formaalsed piirid ning see seisneb sisuliselt pigem riigi abstinentsis (hoidumises erasfääri sekkumast) kui millegi reguleerimises. Põhimõte *nullum crimen nulla poena sine lege* peab siin kaitsma kodanikku koletise "Leviathani ehk riigi" eest (Thomas Hobbes).[9] Seega on õigusriigi formaalne tunnus ülimalt oluline, piirates riigi volitusi ühelt poolt preventiivsete vahendite ja teiselt poolt isikuvabaduste vahel paratamatult kujunevas pingeväljas.

[9] T. Hobbes. Leviathan. Cambridge, 1904.

Õigusriigi **materiaalne** määratlus näitab riigi positiivset tegevust, lähtumist väärtuskategooriatest, eelkõige ***inimväärikuse*** põhimõttest. Viimane kuulub lahutamatult inimelu juurde ning tähendab **iga inimese olemuslikku vaimset ja kõlbelist väärtust tema enese pärast, väljendades inimese õigust areneda puutumatult ja iseenesest määratuna loomuliku inimesepildi ja vaimsuse alusel. Inimese eksistents ja areng peab lähtuma temast enesest kui inimloomuse kandjast.** Inimväärikust loetakse inimese põhiseadusliku õigusseisundi väärtuseliseks aluseks.

Inimväärikust loetakse inimese **põhiseadusliku õigusseisundi väärtuseliseks aluseks**. Näiteks algab Saksamaa LV põhiseadus tõdemusega "Inimese väärikus on puutumatu. Selle hoidmine ja kaitsmine on kogu riigivõimu kohustus." (art 1 lg 1). Niisuguse sättega on riik loobunud oma primaadist ning asetanud inimese õiguskorra väärtussüsteemi tippu. Saksamaa põhiseaduse 2. artikli 1. lõige määrab: "Igaühel on õigus oma isiksuse vabaks arendamiseks, kuivõrd see ei riku teiste õigusi ega ole suunatud põhiseadusliku korra ja kõlblusseaduse vastu." Selles sättes nähakse *tegevusvabaduse* tagatist.

Kahjuks ei saa sama väita Eesti Vabariigi Põhiseadus kohta. Seal nimetatakse inimväärikust alles II peatüki §-s 10, mille kohaselt põhiõigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ja kohustusi, mis vastavad inimväärikuse põhimõtetele. Ka Eesti kriminaalõigusteadus ja -teadvus ei ole enda jaoks veel määratlenud inimväärikuse mõiste ja selle tähtsuse. Sageli taandatakse inimväärikus nõukogude kriminaalõigusdogmaatika mustri järgi näiteks kriminaalkoodeksi §-de 129 ja 130, st laimu ja solvamise

objektiks kui kuriteokoosseisu elemendiks, seega ühiskondlikuks suhteks.

Tegelikult on inimväärikus midagi sellist, mis asetseb alati konkreetse indiviidi huvide kohal ning ei tohi õigusriigis olla instrumentaliseeritav. Inimväärikus asetab piirid ka inimese tegevusele - probleem, mis on viimasel ajal oluliselt teadvustunud seoses meditsiini ja bioloogia tungimisega inimgenoomi. Kriminaalõiguslikult on oluline silmas pidada, et inimväärikus tekib juba viljastatud munarakul, on samuti olemas kõigil neil 20 000 lootel, kes Eestis igal aastal abordiga tapetakse, ning ei lakka sugugi olemast inimese surmaga.[10]

4. Kuriteomõiste ümberkujunemine

4.1. Sajandivahetuse klassikaline kuriteomõiste

Kriminaalõiguse kujunemisel Euroopas on määrava tähendusega XIX sajandi lõpu ja XX sajandi alguses toimunud muudatused teaduses ja maailmavaates tervikuna. Loodus- ja täpisteaduste tormiline areng ei jätnud mõju avaldamata ka ühiskonnateadustele, sealhulgas kriminaalõigusele. Senisesse eluvõõrasse ja dogmaatilistesse skeemidesse tardunud kriminaalõigusesse ilmuvad uued ideed; tekib uus teadusharu - süütegude reaalseid avaldusvorme uuriv kriminoloogia. Siitpeale hakkab kriminaalõiguses arenema **kaks põhilist suunda**, mis ka tänapäeval määravad paljuski ära nii kehtiva õiguse kui ka õigusteaduse üldsuundumused. Üks on ***klassikaline***, liberaalsel maailmavaatel põhinev ja isiku

[10]Embrüo õiguskaitse kohta vt: Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadus. - Riigi Teataja I, 1997, 51, 824; J. Sootak. Lapsesoov ning embrüo ja lapse inimväärikus. - Juridica, 1997, 9, 445.

tahtevabadust rõhutav kriminaalõigus, mille näitena võib nimetada Saksa kriminaaõigust. Teine on ***sotsioloogiliselt*** orienteeritud, valgustuslikust maailmaparandamise ideest lähtuv kriminaalõigus, mis rõhutab enam õiguse ühiskondlikku rolli ning peab võimalikuks õiguse rakendamist konkreetsete sotsiaalsete eesmärkide teenistusse. Siit on arenenud nn *sotsiaalse kaitse* (*defense sociale*) kriminaalõigus, mis on iseloomulik romaani õigusperekonna riikidele, eelkõige Prantsusmaale, kuid mis on olnud määrav ka Skandinaavia, samuti Nõukogude Vene ja NSV Liidu kriminaalõiguse kujunemisel.

Kumbki suund iseenesest ei ole teisest parem või halvem, edumeelsem või tagurlikum. Näiteks iseloomustab sotsioloogiline kriminaalõigus nii liberaalse karistuspoliitikaga Rootsit kui ka totalitaarset Nõukogude Liitu. On aga ajalooline fakt, et nõukogude kriminaalõigus on sotsioloogilise suuna kriminaalõigusest üle võtnud need küljed, mis võimaldasid kasutada õigust ära poliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Vene NSFV 1922. aasta kriminaalkoodeksi üldosa koostati Itaalia tolleagse sotsialistist justiitsministri Enrico Ferri 1921.a. eelnõu alusel (nn *progetto Ferri*). Siitpeale lähtus nõukogude kriminaalõigus kuriteo mõiste konstrueerimisel ja karistuste süsteemi ülesehitamisel mitte niivõrd teost, kuivõrd isikust ja tema ohtlikkusest - *ühiskonnaohtlikkusest* ning vajadusest pidada karistuse mõistmisel silmas vajadust isikut parandada, kohandada teda ühiskonnaga.

Nõukogude kriminaalõiguse õigusteaduslikud alused hakkasid kuju võtma 1930. aastate lõpul, terviklikult kujundati põhilised dogmaatilised skeemid välja pärast sõda jätkunud ning 1950. aastate keskel lõpuleviidud diskussioonide tulemusena. Seega võib öelda, et nõukogude ja seega ka tänapäeval Eestis kehtiv

kriminaalõigus on oma sisult XX sajandi alguse üldteoreetilisel tasemel, mida on täiendatud nõukogude sotsialistlikust õigusteadusest ja sotsialistlikust ideoloogiast tulenvate postulaatidega.[11]

Viimastest on küll lihtne loobuda (ning näiteks Eesti Vabariigi 1992.a kriminaalkoodeks ja Vene Föderatsiooni 1996.a. kriminaalkoodeks on seda ka teinud), kuid sellega ei ole võimalik saavutada enamat, kui naasmine XX sajandi alguse Euroopa ning NSV Liidu 1930. - 1950. aastate kriminaalõiguse taseme juurde. Kogu Euroopas eelkõige sõjajärgsel ajal toimunud õigusteaduslikust arengust ning kriminaalõiguse õigusriiklike aluste kujunemisest jääksime me sel juhul ikkagi kõrvale.

4.2. Kolmeastmeline neoklassikaline kuriteomõiste

Euroopas kujunes pikaajalise teadusliku arengu tulemusena klassikalisest kuriteomõistest nn *neoklassikaline* kuriteomõiste, mis on leidnud üldist tunnustust kui teoreetiliselt enam põhjendatud ning tänapäeval ka õigusriiklikele põhimõtetele enam vastav.

Kuriteo mõiste tähendab kindla skeemi rakendamist tegemaks kindlaks, kas isik on toime pannud kuriteo ning kas teda saab toimepandu eest karistada. Kolmeastmelise skeem järgi tehakse kindlaks, kas isiku käitumine 1) *sisaldab kuriteokoosseisu* (vastab karistusseaduse eriosa kuriteokoosseisus toodud tunnustele), 2) on *õigusvastane* ning 3) kas isik on toimepandud teos *süüdi*. Tinglikult võib rääkida ka neljaastmelisest

[11] Vt Lähemalt: J. Sootak. Kuriteomõiste, lk 222.

kuriteomõistest, sest nimetatud kolmele elemendile eelneb kriminaalõiguslik *teomõiste*.

Tegu kriminalõiguslikus mõttes jääb aga kuriteomõistest väljapoole, sest selle kategooria ülesanne on piiritleda inimese õiguslikult relevantset, st tahtest kantud käitumist sellisest, millel ei ole sotsiaalset kvaliteeti (reflektiivsed liigutused jms).[12] Kui puudub tegu kriminaalõiguslikus mõttes, ei saa loomulikult hakata ka sellist käitumist õiguslikult hindama. Kuriteomõiste skeemist jääb kriminaalõiguslik tegu aga välja seetõttu, et ka õiguslikult relevantne tegu iseenesest ei anna siiski veel vähimatki alust hakata inimese käitumist kriminaalõiguslikult hindama. Õigustuse selliseks hindamiseks annab alles asjaolu, et tegu vastab kuriteokoosseisu tunnustele.

Siin ilmnebki üks olulisi erinevusi senise nõukogude kriminaalõigusliku kuriteomõiste ehk kuriteokoosseisu kui kriminaalvastutuse aluse ja euroopaliku kriminaalõiguse kuriteomõiste vahel. Esimese järgi on ka tegu kuriteokoosseisu, nimelt kuriteo objektiivse külje osa, teisel juhul hakatakse tegu kriminaalõiguslikult hindama alles siis, kui selles ilmnevad kuriteokoosseisu tunnused. Õigusriiklikult ei ole aga sugugi ükskõik, kas riiklik hinnang inimese käitumisele antakse kindlas õiguslikult olulises ja seega ka eetiliselt põhjendatavas järjekorras või on kõik inimese käitumise elemendid riigile hindamiseks ja seega ka riiklikuks õiguslikuks sekkumiseks üheaegselt vabad.

Kuriteokoosseis on kriminaalseaduse eriosas sisalduv karistatava teo tunnuste kogum, karistatava teo kirjeldus.

---

[12] Tehakse vahet klassikalisel ehk naturalistlikul, finalistlikul, sotsiaalsel, negatiivsel ja personaalsel teomõistel. - Vt näit: C. Roxin. Strafrecht. Allgemeiner Teil. Bd 1. 2. Aufl. München, 1994, S 180 ff.

Kuriteokoosseis täidab kriminaalõiguses olulist õigusriiklikku garantiifunktsiooni, sest just kuriteokoosseis on ***lex*** põhimõttes *nullum crimen sine lege*. Ükski teine kuriteomõiste element ei suuda seda funktsiooni täita. Kuriteokoosseis on teo kuriteona hindamise alus ja lähtepunkt.[13]

Õigusvastasus on kuriteokoosseisus kirjeldatud teos sisalduv ebaõigus. Õigusvastasus kui objektiivne kategooria näitab, et tegu rikub õiguskorda, on vastuolus inimeste kooselu reguleerivate õigusnormidega. Praktiliselt ei tuvastata teo õigusvastasust siiski nö positiivne tunnusena teo koosseisupärasuse järel, vaid nö negatiivses mõttes. Nimelt eeldatakse, et kuriteokoosseis on formuleeritud mitte lihtsalt kui tegu, vaid kui *kuritegu*. Seega tähendab kuriteokoosseisu tunnustele vastava teo õigusvastasuse tuvastamine seda, et teos puuduvad õigusvastasust välistavad asjaolud. Ning vastupidi, näiteks kaitsja tegu, kes tekitab ründajale kehavigastuse, vastab kuriteokoosseisu tunnustele, kuid ei ole õigusvastane, sest hädakaitse on kooskõlas õiguskorraga.[14]

Kuriteokoosseis ja õigusvastsus näitavad, kas ja millisel viisil tegu õiguskorda kahjustab. Nende asjaolude tuvastamine ja hindamine ei sõltu teo toimepanijast, sest näiteks vargus on keelatud nii rikka kui vaese poolt, seksuaalne vägivald nii normaalse sugueluga inimese kui perverdi poolt jne. Seevastu järgmine kategooria, *süü* annab aluse kuriteokoosseisu tunnustele vastavat ja õigusvastast tegu selle toimepanijale ette heita, teda toimepandu eest vastutusele võtta ja karistada.

Süü kui isikute kuriteole viinud tahte etteheidetavus rajaneb isiku süüvõimel - võimel teada ühiskonnas kehtivaid norme

---

[13] Vt näit: C. Roxin. Osund töö, lk 216 jj.

[14] Vt näit: H. - H. Jescheck, T. Weigend. Osund töö, lk 233 jj.

ning neid järgida. Süüetteheide eeldab, et isik võis antud situatsioonis normikohaselt käituda, kuid ta valis oma vaba tahte alusel normivastase käitumise. Seega annab selline, nn normatiivne süümõiste aluse isikute tema tegu ette heita ning teda ka selle eest karistada, mida sajandi alguse psühholoogiline süümõiste aga ei võimalda. Näiteks võib 12-aastane laps panna toime varguse, st teo, mis vastab varguse koosseisu tunnustele, on toime pandud tahtlikult ning on mõistagi õigusvastane, kuid last ei saa selle eest kriminaalkorras karistada - oma ea ja tõttu ei ole ta süüvõimeline.[15]

Teo vastavus kuriteokoosseisule ning õigusvastasus kui teo kuriteoks tunnistamise tingimused olid kasutusel ka nõukogude krimiaalõigusdogmaatikas. Erinevus seisneb aga selles, et ülalkirjeldatud kolmeastmeline süsteem võimaldab hinnata toimepandud tegu järk-järgult ning anda igal astmel sellele vastav õiguslik ja eetiline hinnang. Näiteks on kuriteokoosseisule vastav, kuid õiguspärane tegu küll objektiivselt õiguskorraga kooskõlas, kui annab siiski märku asjaolust, et isik oli sattunud (ehkki küll temast mitteolenenud põhjustel) alale, mis külgneb karistatava teoga. Kuriteokoosseisule vastav ja õigusvastane, kuid ilma süüta toimepandud tegu on aga juba tõsine märguanne, et isik on toime pannud eetiliselt ja õiguslikult taunitava teo, mille eest ta üksnes subjektiivsetel, temast tingitud asjaoludel (näiteks lapseealisus) ei kanna karistust. Samas on teo õigusvastasus piisav alus, et kohaldada isiku suhtes teatud mõjutusvahendeid (kasvõi alaealise saatmine erikooli või vaimuhaige suunamine ravile).

---

[15] Süü mõiste kohta vt lähemalt: J. Sootak. Kriminaalpoliitika. Trt, 1997, lk 116 jj.

Seega täidab kolmeastmeline kuriteomõiste olulist õigusriiklikku funktsiooni, andes toimepandud teole eetiliselt ja õiguslikult adekvaatse hinnangu ning reguleerides täpselt riikliku õigusliku sekkumise aluseid ja ulatust.

Kolmeastmeline kuriteomõiste on käesoleval ajal üldlevinud ning olemuslike joonte osas ühtses kontinentaaleuroopa karistusõiguse olulisim koostisosa, olles kasutusel nii Lääne- kui ka Kesk- ja Ida-Euroopa riikides, samuti anglo-ameerika õiguses.[16]

5. Õigusriik ja sotsiaalriik

Materiaalne õigusriik seondub omakorda **sotsiaalriigi** mõistega, mis tähendab **riigi tegevust sotsiaalse õigluse realiseerimisel, seega elanike heaolu, arstiabi, pensionite jms tagamisel, tulude ja kulude õiglasel jaotamisel ning majanduse suuremal või vähemal reguleerimisel.**

Ei ole raske mõista, et õigusriigi kui liberalistliku põhimõtte ja sotsiaalriikliku ideoloogia vahel valitseb teatud pinge, riigi tegevuse sisemine vastuolulisus. Õigusriikliku kriminaalõiguse ülesanded elu, tervise, vabaduse või omandi puutumatuse kaitsel osutuvad ebapiisavateks, kui sotsiaalriiklikult püstitatud eesmärgid on niivõrd olulised, et nõuavad samuti kriminaalõiguslikku kaitset. Õigus- ja sotsiaalriikliku kriminaalõiguse erinevus avaldub minu arvates näiteks kahes olulises aspektis: karistuse eesmärkides, täpsemalt

[16] Viimase kohta vt näit: L. Philipps. Analogie und Computer. - Rechts- und Sozialphilosophie in Deutschland heute. Stuttgart, 1991, S 276 - 277.

karistusteooriates ning teatud kuriteoliikides, näiteks majanduskriminaalõiguses.

Kriminaalõigus on karistusõigus. Seepärast on iga riigi kriminaalõiguse eksistentsiaalne küsimus, millisele **karistusteooriale** see toetub. Õigushüve kontseptsiooni kõrval asub siin minu arvates teine murdepunkt, kus mitte ainult seadusandja, vaid ka iga jurist peaks endalt küsima: milline on õieti riigi õigus inimest karistada, kust see õigus tuleb ning kas ja kuivõrd on see õigus piiratud?

Karistus**teooriat** ei saa seadusandlikult kehtestada. Tänapäeval ei ole ilmselt enam ka võimalik ühte ja ainukest karistusteooriat kriminaalseaduses realiseerida. Seega tuleb meil leppida karistuseesmärkide antinoomia ehk teatud vastuolulisusega. See ei tähenda aga, et me peaksime rahulduma juba Feuerbachi aegadest pärit hirmutava ehk **negatiivse üldpreventsiooni** ning Franz von Liszti ja Enrico Ferri aegadest pärit **eripreventiivse** karistusteooria ehk **isiku ühiskonnaohtlikkusel rajaneva parandava ja ümberkasvatava** karistuse kontseptsiooniga, millest lähtub praegune nõukogulik kriminaalõigus ning kriminaalõigusteadvus.[17]

Mõlemad karistusteooriad on meil suhteliselt levinud, kuid aegunud ning võivad minna vastuollu inimväärikuse põhimõttega. Negatiivne üldpreventsioon on seda kindlasti, kui teda rakendatakse mitte karistusähvarduse ja õiglase karistuse kohaldamise foonil, vaid õigusemõistmises - ühte inimest näiteks selleks rangemini karistades, et teisi hirmutada. Inimene muutub siin vahendiks õigusemõistmise käes. Eripreventiivne karistus on inimväärikuse põhimõttega vastuolus siis, kui selle

[17] Kasvõi näit: K. Kimmel, P. - U. Rahi. Mõtteid karistusseadustiku eelnõust. - Juridica, 1997, 9, 449.

mõistmisel saab määravaks soov kedagi ümber kasvatada. Riiklik kriminaalõigus on riiklik sekkumine isikuõigustesse ja selle eesmärk ei tohi olla kedagi teistsuguseks teha, võrreldes sellega, milliseks ta on loodud.

Majanduskriminaalõigus on küll mitte ainuke, kuid vägagi värvikas indikaator, mis näitab ära, kui julgelt riik sekkub mitte lihtsalt majandustegevusse, vaid ka inimese põhiõigustesse. Kriminaalõiguslik sekkumine majandusse võib kollideerida selliste põhiseaduslike õigustega nagu isikuvabaduse ja vaba eneseteostuse kui põhiseadusliku õigusega (EV Põhiseaduse § 19), samuti õigusega valida vabalt tegevusala, elukutset ja töökohta (§ 29), õigusega tegelda ettevõtlusega ning koonduda tulundusühingutesse ja -liitudesse (§ 31).

Probleem on aga selles, et klassikaline õigushüve teooria ei ole majanduskriminaalõiguses täielikult rakendatav. Riigi kriminaalõiguslik sekkumine vajab siin teistsugust legitimeerimist. Legitimeerimisalus näib ju tegelikult lihtne - vajadus valdkonda reguleerida. Kogu probleem aga just selles ongi, et kriminaalõigus tegelikult ei ole reguleeriv õigusharu. Ta ei ole tavaline avalikõiguslik vahend riigi käes, et inimestele ette kirjutada, kuidas nad peavad käituma. Siin on kaks võimalust, mille tähtsus ulatub tegelikult kogu kriminaalõiguse alale - püüda majanduskriminaalõigus siiski mingilgi määral ankurdada klassikaliste õigushüvede külge ja seada riigi kriminaalõiguslikule interventsioonile teatud piirid, või siis lubada suvalist kriminaalõiguslikku regulatsiooni.[18]

---

[18] Majanduskriminaalõiguse eripära, sh õigushüve problemaatika kohta lähemalt: K. Tiedemann. Wirtschaftsstrafrecht und Wirtschaftskriminalität. Bd 1. Allgemeiner Teil. München, 1976, S 79; *Idem.* Wirtschaftsstrafrecht - Einführung und Übersicht. - Juristische Schulung, 1989, 9, 691.

Eesti **kehtiva kriminaalkoodeksi** majanduskuritegude peatükk (eriosa 7. pt) ning kasvõi uus, arvuti- ja andmetöötlusalaste kuritegude peatükk (eriosa 14. pt) näib osundavat viimase tee kasuks. On muidugi iseasi, kas siin on tegemist teadliku õigusteadusliku ja õigusteadvusliku valikuga või hoopis vananenud, igatahes mitte õigusriikliku arusaamaga, et õigus (ka kriminaalõigus) on lihtsalt riikliku poliitika vahend. Igatahes on siin piisavalt materjali mõtlemiseks kriminaalõiguse koha üle mitte ainult riigi õigussüsteemis, vaid ka majanduses ja sotsiaalse kontrolli süsteemis tervikuna.

Üks teooriaid, mis püüab asetada kriminaalõiguse sotsiaalse kontrolli mehhanismi, on nn funktsionaalse kriminaalõiguse kontseptsioon.

6. Funktsionaalne kriminaalõigus

Funktsionaalse kriminaalõiguse teooria on viimasel ajal üks olulisemaid kontseptsioone, mis on tõsiselt kõigutamas senisel liberaalsel maailmavaatel põhineva kriminaalõiguse alustugesid. Antud probleemi näol on tegemist ühega sellistest, mis ilmselt vajaks ka meiepoolset teaduslikku läbitöötamist. Ja ma julgen arvata, et selle teooria omaksvõtmine sõltub väga palju sellest, milline on meie hoiak kriminaalõiguse sotsiaalse rolli osas.

Funktsionaalse kriminaalõiguse **põhitees** on selles, et kriminaalkaristus peab **taastama kuriteo kui normirikkumisega põhjustatud pettumuse**. Ühiskond ootab normipärast käitumist; kuritegu aga rikub normi ja kahjustab seega **ühiskonna normatiivset identiteeti**. Karistus ja selle

kohaldamise protseduur seevastu sümboliseerib normikuulekate isikute ühtekuuluvust ja tugevdab sotsiaalset integratsiooni.[19]

Selles kohas on funktsionalismil kokkupuutepunkt liberaalsel maailmavaatel põhineva klassikalise kriminaalõigusega. Nimelt rajaneb karistuse kui intergreeriva sanktsiooni teooriale ka tänapäeval üldlevinud **positiivse üldpreventsiooni** kontseptsioon - karistus ei pea mitte hirmutama, vaid näitama, et norm kehtib, sest selle rikkumine on karistatav.

On aga teine valdkond, kus funktsionaalne ja liberaalne kriminaalõigus on leppimatud - see on **süü** kontseptsioon. Liberaalne kriminaalõigus lähtub normatiivsest süümõistest, kus isiku karistamise alus on talle tehtav eetline etteheide, inimese võime teisiti käituda, kusjuures ta valis oma vaba tahte alusel ebaõige, kuritegeliku variandi. Funktsionaalne kriminaalõigus seevastu leiab, et isikule tuleb ette heita käitumine, mis hälbis antud situatsioonis eeldatavast normatiivsest ootusest. Süü suurus oleneb sellest, kui palju peab karistus ära tegema selleks, et taastada ühiskonnaliikmete usaldus normi vastu.

Loomulikult annab selline käsitlus alust etteheiteks, et nii muudetakse kriminaalõigus vahendiks ühiskonna käes, kusjuures ühiskond ei tarvitse sugugi alati käituda mõistlikult - meenutame nõiaprotsesse, natsismi, stalinismi, rassismi jms. Erinevus just selles ongi, et kui liberaalse kriminaalõiguse süümõiste antropoloogiline alus on inimese võime valida hea ja kurja vahel ning toetumine üldinimlikule eetikale, siis

---

[19] Funktsionaalse kriminaalõiguse kohta vt lähemalt: G. Jakobs. Strafrecht. Allgemeiner Teil. Berlin, New York, 1983, passim; *Idem.* Das Strafrecht zwischen Funktionalismus und "alteuropäischen" Prinzipiendenken. - Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1995, 107, 843.

funktsionalism rajab oma süümõiste konkreetsele ühiskonnakorrale ja õiguskorrale. Et ühiskonna areng ei tarvitse sugugi kulgeda ideaalsete mudelite järgi, siis võib funktsionaalse kriminaalõiguse kontseptsioon paraku anda perversele ühiskonnale või väärastunud ideedele võimaluse ka kriminaalõigust perverteerida.

Diskussioon liberalismi ja funktsionalismi vahel ei ole mõistagi lõppenud ja vaevalt mingi ühese tulemusega lõpebki. Praegu on raske öelda, kas see viib ka väljunditeni õiguspoliitikas ja seadusandluses. Oluline on aga see, et nagu ka 1980. aastatel esilekerkinud abolitsionism, on ka siin tegemist kriminaalõiguse eksistentsiaalsete küsimustega.

Kõik see puudutab vahetult ka meid. Me ei pea iga uue vooluga kaasa minema, kuid me peaksime siiski olulisemad dikussioonid kaasa tegema. Õigusreformi seisukohalt on oluline, et lahendused oleksid teaduslikult põhistatud. Me oleme teaduslikus mõttes sunnitud kiirkorras läbi tegema selle arengu, millest me oleme möödnunud poolsajandi jooksul kõrvale jäänud. Küsimus ei ole mitte kõikide kriminaalõigusteaduse keerdkäikude taasläbimises, vaid kõige olulisemate saavutuste integreerimises oma õigusse ja õigusteadusse. See omakorda on hoiaku ja õigusteadvuse küsimus. Uue kriminaalõiguse ees käib teadus, temaga koos tekib ja areneb dogmaatika kui õigusteaduse ja seaduse kokkupuuteala. See kõik on aga võimatu, kui me võtame juba ette tõrjuva hoiaku uuenduste suhtes ning püüame teha reformi ilma tegelike muudatusteta.

MÕNINGAID MÕTTEID KRIMINAALÕIGUSE REFORMI HETKESEISUST

Tartu Ülikooli kriminaalõiguse dotsent, vandeadvokaat Uno Lõhmus

Eesti on olude sunnil olnud praktiliselt kogu iseseisvusaja, rääkimata annektsiooniperioodist, vene kriminaalõiguse mõjusfääris. Meenutagem. 9. novembril 1918 tunnistati maksvaks Eesti Vabariigi territooriumil Vene 1845. a. kriminaalseadustik (nn. nuhtlusseadus) ja osad Vene 1903. a. kriminaalseadustikust (nn. uus nuhtlusseadus). 1921. a. avaldas Riigikogu soovi, et Vene 1903. a. kriminaalseadustik meie olude kohaselt ümber töötaks ja eesti keeles maksma pandaks. Selleks otstarbeks moodustatud komisjon töötas 12. märtsist 1922 kuni 17. detsembrini 1924. 1925. a. jaanuaris esitati eelnõu Riigikogule. Riigikogu menetles eelnõud neli aastat ning seejärel kulus veel mitu aastat kuni seadustik 1. veebruaril 1935 kehtima hakkas.

Eesti annekteerimisega kaasnes Vene Föderatsiooni kriminaalkoodeksi maksmapanek. Veel senini kasutatav kriminaalkoodeks pärineb 1961. a. ja eriti üldosas oli "NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse aluste" tõlge. Pole põhjust näha 1992. a. tehtud muudatusi koodeksis mingi uue kvaliteedina ning nimetada praegukehtivat koodeksit 1992. a., seega juba iseseisvusaegseks kriminaalseadustikuks. Seega Vene mõjutused on ilmsed. Ometi on väär arvata, et revolutsioonieelne vene kriminaalõiguslik mõte on midagi väga venepärast. Vene õigusteaduse suurkujud Tagantsev (kes muide

oli ka põhiline uue nuhtlusseadustiku kirjapanija), Foinitski jt. olid väga hästi kursis läänes levinud kriminaalõiguse ja -poliitika vooludega ja sealsed mõjud jätsid jälje nendegi arusaamadesse. Ka näib liialdusena rääkida erilisest nõukogude kriminaalõigusest, pigem oli tegemist mujalgi tuntud kriminaalõiguslike teooriate ühitamisega totalitaarsele ühiskonnale iseloomulike arusaamadega kuriteost ja karistusest.

Ennesõjaaegses Eestis oli valikute tegemine tunduvalt lihtsam. Vene revolutsioonieelne kriminaalõiguslik mõte oli tolle aja kohta eesrindlik ja rahuldas Eesti Vabariigi vajadusi. Kuid arvatavasti mõistsid tollased Eesti autoriteedid, et õigusteadvuse muutmine on aeganõudev ja vaevarikas protsess.

Eesti juristide hulgas kriminaalõiguse reformi vajalikkuses kahtlejaid nähtavasti ei ole. Totalitaarse ühiskonna kriminaalõigus ei sobi demokraatlikku õigusriiki. Seetõttu paneb austatud professori üleskutse loobuda Eesti kriminaalõiguses NLKP Keskkomitee juhtnööridest vaid õlgu kehitama. Kas on vajalik kulutada vaimujõudu võitlusele olematute vaenlastega? Liiati, kui asjalikke arutelusid ja analüüse reformisuundadest napib. Täiesti puuduvad tööd, mida võiks nimetada reformi suundi ja aluseid analüüsivaks ja selgitavaks.

Siit ka reformi esimene tunnusjoon: reformi senised õigusteoreetilised alused ja õiguspoliitilised põhjendused on olnud arutlusaineks vaid väga kitsas grupis. Selline olukord paneb sellele grupile äärmiselt suure moraalse vastutuse: ühiskonna turvalisuse küsimused puudutavad meist igaüht ning läbimõtlemata sammud võivad nurjata parimadki kavatsused ja pärssida ühiskonna arengut.

Kriminaalõiguse reform toimub piiratud ressursside tingimustes. Piiratud on need nii aju hallaine kui materiaalsete vahendite osas. Sellistes tingimustes optimaalseima tulemuse saavutamine eeldab kokkuleplust, kompromissivalmidust ja vahendite otstarbekat kasutamist. Mõistagi pole see üleskutse loobuda oma arusaamadest ja seisukohtadest. Tõsise, vahel ka terava poleemika edasiviiv mõju on väljaspool kahtlust. Julgen arvata, et reformi rada on läinud läbi isikutevaheliste vastuolude, solvumiste. Ka liigne enesekindlus pole soodustanud ootuspärast resultaati.

Riiklik komisjon uue kriminaalkoodeksi eelnõu väljatöötamiseks moodustati 1990. a. kevadel Ülemnõukogu Presiidiumi poolt. Selle juhiks määrati professor Ilmar Rebane. 1991. a. otsustas justiitsministeerium moodustada oma komisjoni, et "remontida" NSV aegne 1961. a. kriminaalkoodeks ja lükata uue kriminaalseadustiku väljatöötamine edasi. Komisjon pakkus tollal välja alustada kriminaalseadustiku reformimist novellidena.

Karistusseadustiku üldosa seaduse kirjutajate arvates ei ole prof. Ilmar Rebase komisjon võimeline looma Eestis uut euroopalikku kriminaalseadust. Seetõttu otsustas justiitsministeerium 1991. a. sügisel loobuda töös osalemisest. Prof. I. Rebane aga jätkas tööd oma eelnõuga, mille kaheksanda variandi esitas ta ametliku lepingujärgse tööna justiitsministeeriumile. Tõe huvides olgu siiski märgitud, et prof. Rebane kirjutas uut kriminaalseadustikku justiitsministeeriumi tellimusel. Väidetakse, et oma põhijoontes jäi eelnõu senise nõukogude kriminaalõiguse raamidesse, sisaldamata põhimõtteliselt uusi ja tänapäeva Euroopa riikide kriminaalõiguses omaksvõetud lahendusi.

Reformi aluseks on väidetavalt kontseptsioonid, mida justiitsministeerium tellis 1995. a. kolmelt õppejõult ja neljalt üliõpilaselt. Mulle on olnud kättesaadav neist üks, mille autoriteks tollane TÜ prof. Peeter Järvelaid ja üliõpilased Priit Pikamäe ning Arno Vaik. Selle kontseptsiooni sisu oli lühidalt järgmine: Eestis puudub potentsiaal, et iseseisvalt uus seadustik välja töötada. Seega tuleb pöörduda eeskujude poole Euroopasse. Sellise töö saavad kiirelt ja edukalt teha väike grupp inimesi. Autorid arvavad, et tuleb üle võtta Prantsuse 1994. a. kriminaalseadustik kui kõige uuem ja eurostandardeid sisaldav karistusseadustik. Ka on meie juristide ümberõpe palju kergem, sest Prantsuse juriidiline keel on lihtne ja lakooniline. Saksamaal on kontseptsiooni tegijate arvates aastatest 1975- 1995 liialt palju erialakirjandust, mida on väga raske meie oludes tõlkida. Nähtavasti olid aga ka teise töögrupi argumendid samavõrd veenvad, sest seaduse kirjutajad näitavad eeskujudena nii Saksa 1975. aasta kriminaalseadustikku kui ka 1994. a. Prantsuse karistusseadustikku.

Esitasin selle kontseptsiooni põhiseisukohad ja töögrupi arusaamad vaid selleks, et igaüks võiks veenduda kuivõrd pealiskaudse, tõsiteadusliku analüüsita tehti praegused valikud.

Niisiis, meil on vaatamata potentsiaali puudumisele praegu kaks valmistööd: prof. I. Rebase poolt kirjutatud kriminaalseadustiku üld- ja eriosa projekt, mis lebab kusagil justiitsministeeriumi riiulil või sahtlis ja prof. J. Sootaki ning Madis Ernitsa ja Priit Pikamäe poolt kirjutatud karistusseadustiku üldosa seaduse projekt. Viimast nimetavad autorid ise euroopalikuks kriminaalseaduseks. Selle töörühma konsultandid, kelle hulka kuulusid Vaike Merka, Simon Levin, Jüri Ilvest, Jaan Naaber ja siinkõneleja avaldasid juulis arvamust, et see projekt pole kõlbulik esitamiseks Riigikogu

menetlusse. Justiitsministeerium on siiski asunud seda projekti kooskõlastama asjaomastes asutustes ja arvatavasti on tehtud poliitiline otsustus suunata töö veel sel aastal Riigikogusse, ära ootamata eriosa valmimist.

Kas asjade sellise seisu juures on mõtet alustada väitlust? Võib olla on mõistlikum jääda lootma, et Eesti rahvas elab ka selle seaduse üle. Liiati näib, et alternatiivi ei ole. Pragmaatilistel kaalutlustel ei näe ma võimalust, et olemasolev euroopaliku karistusseadustiku projekt riiulile saata ja haarata sealt prof. Rebase oma. Paljud täiesti aktsepteeritavad uuendused (kriminaalkoodeksi- ja haldusõigusrikkumiste seadustiku ühendamine, juriidilise isiku vastutus jne.) ei võimalda ilmselt võtta edaspidise töö aluseks prof. I. Rebase elu lõpuaastate tööd. Ometi oleks väär hoiduda laiemast arutelust.

Kriminaalõiguse arengut on mõjustanud kaks põhilist õigusliku mõtlemise suunda: klassikaline ja sotsioloogiline. Puhtal kujul pole neid kumbagi üheski riigis rakendatud. Rääkimata sellest, et eristada võiks euroopalikku, aasialikku, aafrikalikku või ameerikalikku kriminaalõigust. Nagu pole ühtset Euroopa õiguskultuuri, pole ka euroopalikku kriminaalõigust. Kriminaalõigus kuulub nende õigusvaldkondade hulka, kus puudub ühtne rahvusvaheline terminoloogia, mis teeb üsna raskeks teiste riikide õigusnormide tõlked eesti keelde. Seetõttu ühe riigi kriminaalõiguse normide "istutamine" teise ühiskonda on tulemuslikult võimalik tingimusel, et ülekandja tunneb väga põhjalikult mõlema maa õiguskorra seisundit ja teoreetilist mõtet ja tegutseb loominguliselt. Mitte ühiskonnaliikmete käitumist ei tule kohandada õigusnormidele, vaid õigusnormid peavad arvestama selle ühiskonna õiguskorda: kriminogeenset olukorda ja õigusteadvust. Eesti vajab kriminaalseadustikku,

milline tagaks meie ühiskonna võimalikult suure turvalisuse, kuid vastaks ka õigusriigi arusaamadele.

On tõsi, teatud valdkondades on kriminaalseaduste muutmise vajadus eriti pakiline, eriti selles osas, mis näevad ette vastutust mitmesuguste tegude eest majandussfääris. Täiesti süsteemitu on haldusvastutuse regulatsioon. Kuid samavõrd ohtlik on tormamine ja veelgi hullem teatud õigusvaldkondade monopoliseerimine või selle kasutamine äriideena. Paraku see nii on kujunemas. Väike grupp kirjutab valmis seaduse, seejärel kommentaarid ja lõpuks õpiku. Häda tekib siis, kui õpetussõnad ja praktika hakkab oluliselt lahknema.

Kriminaalõiguse reform pole mõeldav terminoloogiat teatud määral muutmata, eriti kui eeskujuna kasutatakse mõne teise riigi seadustikku. Küsimus on aga selles, kui ulatuslikud need muudatused peaksid olema ja kas nende tegemine on põhjendatud vaid kaalutlusel, et uued keelendid ja sõnakasutused näivad autoritele sobivamad.

Üldiselt tunnustatud põhimõtte kohaselt tuleb uutes seadustes vältida põhjendamatuid muudatusi. Otse vastupidi, muudatusi tuleb teha vaid juhul, kui see on hädavajalik. Õigusteadvuses on kinnistunud teatud mõisted, mida tähistavad kindlad sõnad või sõnaühendid. Seadustikku peab uurima kohtunik, prokurör, konstaabel, sellest peab aru saama igaüks, kes ka selle alusel valib käitumisvariandi. Senini pole seadustiku koostajad suutnud kriminaalõiguse põhimõtteid, mida nad eelistavad, edasi anda selges ja arusaadavas keeles. Mitmel juhul tajud lugemisel, et on küll sõnad ja laused, kuid mõtet ei ole.

Euroopa Inimõiguste Kohus on üsna oluliselt mõjustanud Euroopa riikide õiguslikku mõtet ja seadusi. Üheks sellest institutsioonist alguse saanud nõudeks on seaduse selguse ja

arusaadavuse põhimõte. Iga seadus peab olema sõnastatud nii selgelt kui võimalik. See nõue kriminaalseaduse valdkonnas ei teeni üksnes eesmärki varustada indiviid teadmisega, millised teod võivad teha teda vastutavaks, vaid on seotud eelkõige vajadusega tagada indiviidile adekvaatne kaitse suvalise süüdistuse ja süüdimõistmise vastu.

Justiitsministeerium on teavitanud eesmärgist vähendada vangide arvu. Võimalik on see karistuspoliitika pehmendamisega. Lootus, et kohtunikud järgivad üleskutset mõista vähem vanglakaristusi võib osunduda alusetuks. Mõjusam vahend eesmärgi saavutamiseks on seaduse liberaliseerimine: vabadusekaotuslike karistuste mõistmise võimaluste ahendamine ja asendamine muude mõjutusvahenditega. Seega peaks selline karistuspoliitiline suund olema programmeeritud uude karistusseadustikku. Riigikassa seisukohast võib selline eesmärk näida põhjendatuna. Kas aga ka ühiskonna turvalisuse seisukohast tervikuna? On tõsi, et Euroopa arenenud riikides on vabadusekaotusliku karistuse osatähtsus väiksem kui meil. Kuid ärgem unustagem erinevusi kuritegevuse seisundis ja struktuuris. Kogemuse najal võin öelda: samaliigiliste tegude (eriti näiteks vägivallateod, narkokuriteod) mõistetud karistuste võrdlemisel ilmneb nende suurem karmus riikides, keda peame oma eeskujudeks.

Lõpetuseks veel kaks mõtet. Kõigepealt oleks äärmiselt ebasoovitav otsus saata karistusseaduse üldosa projekt menetlemiseks eelnõuna Riigikogusse enne kui valmib eriosa projekt. Alles eriosa valmimisega tekib tehtust terviklik pilt.

Teiseks on viimane aeg kaasata enim juriste arutlusse kriminaalseaduse reformi üle. Vähemalt sellisel kujul nagu see

toimus 1995. a. Tartus, Kantri hotellis kui arutuse all oli prof. I. Rebase projekt. Sellised arutelud võimaldaksid tasakaalustada ideede värskuse ja reaalse ühiskonnatunnetuse ning vältida noorte tegijate enesekindluse ja kogemuse nappuse tõttu tekkivaid probleeme.

KOKKUVÕTE SÕNAVÕTTUDEST XXI ÕIGUSTEADLASTE PÄEVAL

- **Ando Leps, Riigikogu liige:**

Kuulates ettekandeid, mis olid eespool, peaksin ütlema seda, et kriminaalõiguse reform on siiski tänaseks ummikus ja kuidas sealt välja tulla, ei tea. Peterburi professor Jakov Gelinski ütles alles hiljuti Amsterdamis nii: "Iga päevaga läheb olukord maailmas hullemaks, kuritegevust ei ole praktiliselt võimalik piirata, eriti rahvusvahelist organiseeritud kuritegevust. Kõik me oleme ka olnud eri aegadel kurjategijad."Võibolla on see õige, võibolla aga mitte. Kuid siiski tõele küllalt lähedane. Milline peaks olema uus kriminaalseadustik või karistusseadus ning sellele vastav menetlus? Kindlasti selline, et igapäevane töö seisma ei jääks, see on kõige tähtsam. Väga õige on seisukoht, et Riigikokku ei saa saata ainult karistusseaduse üldosa, üldosa tuleb saata koos eriosaga. Üldosa on ikkagi midagi muud, eriosas näeme, kuidas need kokku sobivad. Ja samal ajal peab olema esitatud ka menetlusseadustik. 1929. aastaks oli Eesti Vabariigis valmis kriminaalseadustik, oodati järgi just menetlusseadustikke ja 1935. a läksid nad koos

käiku. Tuleb öelda sedagi, et kuritegevus kohe langes, statistikas ei toodud 1935. aastat üldse ära ja võib arvata ka nüüd, et kuritegevus võibolla langeb, kui tuleb kunagi uus koodeks. Mis puutub eelnõu pealkirja - karistusseadustik - võibolla see pole poliitiliselt väga õige, sest võiks arvata, et me tahame ainult inimesi karistada, kuid karistus kui eesmärk on alles kusagil tagapool. Tähtis on ikkagi kuriteo sooritanud isik leida ja alles siis hakkame rääkima tema karistamisest. Seadustik käsitleb nii kuritegusid kui haldusõiguserikkumisi koos - see on võibolla maitse küsimus. Saksa filosoof Hegel on öelnud nii, et ei ole võimalik tõmmata piiri kergemate ja raskemate üleastumiste vahele. Tõepoolest, seda põhimõtet järgides nad ju võivad koos nö ühiste kaante vahel olla. Mis puutub terminoloogiasse, siis hr Lõhmus ütles selle kohta väga õigesti. Ma pole selle pooldaja, et maha kirjutada seadusi Eesti Vabariigi jaoks. Inimesed, kes tegelevad tõlkega, peaksid oskama väga hästi keeli, eriti õigusterminoloogiat, mis ei ole üldse lihtne.

- **Advig Kiris, Eesti Juristide Liidu kaaspresident:**

Tänane õigusteadlaste päev on pühendatud avaliku õiguse küsimustele ja seda ehk eeldades, et meil eraõigusega on asjad enam-vähem korras. Seetõttu avalik õigus väärib ehk rohkem tähelepanu ja hoolt. Kuid samas tuleb ütelda, et kui eraõiguses on ära tehtud mahuliselt suurem töö, ei saa ütelda, et õigusaktide regulatiivne toime eraõiguses oleks selline, et nendega võib rahule jääda ja võiks rahule jääda selle töö kvaliteediga. Siin on käsitletud juba põhjusi, mis seda tingivad, so viide meie õigusloome üldistele probleemidele ja õigusloome tehnoloogilisele küljele. Tõepoolest, me oleme

keerulises olukorras, sest me valime oma teed kahe õiguskäsitluse vahel. See on nn normativistlik käsitlus, millele rajaneb Mandri-Euroopa õigussüsteem ja sotsioloogiline käsitlus, mis tuleb nö ookeani tagant. Päris selge on see, et ajalooliselt me oleme esimese süsteemi küljes kinni ja 7. oktoobri "Sõnumilehes" Justiitsministeeriumi asekantsler viitabki sellele, et me peame sellel teel kinni olema, kuna 1992. a Riigikogu otsus meid selleks kohustab. Ma ütleks, et me oleme sellel teel kinni tugevamate juurtega kui üks seaduseandja otsus ja nimelt sellega, et me oleme seal kinni kogu oma ajalooga ning õiguse käsitlusega, õiguse arusaamadega ja õigusteadvusega. Kuid öelda seda, et me ei tohi seda teist õiguse käsitlust juurde lasta oleks tänapäeva tingimustes kergemeelne, kuna sellest ei saa me maailma integratsiooni taustal mööda. See tähendab, et me peame ühes õiguskäsitluses arvestama, et seal tahtmatult põimuvad teise käsitluse elemendid. See aga eeldab, et meie seaduseandja arvestab seda, see eeldab nii tarka seaduseandjat kui tarka õiguse rakendajat. Mingil juhul ei saa minna seda teed (nagu praegu sageli on mindud), et me loome oma õigussüsteemi täiesti juhuslikult ja eklektiliselt - kusagilt võtame tõlke teel ühe seaduse, kusagilt mujalt teise jne. Selline õigussüsteem paratamatult ei hakkagi toimima. Miks see olukord on selline? Kas meil endil on tõepoolest hallollust nii napilt? Kas on eesti õigusakti tehnika niivõrd nõrgaks jäänud? Ei maksa viidata nõukogude ajale. Nõukogude ajal Eesti õigusaktitehnika teiste liiduvabariikidega võrreldes oli säilitanud oma eelmise vabariigi aegse väga kõrge taseme, vaevalt et ta suri välja sõjajärgsel ajal. Ainult et me ei ole seda kasutanud ja just seetõttu, et me oleme toonud välismaalt ja tõlkinud üksikuid akte, nii nagu see parajasti tundub olema kellelegi vajalik.

Juristide Liidule teeb muret just see, et meie õigussüsteem kujuneb niimoodi tegelikult juhuslikult, viimane näide kriminaalõiguse kohta ainult tõendab seda. Sellessamas 7. oktoobri "Sõnumilehe" intervjuus ütleb Justiitsministeeriumi asekantsler, et meil juristkonna arvamust ei arvestata. Huvitav, kes seda ei arvesta? Miks ei arvestata? Aga siiski sellega seoses üks küsimus, mis on kohane tõstatada just siin ja täna: kes väljendab meie juristkonna arvamust? Kas see on rühm inimesi, kes teeb seadusi või on mingi teine organisatsioon? Paraku meil ei ole Eestis ühtset organisatsiooni, kus juristid oleksid konstitueerunud kui eriala, kui kutseala, kui elukutse. On kujunenud nii, et kunagi tekkis Juristide Liit, hiljem tekkisid üksikud juristide kutseorganisatsioonid ja meil ei ole niisugust organisatsiooni, mis ühendaks kõiki juriste. Selles mõttes Eesti on erandlik nähtus teiste riikide seas. 1994. a EJL tolleaegsed presidendid saatsid kirja juristide tolleaegsetele ühingutele, Eesti Akadeemilisele Õigusteaduse Seltsile ettepanekuga kokku tulla ja mõelda selle üle, et luua üks ühine organisatsioon, mis kaitseks ka juristide ühiseid huve ja väljendaks nende ühist seisukohta. Paraku sellest siiani pole midagi välja tulnud, kuid asi väärib uuesti läbimõtlemist ja selle küsimuse juurde tulemist. Nähtavasti aeg on selleks paremini küps kui 1994. a. Ja veel üks küsimus: kes on üldse jurist? Kas see, kes lõpetab Tallinna Bakalaureuse Koolis juristi eriala ja tuleb sealt diplomiga otse tööle; või on jurist ainult see, kes on lõpetanud Tartu Ülikooli? Aga meil on ju eraülikoole ka, kust tuleb ka juba lõpetajaid, kes on küllalt erinev tasemega. Me peame läbi mõtlema ka selle, kuidas me hakkame juriste ette valmistama. Võibolla siin me võiksime kasutada saksa süsteemi, kus jurist lõpetab 5 aastaga ülikooli, pärast seda 2 aastat õpib veel, kui ta tahab minna riigiametisse ja pärast seda teeb niisuguse eksami,

mille sooritamise järel on tal õigus tööle minna kohtunikuks, prokuröriks, advokaadiks ja notariks. Meil praegu kõik need süsteemid korraldavad omaette eksameid, aga see ei ole loomulik. Selle süsteemi juures saaksime kindlaks määrata, kes on jurist. EJL on valmis nende küsimuste lahendamisel alati kaasa töötama kõikidega, kes soovivad siin lahendust ja kes meie juristkonna arvamust kuulda tahavad.

- **Simon Levin, vandeadvokaat:**

Daamid ja härrad! Kriminaalõigusliku kohtlemise kontsentreeritud väljundiks on kindlasti karistus. On vaevalt võimalik nõustuda nende kaalutlustega, et karistuse mõistmise teoreetiliste alustena ei tohiks näha üld- ja eripreventsiooni põhimõtteid. Selleks et karistus kui kriminaalõiguslik kohtlemine oleks põhjendatud, peab ta meie arvates vastama üheaegselt kahele kriteeriumile: olema kooskõlas seadusega ja samal ajal olema ka õiglane. Nende mõlemate parameetrite juures on siiski vajalik arvestada reaalset olukorda igas riigis, on vaja arvestada seda, et kriminaalkaristuse eesmärgiks on ju lõpptulemusena ühiskonna ja kõigi tema liikmete turvalisuse tagamine. Kui indiviid on sattunud konflikti seadusega ja on toime pannud kuriteo või kui eeldatakse, et ta on toime pannud kuriteo, siis järelikult on ta seadnud ennast sellisesse olukorda, et riigil ja ühiskonnal on õigus adekvaatselt sellele käitumisele vastata. Adekvaatne vastus käitumisele piirabki just õiguserikkuja au, väärikust ja vabadust, kuid see on paratamatu. Samal ajal karistus ei ole mitte ainult selliseks aktiks, mis puudutab seda, kellele ta on adresseeritud, kui adressaadiks nimetada õiguserikkujat. Ta puudutab ka teisi potentsiaalseid õiguserikkujaid ja uskuge mind kui üle 52 aasta töötanud

praktikut, karistus on küllaltki mõjusaks propagandistiks ja agitaatoriks. Karistuse õiglus ja karistuse vääramatus omavad küllaltki suurt üldpreventiivset tähendust. Ma ei pretendeeri siin sellele, et siin hakata looma filosoofilisi ja õigusteoreetilisi mudeleid, kuid arvan, et kõikide nende mudelite loomise, rakendamise ja kritiseerimise juures me peame lähtuma ka elust endast ja meie ühiskonna vajadustest. Viimane, mida ma tahtsin öelda, kui ma rääkisin, et karistuse üheks eelduseks on mitte ainult õiglus, vaid ka seaduslikkus, on see, et kahjuks meie õigusloome ja seaduste parandamise tempo ei ole õige. Ma toon teile näite, mis mulle näib elementaarsena. Kui liiklusavarii tagajärjel on tekitatud ettevaatamatuse tõttu üliraske kehavigastus, on sanktsioon kuni 5 aastat vabadusekaotust. Kui mingisugusel muul viisil (näiteks plahvatus) on tekitatud ettevaatamatuse tõttu üheaegselt 20 ülirasket kehavigastust, on maksimaalseks karistuseks 6 kuud vabadusekaotust. Niisugune disproportsioon ei ole mõistlik ega arusaadav.

- **Heino Siigur, pensionär ja emeriitprofessor:**

Ma tahaksin paari sõnaga puudutada probleemi, mida hr Kiris käsitles, s.o juristide ettevalmistuse küsimus. Ma ei ole sellel arvamusel, et see peaks olema tingimata kontsentreeritud Tartu Ülikooli, kuid mulle tundub siiski, et meil on mindud ühelt poolt liiale erakooolidele litsentside andmisega. Ma ei suuda praegu üle lugeda, palju neid õppeasutusi siis on, mis annavad juristi diplomi. Siin on tegemist vastutustundetusega, sest õppeasutus on kindlakujuline sootsium, mis ei ole mitte ainult selleks, et inimene istub maha ja üks inimene läheb ette talle lugema, siin on vaja ikka kindlat baasi. Ma ei saa teile öelda või tõestada, et ühes või teises eraõppeasutuses neid ei ole, aga

tundub siiski, et oleks vajalik üsna kõrgel tasemel erapooletu komisjon, kes vaataks läbi nii õppeplaanid kui selle, kuidas ettevalmistus toimub. Inimesed maksavad siiski küllalt kallist raha ja juhul kui see õppeasutus ei kuulu akrediteerimisele, inimesed on seal 4 aastat õppinud, kuid kus nad siis töötada saavad? On ta siis jurist või ei ole? Toetan siin hr Advig Kirist, et oleks vaja mingit organisatsiooni, kes juriste ühendaks, kellel oleks autoriteeti, kes saaks sellised asjad korraldada. Eriti lubamatuks pean ma seda, kui eraõppeasutus valmistab ette juriste vene keeles. Ma tahaks teada, kus need juristid pärast lõpetamist töötama hakkavad, kes ei ole võimeline koostama ühtegi riigikeelset dokumenti?

- **Feliks Luiksaar, Prokuröride Ühingu juhatuse esimees:**

Tahan mõne mõtte öelda eelkõnelejatega seonduvalt meie õigusloomest. Juristi-praktikuna kogen ma iga päev, et meie õigusloome toimib viimastel aastatel katse-eksituse meetodil ja juristidel-praktikutel on sellises olukorras üsna raske töötada. Täna oli juttu sellest, kuivõrd oluline on karistusseadustiku, ma lisaksin siia juurde ka karistusmenetlusseadustiku, vastuvõtmine, kuid minul kui kutseühenduse esindajal on tulnud tegeleda ka nende seaduste loomise köögipoolega, mis puudutab neid institutsioone, kes nende seaduste ellurakendajad peavad olema. Nagu te teate, on eelnõu staadiumis sellised seadused, mis seonduvad arutatuga, need on prokuratuuri seaduse, advokatuuri, kohtute seaduse eelnõu. Ma olen praktikuna seisukohal, et meil on valitsemas teatud mõttes õigusloome kriis. Alates 1994. aastast luuakse prokuratuuri seadust. Selle initsiatiiv on käinud kummalistel põhjustel ühe

institutsiooni käest teise kätte ja siiani valitsevad vastuolude erinevate huviringkondede vahel. Tahan tänast auditooriumi teadvustada sellest, et need seadused kõrvuti nendega, millest siin juttu oli, on äärmiselt olulised ja neid ei saa lahus välja töötada ja vastu võtta. Kutsun üles juriste, eriti akadeemilisi juriste ja EAÕS-i aktiivsemalt sekkuma nende seaduste loomesse. Kusagil aasta tagasi nägin õigusloome seaduse eelnõud, siiani pole mul informatsiooni sellest, miks pole selle seaduse vastuvõtmine edasi liiknud. Tundub, et ühiskonna ja konkreetsete füüsiliste isikute vastutus õigusloome eest peaks olema suurem. Iga eelnõuga peaks kaasas käima üks lipik, kus oleks kirjas, et need füüsilised isikud on selle seaduse mõtte arendanud. Riigikogu ja tema õiguskomisjon on ju formaalsed vastuvõtjad. Vastutust õigusloome eest saaks tõsta õigusloome seaduse kaudu, kahjuks ei viibi siin justiitsminister, kes oleks pädev vastama, miks selle seaduse eelnõu on viibinud.

- **Rait Maruste, Riigikohtu esimees:**

Tahan toetada seda mõtet, mille ütles välja eelkõneleja hr Luiksaar, et avalik õigus on mitme-komponendiline õigus ja institutsioone käsitlevad seadused on väga olulised. Me teame, et juba mitu aastat on ette valmistatud kohtute seadust, advokatuuri seadust, prokuratuuri seadust, õigusabi seadust, need eelnõud on olnud väga teravate diskussioonide aineks, samas meil avalikkus ei tea, milles vaidlused seisnevad. Kahjuks on välja kujunenud küllaltki jõupositsiooniline lähenemine, mis võib lõppeda sellega, et üks vaatenurk, sõltumata selle kutsorganisatsiooni üldisest hoiakust või arvamusest surutakse läbi. Kas see on õige, kas see on demokraatlik, kas see on üldistes huvides, ma ei ole selles päris

kindel. Seetõttu kutsuksin üles ka teid, et te tunneksite huvi, et see ei oleks ainult kohtunike või prokuröride või notarite küsimus, see on üldist õigusolustikku mõjustav küsimus. Siit võibolla seos sellele, mille tõi esile hr Advig Kiris, et meie organisatsioonilist nõrkust kasutatakse meie vastu ära ja me peaksime sellele ka mõtlema. Teine küsimus - tänane foorum on see, kus rääkida valusatest õigusküsimustest ja üks neist on õigusharidus. Tahan teid informeerida sellest, et tänaseks päevaks on Eestis 9 kõrgkooli (koos Riigikaitse Akadeemiaga 10 kõrgemat õppeasutust), mis annavad juriidilist haridust ning kus võetakse aastas vastu 1200 õigusüliõpilast. See, mis meid ees ootab, väärib kõnelemist ja arutamist. Tahaks avaldada usku, et võibolla järgmine Õigusteadlaste päev ehk isegi tervikuna on õigustatud pühendada sellele teemale.

- **Andrus Miilaste, kohtunik:**

Kriminaalõiguses me vajame reformi ja nii kiiresti kui võimalik. Miks lebavad 1990.-1991. a eelnõud, mille suhtes hr Lõhmus võttis kriitilise seisukoha? Me näeme, et kriminaalõigus ja menetluseseadustik on sisuliselt peaaegu surnud õigus. Peaks olema loogiline, et selleks hetkeks kui kohus määrab istungi aja, tulevad kohale nii kaitsja kui prokurör ja toimub nn protsess. Meil praegu kriminaalmenetluse koodeks seda ette ei näe. On olemas isegi sätted, mis ütlevad, et prokuröri osavõtt pole kohustuslik. Tean ka seda, et , kohtupraktikas sisuliselt 40 % asju lahendatakse ilma prokuröri osavõtuta. See on ju nonsens. Samas probleem on ka õiguse rakendamises. Nii esimese, teise kui kolmanda astme kuritegudes kriminaalasjade menetlemine algab esimesest kohtuinstantsist koos kaasistujaga. Mida teab

kaasistuja? See ülesanne, mis on pandud esimese astme kohtunikule raskete isikuvastaste kuritegude puhul karistuse mõistmisel võiks reformi läbiviimisega lahenduda nii, et rasked isikuvastased kuriteod arutatakse esimeses instantsis kolme professionaalse juristi osavõtul. Sealt koorub välja ka nn kohtunikuõigus, sest meie ülim eesmärk on leida normi tagant alati õigust.

- **Einar Lillep, Justiitsministeerium:**

Ma vastaksin küsimusele õigusloome seaduse eelnõu kohta. Kui mu andmed on õiged, on see eelnõu esitatud Riigikogule ja on antud hetkel seal menetluses.

- **Aivar Pilv, vandeadvokaat:**

Lugupeetud juristid! Mind ajendas sõna võtma mitmete tänaste esinejate seisukohad seadusloomest Eestis. Ega tänasel päeval väljaöeldud mõtted pole uudsed ega esmakordsed, selline olukord on Eestis valitsenud tegelikult taasiseseisvumisest alates. Tundub, et riiklikul tasandil puudubki tegelikult soov või tahtmine seadusloomega selliselt tegelda nagu see peaks normaalselt välja nägema. On teada, et Justiitsministeeriumi tasandil on lausa ajakirjanduses välja öeldud seisukoht, et ega eelmine juristide põlvkond polegi suuteline seadusi kirjutama ning see on üks põhjusi, miks kasutatakse ühte või kahte töörühma juhti, kellega kaasatakse 4-5 üliõpilast, kes siis võistlustöö vormis kirjutavad kiiresti valmis või tõlgivad ühe Eestile vajaliku seaduse. Me oleme tegevjuristidena nende seaduseprojektidega kokku puutunud ja tuleb tunnistada, et ega

ei saagi nendele seaduseelnõudele seada väga suuri nõudmisi, kui me teame, et neid kirjutavad või tõlgivad inimesed, kes ise veel praktilise juristitööga kokku pole puutunud. Ma ei taha sugugi alahinnata noore potentsiaalse ja andeka juristide põlvkonna pealekasvamist või nende poolt õpitut, kuid ma arvan, et Justiitsministeerium peaks ükskord endale teadvustama, et ilmselt oleks kõige otstarbekam leida süntees praktiseerivate juristide ja noorte õppivate juristide koostööst. Ma usun, et siis oleks selle seausloome tulemus kindlasti parem ja ei peaks kogu aeg pead vangutama selle üle, miks seaduseelnõudes on nii palju terminoloogilisi ebatäpsusi, miks ühte või teist terminit kasutatakse eelnõu projekti ühel leheküljel 3-4 erinevas tähenduses. Paraku on väga kurbnaljakas, kui eelnõud pisut lihvitumal kujul jõuavad seadusena praktiseerivate juristideni, kes siis kohtus peavad mõtlema, miks see seadus küll nii rumalasti kirjutatud on. Praktiline elu kinnitab kriitikat Justiitsministeeriumi suhtes (ei taha küll lauskriitikat teha) ka muus mõttes. Me kõik oleme aktiivselt igapäevases tööprotsessis seotud. On seejuures päris kummaline kuulda, et üht või teist eelnõud töötatakse kolmandat-neljandat-viiendat aastat välja. Samas eelnõu projekt saadetakse tutvumiseks laiali sooviga arvamuse saamiseks kahe nädala jooksul. See tähendabki seda, et me parandame ilu- ja komavigu ja meil pole kellelgi aega kahe nädala jooksul süveneda, et eelnõusid põhjalikult läbi töötada. See tähendab seda, et ka nendesse isikutesse, kelle poole pöördutakse, peaks suhtuma austusega, et need inimesed leiavad oma põhitöö kõrvalt aega seadusloomes kaasa rääkida ja et nad saaksid seda ka teha täie viljakusega. Üks mõte ka koolihariduse aadressil. On ääretult kahju vaadata neid noori inimesi, kes õpivad kõikvõimalikes erakõrgkoolides ja aktiviseeruvad kevadel,

käies mööda erinevaid advokaadi- ja õigusnüroosid ennast tööle pakkudes, teadmata, kas nende poolt õpitav haridus on riigi poolt aktsepteeritav juriiidilise kõrgharidusena või mitte. Ka selles küsimuses peaks riik võimalikult kiiresti ja selgelt väljendama oma seisukohad et nii tööandjatel kui tööotsijatel oleks selgus.

XXII ÕIGUSTEADLASTE PÄEV

29. mail 1998 Rahvusraamatukogu konverentsisaalis

Päeva peateema on "Eesti põhiseaduslik areng"

Päeva avamine: tervitussõnad EJL tegevpresidendilt ja EAÕS-i esimehelt

Ettekanded:

Põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjoni tööst – justiitsminister, prof. Paul Varul

Põhiseadus ja justiitsorganite süsteem – Riigikohtu esimees Rait Maruste

Õiguskantsleri põhiseaduslik järelevalve – õiguskantsler Eerik-Juhan Truuväli

Riigikontroll ja kohalik omavalitsus EV põhiseaduse järgi – Riigikogu põhiseaduskomisjoni liige Jüri Adams

Riigikaitse õiguslikud alused – vanddeadvokaat Märt Rask

Eesti põhiseaduslik areng: Euroopa Liit – Justiitsministeeriumi spetsialist Lauri Madise

Sõnavõtud

ETTEKANDED JA SÕNAVÕTUD

EAÕS-i esimehe Rait Maruste tervitus XXII Õigusteadlaste päeval

Austatud kolleegid, daamid ja härrad!

Mul on au ja heameel tervitada Teid EAÕS-i poolt ning soovida tänasele üritusele kõigekülgset edu.
Eesti juristkonnal ei ole just palju traditsioone ning ühistegevuslikke ettevõtmisi. Oleme küllalt laiali pillatud, nõrgasti korrastatud. Õigusteadlaste päev on üks kena erand selles üldiselt lahjas pildis. On kahtlemata saavutus, et oleme suutnud selle kena tava taastada, elus ja käigus hoida. Vahepealsele üldisele lagunemisele mõeldes polegi seda ehk vähe.

Elu Eestis kulgeb kiiresti. Kiire areng sunnib meid mõtlema, kuidas me oleme kulgenud. Õigemini, peaks sundima, sest muidu võime suure tempoga rappa põrutada. Ja kord rabas olles on täiesti ükskõik, sõitsid sa sinna Zaporožetsi või BMW-ga.

Ei tahaks olla vanainimeselik, kuid siiski mulle tundub, et see oli nagu eile, kui arutasime omariikluse taastamise riigiõiguslikke nüansse, koostasime Põhiseaduse eelnõusid, avaldasime arvamusi. Täna on seis selline, et juuni alguses peaks oma töötulemused üle andma Põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjon. Ekspertiise teadupärast tehakse ikka selleks, et midagi hinnata ja (muutmis)otsust ette valmistada. Seega, tänase päeva põhiteema võib tunduda ehk ajaskaalat

vaadates tüütav-korduv, sisulisest vaatekohast aga vägagi päevakohane.

Meie kõnelemiste peateema on mõistagi Põhiseadus ja sellega seonduv. Kuid kasutan etteruttavalt võimalust ning kutsun üles sõnavõttudes väljendama oma mõtteid ka juristide katusorganisatsiooni loomise vajalikkusest ja võimalikkusest. Tulen selle teema juurde sõnavõtus tagasi.
Tänase, XXII õigusteadlaste päeva on ette valmistanud EJL. Tänu neile
Sisukat päeva!

RIIGIKAITSE ÕIGUSLIKUD ALUSED

Vandeadvokaat Märt Rask

Käsitades riiki kui rahva iseolemise kõrgemat vormi tuleb lahti mõtestada nii selle iseolemise eesmärgid kui ka tagatised. Riigikaitse on iga rahva iseolemise üks esmaseid tagatisi. Julgen väita, et Eesti rahvas kasutas seda tagatist esimest ja viimast korda vabadussõjas, mil Eesti Vabariik teostas riigikaitse funktsiooni täies ulatuses.

Riigikaitsefunktsiooni teostamise eetilis-moraalne vundament on rahva kaitsetahe. Kaitsetahe ei ole isiku subjektiivsetele õigustele tuginev instinktiivne enesekaitse vaid ühiskonnas väärtustatud moraalikategooria. Kaitsetahet ei ole võimalik positiivse õiguse normidega kodanikkonnale peale suruda. küll aga on võimalik seaduskuuleka rahva kaitsetahet õiguse ja

ebaadekvaatsete poliitiliste otsustustega pärssida ning rahvast pettes see murda. Nii murti rahva ja hästidistsiplineeritud armee kaitsetahe 1940. aastal. Otstarbetu on analüüsida, kas järgnevad viiskümmend aastat suurendasid või vähendasid rahva omariiklikku kaitsetahet. pigem oleme täna seisundis, kus riigikaitse on endiselt võõras ja kauge probleem, millega endast lugupidavad kodanikud ei tegele.

Sotsiaalseid suhteid, millele baseerub Eesti tänane riigikaitse õiguslik regulatsioon, iseloomustavad järgmised tunnused:

1. kaitsetahte tunnetusliku baasi nõrkus, eelkõige üldrahvaliku veendumuse puuudmine, et omariiklust tuleb vajadusel kaitsta;
2. reaalselt riiklust ohustava situatsiooni puudumine;
3. riigikaitse kohustuse täitmise vähene väärtustamine ja madal motivatsioon.

Kaks esimest tunnust tingivad kolmanda, mis omakorda taastoodab ja süvendab esimest. Suletud ring, millest üksnes õiguslike vahenditega välja ei pääse.

Mõistmata riigikaitse gnoseoloogilisi ja geneetilisi juuri ei ole võimalik luua kaasaegset, efektiivselt toimivat riigikaitsealast õigussüsteemi. Just kaasaegset, sest taasiseseivunud Eesti ei ole vabariik, kus Laidoner juhatab väge ja Päts on president. Minevikumüüdid meid ei aita. Me võime ka tõlkida ja maha kirjutada ükskõik millise riigi riigikaitset reguleerivad õigusaktid, kuid need jäävadki tehniliste normide kogumiks, kui neisse ei panda omariiklikku hinge ja tahet.

Tuleb tõdeda, et kehtiva põhiseaduse koostamise ajal puudus Eestis selge nägemus parlamentaarse väikeriigi riigikaitse õiguslikust regulatsioonist. Põhiseaduse riigikaitset sätestav peatükk on laen 1938. aasta põhiseadusest. Sellise laenu

tegemine 1992. aastal on seletatav riikluse taastamisel valitsenud meeleolude ja tõekspidamistega ning riigiõiguslikus praktikas parlamentarismi kogemuse puudumisega. Seitsmendal iseseisvusaastal mõjub see laen dissonantsina kogu õiguskorras ja pärsib riikluse arengut. Meil ei õnnestu luua riigiõiguslikke blokaade välistavat õigussüsteemi parlamentaarse riigi mudeli järgi, sätestades riigikaitsefunktsiooni presidentaalse vabariigi mudeli järgi.

Põhiseaduse § 124 lg 1 sätestab Eesti kodaniku kohustuse osa võtta riigikaitsest. Riigikaitset tuleb mõista selle laiemas ja kitsamas tähenduses. Riigikaitse laiema käsitluse järgi tuleb lugeda riigikaitsest osavõtuks ehk riigikaitse kohustuse täitmiseks kõiki tegevusliike, mis on suunatud riigikaitseliste eesmärkide saavutamisele. Nii osutuvad riigikaitse laiema käsitluse järgi kodanikuõpetus ja kehaline kasvatus täiesti riigikaitselisteks õppedistsipliinideks. Õppimisega täidab õpilane oma riigikaitsest osavõtu kohustust.

Riigikaitsekohustuse kitsam käsitlus hõlmab riigi kaitsmise sõjalise tegevusega ja sellise kaitsmise ettevalmistamisega seotud kodanikukohustuste täitmise. Riigikaitse kohustuse täitmise üheks vormiks riigi sõjalise tegevusega kaitsmise valdkonnas on kaitseväeteenistus, mis omakorda jaguneb tegevteenistuseks ja teenistuseks reservis. Tegevteenistus jaguneb teenistusliikideks, millest ainult üks on pideva üldsuse tähelepanu all ja mida samastatakse argiteadvuse tasandil kogu riigikaitsega — see on ajateenistus. Esitatud riigikaitse kohustuse täitmse põhiliigitus peaks selgitama kuivõrd mahukas on põhiseaduse § 124 lg 1 sätestatud printsiibi tegelik õiguslik regulatsioon.

Põhiseaduse § 124 lg 2 sätestab, et usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitseväeteenistusest keelduja on kohustatud läbi tegema asendusteenistuse seaduses ettenähtud korras. Omaette keeruka õigussuhete kogumi moodustavad kaitseväeteenistusest keeldumise alused, milleks võivad olla usulised või kõlbelised põhjused. Need põhjused on ajas muutuvad ja hinnatavad igal konkreetsel juhul eraldi.

Näiteks, kas inimene võib teenistusaja vältel pöörduda usku, mis ei luba tal relva käsitseda või keelduda kaitseväeteenistusest konkreetse lahinguülesande täitmisel, sest ta ei soovi kõlbelistel põhjustel hävitada vaenlaseks osutunud lähedasi sugulasi. Ühest vastust neile küsimustele ei ole ja Eesti õigussüsteem täna neid küsimusi ei reguleeri. Küll aga annab põhiseadus kaitseväeteenistusele selge alternatiivi asendusteenistuse näol. Rahuajal realiseerub asendusteenistus mitte kaitseväeteenistuse kui üldmõiste vaid ajateenistuse kui kaitseväeteenistuse ühe liigi alternatiivina.

Riigikaitse õiguslike aluste hulka kuulub kindlasti ka kaitseväeteenistuse koha määratlemine teiste teenistuste hulgas. Põhiseadus ei sätesta politseiteenistust, tolliteenistust, piirivalveteenistust, vanglaametniku teenistust jt teenistusi — ometi on need olemas ja nende vajalikkuses pole põhjust kahelda. Küll aga sätestab põhiseadus kaitseväeteenistuse. Põhiseaduse sellisest rõhuasetusest võib teha järelduse, et teenistused jagunevad tsiviilteenistuseks, mida põhiseadus ei sätesta ja militaarteenistuseks, milleks on siis kaitseväeteenistus. Toodud liigitus toodab omapärast mõttelaadi, mis oli valdav nõukogude armees ja pole võõras ka Eesti kaitsejõududes. Sellise liigituse tulemusena jagame kogu riigielu tsiviil- ja militaarpooleks ning vastandame need teineteisele. Arendades mõttekäiku edasi jõuame küsimuseni,

kumb on kumma jaoks. Kas riik kui tsiviilstruktuur on sõjaväe jaoks või sõjavägi on tsiviilriigi jaoks? Kaasaegse riigi üheks tunnuseks on oma relvajõudude üle tsiviilkontrolli teostamine. Eelmainitud liigituse puhul ei ole mõtet rääkida tsiviilkontrollist.

Tahan rõhutada avaliku teenistuse seaduse §-s 3 sätestatud väga põhimõttelist riigiõiguslikku otsustust, mis kaitseväe teenistuse kontekstis on määrava tähtsusega. Liigitades avaliku teenistuse riigiteenistuseks ja kohaliku omavalitsuse teenistuseks lõi avaliku teenistuse seadus teenistuste põhiliigituse, mille kohaselt kaitseväeteenistus on üks riigiteenistuse liik kõrvuti eelpoolnimetatud tolli või politseiteenistusega. Kui üldreeglina on riigiteenistusse astumine kodanikule vabatahtlik, siis kaitseväeteenistus sisaldab endas riigikaitse kohustust. Riigikaitse kohustuse täitmine ajateenistuse, õppekogunemise või mobilisatsiooni kaudu ei muuda riigi ja kodaniku vahelise teenistussuhte põhiolemust. Väited nagu vajaks kaadrikaitseväelase teenistussuhe hoopis teistsugust riigiõiguslikku lähenemist kui ajateenija teenistussuhe ei ole mitte millegagi põhjendatud, sest me peame lähtuma sellest, et kaitseväeteenistus on igale kodanikule austav ülesanne.

Võib-olla on raske harjuda sellega, et ka ajateenijale laienevad põhiseadusega tagatud õigused ja neid õigusi võib piirata üksnes põhiseaduse alusel, kuid mingit printsipiaalset põhiseaduslikku erinevust erinevate kaitseväeteenistuse liikide vahel ei ole. Sellest tulenevalt on ajateenistus kaitseväeteenistuse ühe liigina samuti riigiteenistus avaliku teenistuse mõttes.

Riigikaitselise õigussüsteemi spetsiifika väljendub selles, et riigikaitse peab toimima kahes täiesti erinevas riigiõiguslikus

režiimis. Rahuaja riigikaitse ülesanne on valmistuda sõjaaja riigikaitse ülesande täitmiseks ja olla kaitseks alaliselt valmis. Sellest tulenevalt on rahuajal riigikaitse funktsioon üks paljudest riigi funktsioonidest, sõjaajal aga funktsioon, millele tuleb allutada kõik teised funktsioonid. Sellise riigiõigusliku jaotuse sätestab põhiseaduse § 126 lg 1. Samas annab põhiseaduse § 126 lg 1 sõnastus mitmeid tõlgendusvõimalusi. Teksti, mille kohaselt riigikaitse korralduse sätestavad rahuaja riigikaitse seadus ja sõjaaja riigikaitse seadus, on hakatud eriti kaitseväelaste hulgas mõistma selliselt, et need kaks seadust on ainukesed, mis sätestavad riigikaitse korralduse ja mingite teiste seadustega riigikaitse valdkonda kuuluvaid küsimus reguleerida ei saa. Selline kitsendav tõlgendus on soodne neile, kes ei soovi oma ametivolituste piiritlemist ega vastutuse fikseerimist. Põgusa analüüsi tulemusena võib väita, et kehtivad rahuaja- ja sõjaaja riigikaitse seadused on äärmiselt üldsõnalised ja madala regulatiivsuse astmega. Regulatiivsuse puudumist põhjendatakse sellega, et täpne seadus hakkab riigikaitse korraldust segama. Lubatagu mul sellise väitega mitte nõustuda. Just riigikaitse on see valdkond, kus õiguslik regulatsioon peab olema tunduvalt detailsem ja täpsem kui mõnes teises riigielu valdkonnas. Nii kaitseväe teenistussuhted kui ka kaitseväe ülesehitus toetuvad printsiibis ülema käsu- ja distsiplinaarvõimule. Üldsõnaline õigusakt avab tee omavolile ja segadustele, mis riigikaitses on ohtlikumad kui mõnes teises valdkonnas. Võib küll väita, et riigikaitse õiguslik korraldus on riigiõiguslik, mitte kaitseväeline probleem ja sellega diskussiooni lõpetada, kuid vastavalt põhiseaduse § 104 lg 2 p 17 sätetele kuuluvad nimetatud seadused põhiseaduslike seaduste hulka, mida saab vastu võtta ja muuta ainult Riigikogu koosseisu häälteenamusega.

Riigikohus on asunud põhimõttelisele seisukohale, et põhiseadusliku seaduse reguleerimisesemesse kuuluvad suhted tuleb sätestada põhiseaduslikus seaduses endas ja neid ei saa delegeerida lihtseaduse või valitsuse määruse tasandile.

Kuna põhiseaduse § 126 lg 1 termin "riigikaitse korraldus" on kõige laiem mõiste, mis on tõlgendatav kogu riigikaitse valdkonda hõlmava mõistena, siis seisame valiku ees, kas koondada nende kahe seaduse pealkirja alla kogu riigikaitse korraldust reguleeriv normistik, või nõustuda sellega, et õiguslik regulatsioon jääbki seaduse tasandil üldsõnaliseks. Põhiseaduse analüüsi komisjon pakkus probleemi lahenduseks välja põhiseaduse muudatusettepanku, mille kohaselt põhiseaduse § 104 lg 12 p 17 uus redaktsioon ei sisalda enam riigikaitseliste seaduste nimetusi, sest kahe seadusega pole võimalik reguleerida kõiki riigikaitse korralduse valdkondi.

Põhiseaduse § 127 sätestab riigikaitse juhtimise. Printsiipi, mille kohaselt riigikaitse kõrgemaks juhiks on vabariigi president, on parlamentaarses riigis, rikkumata võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõtet, õigusliku sisuga äärmiselt rakse täita. Pealegi meie suhtumine põhiseaduse rakendamisse on olnud küllaltki normativistlik. Riigikaitse on täitevvõimu valdkond, mille juhtimiselt ei saa valitsust kõrvaldada. Kaitseväe kasutamise esimeseks ja kõige tähtsamaks eelduseks on see, et kaitseväe juhtkond teab, kellele ta allub, kes annab käsu. Tuleb tunnistada, et ühest vastust kehtivast põhiseadusest ei tule. Riigikohus on asunud põhiseaduse süstemaatilise tõlgendamise kaudu seisukohale, et vabariigi presidendil ei saa olla vabariigi valitsusest mööda minnes otsest käsuvõimu kaitseväe üle.

Topeltalluvus ja funktsioonide kattumine riigikaitse juhtimisel on kehtivasse põhiseadusesse sisse programmeeritud nii vabariigi presidendi ja vabariigi valitsuse tasandil kui ka kaitseministri ja kaitseväe juhataja tasandil. Sellekohaseid konfliktseid näiteid on avalikuks tulnud põhiseaduse rakenduspraktikas rohkem kui üks. Põhiseaduse analüüsi komisjon jõudis järeldusele, et senine riigikaitse juhtimise põhiseaduslik skeem vajab sisulist ümberkorraldust ja pakkus välja põhiseaduse § 127 uue redaktsiooni, mille kohaselt vabariigi valitsus tagab riigi välise julgeoleku ning juhib seaduse alusel riigi kaitset. Sõjaseisukorra ajal allub kaitsevägi peaministrile. Sama parandusettepaneku raames tuleb mainida, et loobutud on kaitseväe juhataja ja ülemjuhataja põhiseaduse tekstis mainimisest, sest kavandatud juhtimisskeemi puhul pole vajalik kaitseväe juhataja institutsiooni põhiseaduslik legitimatsioon.

Kehtiva põhiseaduse § 128 lg 2 paneb vabariigi presidendile, kellel puudub täitevvõim ja selleks vajalik aparaat, ülekohtuselt suure vastutuse. Nimelt peab president ainuisikuliselt institutsioonina kuulutama välja Eesti vastu suunatud agressiooni korral sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni. Talle saab nõu anda riigikaitse nõukogu, kuid vastutus on ainuisikuline. Riigi püsimajäämise seisukohalt üliolulise otsustuse ainuisikuline tegemine ei ole parlamentarismis mitte millegagi põhjendatud. Kehtiv agressiooni määratlemise ja sõjaseisukorra väljakuulutamise õiguslik konstruktsioon sisaldab endas mitte vähem ohtusid riiklusele, kui seda suudeti realiseerida 1940. aastal.

Põhiseaduse analüüsi komisjon pakkus välja põhimõtteliselt uue lähenemise, mille kohaselt peaminister moodustab seaduses sätestatud korras rahvusliku julgeoleku nõukogu, kuhu peaksid

kuuluma eelkõige vastavate valitsemisalade ministrid. Rahvusliku julgeoleku nõukogu töösse kaasatakse vajalikud teenistused, spetsialistid. Rahvusliku julgeoleku nõukogu põhiseaduslik ülesanne on Eesti Vabariigi vastu suunatud agressiooni korral teha vabariigi presidendile ettepanek sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni väljakuulutamiseks.

Esitatud ülevaade põhiseaduse X peatüki muutmise kavadest peaks näitama, et tänases Eestis on juba olemas riigiõigusliku mõtte alge, mis hõlmab ka riigikaitset. Kahjuks tuleb tõdeda, et riigikaitselises õigusloomes seda mõtet napib enam, kui ükskõik, millises teises valdkonnas. Tahtmatult kerkib igivana küsimus juristide vastutusest ühiskonna ees. Kumb on riikluse seisukohalt vajalikum, kas kohtute seaduse teistkordne läbikirjutamine või 1938. aasta riigikaitseliste õigusaktide väljavahetamine. Kes küll koordineeriks seda tegevust?
Aitäh kuulamast.

ARTIKLID JA ETTEKANDED

EESTI ÕIGUSTEADLASTE PÄEVADE AJALOOST

Toomas Anepaio, Tartu Ülikooli õiguse ajaloo õppetooli lektor

Tartu Ülikooli professor S. Csekey mõistis 1930. a. õigusteadlaste päeva all *"õigusteadlaste vaba koondist juriidiliste küsimuste arutamiseks ja otsustamiseks."*[1]
Eesti entsüklopeedia määratles 1937. a. õigusteadlaste päeva järgmiselt: *"kindlate tähtaegade järel kogunev, tavaliselt üleriiklik õigusteadlaste koosolek, mis arutab mitmesuguseid juriidilisi küsimusi."*[2]

Õigusteadlaste päeva mõte pärineb Saksamaalt. 3. märtsil 1860. a. esines Berliini Ülikooli eradotsent Franz v. Holtzendorf Berliini Õigusteadusliku Ühingu juhatuses ettepanekuga korraldada kõigi Saksa õigusteadlaste päev. Organiseerimistöö kulges kiiresti ning esimene Saksa juristide päev toimus Berliinis 28.-30. augustini 1860. a. Päeval osales ühtekokku 710 diplomeeritud juristi erinevatest Saksa riikidest ja Austriast. Edasised juristide päevad toimusid kahe aastase intervalliga nii Austria kui Saksama erinevates linnades. Sealsed juristide päevad kujunesid alaliselt tegutsevaks

[1] Csekey, S. Õigusteadlaste Päevade raking. // Õiguse erilisa. IX Õigusteadlaste Päeva protokollid. Tartu. 1930. lk. 65.
[2] Eesti Entsüklopeedia. VIII. Tanulane-Yvon. Tartu. 1937. Vrg.1322.

organisatsiooniks, mille liikmed maksid iga-aastast liikmemaksu. Ühingu eesmärgiks oli elava mõttevahetuse ja isikliku suhtlemise soodustamine saksa juristide vahel, samuti oli tal koos Saksa Advokaatide Liiduga oluline roll saksa seadusandluse ühtlustamisel ja partikularismist jagusaamisel.

Juristide kui korporatsiooni eneseteadvuse kasv, oma ühiskondliku rolli teadvustamise vajadus oli tekitanud pinnase õigusteadlaste koondumise järele ka mujal Euroopas. Saksamaa eeskujul tekkisid juristide ühendused teisteski riikides. Esimestena Kesk-Euroopas järgisid eeskuju ungarlased 1870. a. Põhjamaade juristide päeva traditsiooni algus jääb 1872. a. ja sellel osalevad Taani, Islandi, Norra, Rootsi ja Soome juristid ja töökeelteks on taani, norra ja rootsi keel.

Tsaari-Venemaal üleriiklikud juristide ühendused puudusid. See on seletatav juristide kui seisuse nooruse ja traditsioonide puudumisega, korporatsiooni veel väljakujunemata eneseteadvusega, riigi suure territoriaalse ulatusega ja piirkondade õiguskultuuriliste erinevustega, samuti valitsusvõimu ja juristide korporatsiooni vahelise võõristuse ja vastastikuse umbusuga. Näiteks pärast 1864. a. justiitsreformi kujunenud advokatuur muutus üheks olulisemaks legaalse poliitilise opositsiooni keskuseks.[3] Advokatuur, võib-olla parimini organiseeritud juristide ühendus tollasel Venemaal, ei olnud siiski üleriigiline organisatsioon, sest Vannutatud Advokaatide Nõukogud asusid erinevate kohtupalatite juures.

---

[3] Baberowski, J. Autokratie und Justiz. Zum Verhältnis von Rechtsstaatlichkeit und Rückständigkeit im ausgehenden Zarenreich 1864-1914. Ius Commune. Sonderheft. Studien zur Europäischen Rechtsgeschichte. 78. Frankfurt am Main. 1996. (Edaspidi Baberowski)

Alles 1916. a. toimus esimene üleriiklik Vannutatud Advokaatide Nõukogude delegaatide nõupidamine Peterburis. Vene 1905. a. revolutsiooni käigus asutatud Advokaatide Liit, kelle liikmeskonda kuulus 2500 juristi[4], vastandas end järjest enam senistele Vannutatud Advokaatide Nõukogudele. 28. märtsil 1905. a. tuli Moskvas Advokaatide Liidu eestvõttel kokku esimene ülevenemaaline advokaatide kongress, kus osales 200 vandeadvokaati ja vandeadvokaadi abi 64 eri paikkonnast. Kongress pühendas ennast peaaegu täielikult poliitilistele küsimustele.

Kõrvuti advokaatide kohalike ühendustega tekkisid pärast 1864.a. reformi ka einevatel tegevusaladel tegutsevaid juriste koondavad üldtüübilised juristide seltsid, millest olulisematena võib nimetada Moskva, Peterburi ja Kiievi seltse. Nende seltside üldkoosolekud omandasid kaheldamatult üleriigilise tähtsuse. Eesti juristide ja juuratudengite arengu seisukohal oli eriline roll Peterburi ühingutel. Ülevenemaalise Juristide Liidu asutamiskoosolek toimus 1917.a. aprillis Moskvas, juba pärast 1917.a. veebruarirevolutsiooni

Eesti soost õigusteadlaste organiseerumisest rääkis M. Punga toimetamisel ilmunud esimene eestikeelne juriidiline ajakiri "Seadus ja Kohus" juba 1909. a. Esmaseks seni teadaolevaks katseks koondada eestlastest juristkonda võib pidada Eesti Õigusteadlaste Seltsi asutamist Tallinnas 1915. a. lõpul, kuid see organisatsioon ei osutunud elujõuliseks.

Uus katse organiseerumiseks toimus juba pärast iseseisva riigi tekkimist ning taas Tallinnas. Toetudes tsaariaegsetele traditsioonidele ja seadusandluses antud võimalustele

---

[4] Baberowski. S. 591-592.

organiseerusid esimestena advokaadid, kes 14. juunil 1919. a. asutasid Tallinnas Vannutatud Advokaatide Nõukogu[5]. Esimene üldine õigusteadlaste ühendus Eesti Vabariigis oli "Eesti Õigusteadlaste Selts" Tallinnas, mille esimene koosolek toimus 30. novembril 1919. a. Tallinnale järgnes Tartu. Tartu Õigusteadlaste Seltsi asutamiskoosolek leidis aset 31. mail 1920. a. ning avamiskoosolek 23. juunil 1920. a. Riigikohtu ruumides. Järgnevatel aastatel asutati seltsid veel Viljandis, Pärnus ja Rakveres. Tartu Ülikooli valitsus registreeris Akadeemiline Õigusteaduse Ühing 8. veebruaril 1924. a.[6] 1929. a. avati Tartus veel "Õigusteadlaste Klubi." Erinevalt Lätist, kus juristide ühingud kujunesid välja rahvuslikul ja professionaalsel pinnal (Läti juristide selts, Riia saksa juristide selts, Vene juristide selts, Juudi juristide selts, Läti kohtunike ühing), tekkisid Eestis algul kõiki juriste koondavad organisatsioonid. Vannutatud Advokaatide Nõukogu. alustas siiski oma tegevust juba 1919. a. juunis.

Tartu Õigusteadlaste Seltsi esimees vannutatud advokaat Karl-Ferdinand Karlson* tõstatas seltsi peakoosolekul 27. novembril

---

[5] Eesti Riigiarhiiv. f. 32. n.1. s. 1. l. 16.

[6] Pruks, P. Õigusteadlaste ühendused Eestis aastail 191-1940.// Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1988. aastal. Tartu. 1989. lk. 19-

* K.-F. Karlson sündis 4/16. märtsil 1875.a. Leva vallas kohaliku kooliõpetaja Adam Karlsoni pojana. Õppis isa käe all Laeva vallakoolis ja 1887-1895.a. Treffeneri gümnaasiumis. Ta sooritas küpsuseksami Riia Aleksandri gümnaasiumi juures. Karlson õppis õigusteadust 1895-1899 Tartu ülikoolis ja oli 1901-1914 Tallinnas advokaadiks. Mobiliseeriti 1914.a. Vene armeesse, kus teenis kuni 1917.a. detsembrini. Vabadussõja ajal täitis Sõja-rongkonnakohtu liikme ja esimehe kohustusi (dets.1918-mai 1920.a.). 1920-1940.a. tegutses vannutatud advokaadina Tartus, oli 1927-38

1921. a. Eesti juristide kongressi mõtte. Ta väitis, et õigusteadlaste pingeline töö iseseisva riigi ülesehitamisel nõuab pidevat omavahelist mõttevahetust. Tartu juristid toetasid kongressi ideed ja pakkusid kokkusaamiskohana välja Tartu. Samal koosolekul valiti Õigusteadlaste Päeva korraldav komisjon, mille esimeheks sai K.-F. Karlson. Liikmeteks said Riigikohtu esimees K. Parts, Riigikohtu administratiivosakonna esimees P. Puusepp, Kohtupalati prokuröri vanemabi J. Müller, notar J. Kristelstein, asendusliikmeteks valiti vandeadvokaat K. Grau ja Riigikohtu prokuröri abi k.t. R. Rägo. Komisjon koostas ankeedi ning saatis kirjad kõigile kohtute esimeestele, Vannutatud Advokaatide Nõukogu esimehele, Tallinna seltsile ja eraldi veel tuntumatele juristidele.

J. Müller esitas korraldava komisjoni aruande juba 19. veebruaril 1922. a seltsi peakoosolekul oma aruande. Saabunud vastused tunnistasid õigusteadlaste päeva mõtte igati vajalikuks, aksepteerimist leidis ka algatuskomisjoni väljapakutud aeg - lihavõttepühade nädal. Siinjuures on huvitav märkida, et Tallinnast ei saabunud Tartusse ametlikult ühtegi kirjalikku vastust. Komisjon arvates võisid Õigusteadlaste Päeval osaleda kõik kõrgema juriidilise haridusega isikud. Hiljem fikseeriti, et sõna- ja hääleõigusega võivad õigusteadlaste päevast osa võtta järgmised isikud: kohtunikud, prokurörid, kohtuametikandidaadid, ülikooli õigusteaduskonna

---

Vandeadvokaatide Nõukogu Tartu osakonna esimees, 1921-1927 Tartu Õigusteadlaste Seltsi esimees. Ta oli 1937.a. Rahvuskogu I koja liige. Osales aktiivselt mitme seltsi tegevuses ja tegutses ka kirjanikuna (näidendid, sonetikogu). Koos J. V. Veskiga koostas "Õigusteaduse sõnastiku."

õppejõud, notarid, vannutatud ja eraadvokaadid ja kõik juriidilise haridusega isikud.[7]

Tartu Õigusteadlaste Seltsi peakoosolek otsustas 19. veebruaril 1922. a. korraldada esimese Eesti Õigusteadlaste Päeva 19.-20. aprillil 1922. a. Tartu Ülikooli aulas, samuti kinnitati ürituse päevakord ning ettekandjad:
1. K.-F. Karlson "Õigusteadlaste päeva otstarve ja korraldus."
2. J. Uluots "Kohtuvõim meie Põhiseaduse järele."
3. J. Jaakson "Meie tsiviilõiguse puudustest ja nende puuduste kõrvaldamisest."
4. K. Saarmann "Uue Nuhtlusseadustiku maksmapanemine"
5. K. Grau "Vandekohus Eestis."
6. J. Arro "Kohtu korraldus."
7. P. Puusepp "Administratiivkohtu korraldus."
8. K. Parts "Hoolekande kohus."
9. K.-F. Karlson "Kohtu keel"
10. R. Rägo "Õigusteadlaste häälekandja"
Ülalnimetatuile pidid veel lisanduma J. Jansi ja J. Lesta ettekanded, kuid need jäid pidamata.

Kell 10.30 19. aprillil 1922. a. astus Tartu Õigusteadlaste Seltsi esimees ja korraldava toimkonna esimees vandeadvokaat Karl Ferdinand Karlson Tartu Ülikooli aula kateedrisse ning avas korraldava toimkonna nimel Eesti I Õigusteadlaste Päeva. Aulasse oli kogunenud 116 osavõtjat, neist 86 kõrgharidusega juristi ja 30 praktikut. Osavõtjad olid põhiliselt Tartust ja Tartumaalt (69), Tallinnast oli 19 ja Viljandist 9 osalejat. Elukutse järgi oli osalejate seas kõige rohkem kohtunikke (44), kellele järgnesid advokaadid (35) ja prokurörid (10) ja kohtu-

[7] Eesti Kultuurilooline Arhiiv (EKLA) F. 197. M. 41:36

uurijad(9). Teiste juriidiliste erialade esindajaid oli tunduvalt vähem.

Juristide Päev valis päeva juhatuse, kuhu kuulusid K.-F. Karlson (juhataja), vandeadvokaat A. Birk (esimene abi), vandeadvokaat K. Baars (teine abi), notar J. Kristelstein (sekretär), riigikohtunik P. Kann (laekahoidja), vandeadvokaat A. Palvadre (laekahoidja abi). Sekretäri abideks valiti T. Grünthal, H. Oert, O. Tief, J. Jans, A. Press ja V. Jõuram.

Eesti juristide suurkogu tervitasid Riigikohtu esimees K. Parts, TÜ Õigusteaduskonna dekaan k.t. prof E. Berendts, kohtuministeeriumi nõunik K. Saarmann jt. Samuti oli saabunud hulgaliselt tervitustelegramme, k.a. TÜ rektorilt prof. H. Koppelilt. K. Parts toonitas oma tervituses, et Eesti sõjamehed on oma kohuse rahva ees täitnud ning nüüd on juristide kord täita oma kohus Eesti riigi ülesehitamisel. Ta avaldab lootust, et päevad hakkavad toimuma korrapäraselt.

Päeva töökorralduse aluseks võeti Riigikogu kodukord.

Esimese sisulise ettekande pidas K.-F. Karlson, kes selgitas Eesti Õigusteadlaste Päeva eesmärke ja korraldust, lähtudes sellest, mida Õigusteadlaste Päev olla ei tohiks. Tema arvates ei saanud ega tohtinud õigusteadlaste päev olla kitsalt mingisugune kutseühing. Kutseühingu eesmärgid ja tegevusraamid võisid ainult labastada juristide kongressi tegelikke eesmärke. Ettekandja väitis, et juristide päev ei saa olla kitsalt akadeemiline ühendus ning tema töö ei tohi kanda ainult abstraktset teoreetilist ilmet. Mitte mingil tingimusel ei tohtinud õigusteadlaste ühendus kujuneda poliitiliseks rühmituseks või sattuda ühe või teise erakonna poliitiliselt omakasupüüdliku mõju alla.

Juristide kongress ei tohtinud muutuda parlamendi alamkomisjoniks, kellele üks või teine seaduseelnõu on antud üksikasjalikuks läbitöötamiseks ning kes peab seetõttu iga lauset ja sõna kaaluma. Ta peab mõjuvalt ja kuuldavalt väljendama juristide põhimõttelisi seisukohti ühes või teises küsimuses. Õigusteadlaste päev ei saanud olla ka mõni kooliklass, kus enam-vähem üheealised ja ühesuguse haridusega õpilased saavad järeleaitamistunde.

K.-F. Karlson deklareeris, et Eesti tahab olla kõrge kultuuriga õigusriik ja ka on seda hoolimata kõigist hea- või pahatahtlikest vastuseletustest. "Õigusriigi hing ja elu, tema olemasolu eeltingimus on ju õiguse mõiste arendamine, süvendamine ja laiendamine kõigile riiklikele ja ühiskondlikele elualadele."[8] K.-F. Karlsoni sõnul mängivad juristid siinjuures erilist rolli. Õigusteadlased on õigusriigis riiklik element *par excellence* ja nende esmaseks ülesandeks on kaasa aidata õiglase õiguse kindlustamiseks.

Järgnenud arutelus võtsid sõna J. Uluots, A. Jung ja R. Rägo. Nad pidasid vajalikuks kindla organisatsioonilise aluse loomist edasiste päevade korraldamiseks ja teaduslike referaatide korraldamist.
I Õigusteadlaste Päev võttis ettekande ja sõnavõtjate täienduste põhjal vastu otsuse[9], mille kohaselt Õigusteadlaste Päeva
1. eesmärk on koondada kõiki juriste, et kasutada nende teadmisi ja kogemusi Eesti seadusandluse ja õigusasutuste tegevuse arendamiseks.

---

[8] Esimene Õigusteadlaste päev Tartus 19. ja 20. aprillil 1922.a. // Õigus. 1922. Nr. 4. lk. 100

[9] Esimesel Õigusteadlaste päeval, 19. ja 20. aprillil 1922.a., vastu võetud teesid. //Õigus. 1923. Nr. 2. lk. 34.

2. võisid osaleda kõik Tartu Ülikooli õigusteaduskonna õppejõud, kohtutegelased (s.t. kohtunikud, prokurörid, advokaadid), notarid, kõik haritud juristid
3. käsitleb eelkõige neid juriidilisi probleeme, millel on eriline tähtsus Eesti arenguteel õigusriigiks
4. valib ise, ilma väliste mõjutusteta, oma organid, kelle ülesandeks on päeva arutelude tulemuste avaldamine ning uute päevade ettevalmistamine.

Need 1922.a. konsensuslikult vastuvõetud seisukohad jäid püsivaks aluseks edasiste päevade korraldajatele, erilist põhikirja ja kodukorda vastu ei võetud. Järgmise päeva korraldamiseks valiti 5-liikmeline toimkond, kuhu kuulusid A. Birk ja R. Eliaser (mõlemad Tallinnast), K.-F. Karlson (Tartu), K. Baars (Viljandi) ja K.Mõistus (Rakvere). Hiljem langesid korraldava toimkonna ülesanded Tartu ja Tallinna Õigusteadlaste Seltside juhatustele, kes kordamööda korraldasid päevi vastavalt Tartus ja Tallinnas

Õigusteadlaste päevade korralduslik külg kerkis esile IX ja X õigusteadlaste päevadel. Prof. S. Csekey tegi 1930. a. ettepaneku välja töötada kindel põhikiri ja kodukord nagu see oli enamikes riikides. Ta pooldas samuti päeva jagunemist erinevateks sektsioonideks, kus peaks toimuma ka referaatide sisuline arutelu* . IX õigusteadlaste päev tunnistas prof. S. Csekey ja F. Karlsoni poolt esitatud seisukohad üldiselt vastuvõetavateks. Päev valis 7-liikmelise komisjoni (A. Palvadre, F. Karlson, H. Vahtramäe, R. Eliaser, R. Rägo, A. Piip, J. Kristelstein), kes pidi põhikirja ning kodukorra välja töötama ja esitama selle kinnitamiseks järgmisele

* R. Rägo oli taolise ettepaneku teinud juba III Õigusteadlaste päeval 1924.a., kuid siis ei leidnud see poolehoidu

õigusteadlaste päevale. Komisjon võttis 8. veebruaril 1931. a. Tartus toimunud istungil vastu päevade korralduse ja kodukorra omapoolse kava, mis avaldati ajakirjas "Õigus" veel enne X Õigusteadlaste päeva[10]. 1931.a. toimunud X Õigusteadlaste päeval pidas A. Piip ettekande "Õigusteadlaste päevade korraldus tulevikus."[11]

Eesti Õigusteadlaste Päevade mõju oli mitmetahuline, praegusel hetkel olemasolevatele teadmistele ja omaaegsetele seisukohtadele tuginedes võiks esile tuua peamiselt 3 tahku: õiguspoliitiline, kasvatuslik ja korporatiivne[12].

Juristide päevad soodustasid igati Eesti eri paikadest ja erinevate kutsealade juristide omavaheliste sidemete arenemist, aidates kaasa Eesti juristide kui ühtse korporatsiooni esindajate eneseteadvuse ning "*küünarnuki tunde*" kujunemisele ja süvendamisele. Viimase kasvu tõestas enamiku diplomeeritud juristide koondumine avatud, kutsealade piire ületavatesse juristide seltsidesse.

Õigusteadlaste Päevade kasvatuslik mõju oli kahetine: vahetu mõju osavõtjatele ning teiseks kõigile neile, kes lugesid päevade protokollides kajastatud arutelusid. Juristide päev oli üks neid väheseid tegureid ja võimalusi, mis tõukas pragmaatilisi juriste-praktikuid õiguslike probleemide

---

[10] Eesti Õigusteadlaste Päevade korraldus. // Õigus. 1931. Nr. 3. lk. 141-144.

[11] Piip, A. Õigusteadlaste päevade korraldus tulevikus. // Õiguse erilisa. X õigusteadlaste päeva protokollid. 1931. lk. 14-16.

[12] Kristelstein, J. Ülevaade möödunud õigusteadlaste päevade töödest. // Õiguse erilisa. X õigusteadlaste päeva protokollid. 1931. lk. 4-14.

teoreetilisemale uurimisele. See oli organisatsioon, mis võimaldas ülikooli õigusteadlaste ja juristide-praktikute koostööd, oli võimalus pakkuda argiste õigusküsimuste lahendamisega hõivatud juristidele teoreetilisemat tegevust.

Omaette ning seni uurimata küsimus on Õigusteadlaste Päevade kasvatav mõju rahvale, sest päevade otsused äratasid omal ajal ajakirjanduses suurt tähelepanu.

Õigusteadlaste Päevade seisukohti, mis olid vastu võetud konsensuse alusel, pidasid oma tegevuses silmas nii seadusandliku kui täidesaatva võimu organid.

Õiguspoliitiliselt mõjutasid juristide päevade otsused peamiselt 4 valdkonda. Kohtukorralduse alal oli juristide suurkogu järjekindlal seisukohal, et 1920. a. Põhiseaduses võimaldatud vandekohtu rajamine Eestis ei ole vajalik. Samuti ei leidnud toetust arvamused vallakohtute taasrajamiseks endisel kujul. Juristide päevade resolutsioonid olid küllaltki olulised Eesti uue kohtukorralduse seadustiku kujunemisel, mis jõustus 1938. a.

Teine suur probleemide valdkond, mille lahkamisega tegelesid peaaegu kõik juristide suurkogud, oli tsiviilõigus. Uue tsiviilseadustiku kui terviku, samuti tema üksikute osade väljatöötamise protsess, viimase käigus üles tõusnud probleemid ja vastuolud peegelduvad kõigi juristide päevade ettekannetes. Siinkohal piisab kui nimetada 1922. a. peetud J. Jaaksoni ettekannet "Meie tsiviilõiguse puudustest ja nende puuduste kõrvaldamisest." 1940. a. pidas V. Nõges XIV Õigusteadlaste Päeval ettekande "Uue tsiviilseadustiku elluviimisest." I Juristide Päev määras oma resolutsioonides kindlaks suuna, mida mööda Eesti tsiviilõiguse areng järgmise 18 aasta vältel liikus. Antud töö lõpptulemuseks oli Eesti uue tsiviilseadustiku

eelnõu, mille Vabariigi Valitsus esitas 11. detsembril 1939. a. Riigikogule.

Kriminaalõiguse valdkond ei pälvinud Õigusteadlaste päeva nii suurt tähelepanu, sest oli olemas Vene 1903.a. kriminaalseadustiku eelnõu, mis oli tuttav kõikidele Eesti juristidele ning mis vastas igati kaasaja nõuetele. I juristide päev toonitas oma resolutsioonis vaid uue koodeksi kiire tõlkimise ja jõustamise vajadust.

Kriminaalprotsessi osas pidas Päev oluliseks süüaluse kaitse lubamist juba eeluurimise käigus ning kohtulikul arutelul võrdse tähelepanu pööramist nii juurdlusel kui eeluurimisel saadud materjalidele.

Kuni 20.-21.04. 1933.a. toimunud XII ja 5-6. aprillil 1934.a. toimuma pidanud XIII Õigusteadlaste Päevani olid juristide pideva vaatluse all 1920.a. Põhiseadus ning Eesti riigivõimuga seotud probleemid. Mitmed juristide päevad rõhutasid oma resolutsioonides, et Eesti põhiseadus, mis oma struktuurilt erineb teiste maade konstitutsioonidest, omab siiski palju positiivseid külgi ning kindlustab riigivõimu kuulumise rahvale. Samal ajal on tagatud riigivanema kui riigipea väärikas seisukoht nii siseriiklikul kui rahvusvahelisel tasandil. Seevastu Eesti "riigivõimude funktsioonid ei ole leidnud küllaldast arenemist", mistõttu puudub oluline vajadus põhiseaduse kiireks muutmiseks.

1934.a. aprillikuusse kavandatud XIII Õigusteadlaste Päeva 2 ettekannet oli pühendatud põhiseadusele ning põhiseadusliku korra tagamisele. Üllatavalt kaasaegselt ja aktuaalselt kõlab A.-T. Kliimanni planeeritud ettekande pealkiri "Põhiseadusepärasuse kontroll." Vandeadvokaat K. Grau referaadi teemaks oli "Riigivanema, peaministri ja ministrite

vastutuselevõtmine kriminaalkorras Põhiseaduse 67. §-I järgi."[13] Õigusteadlaste Päev jäi 1934.a. pidamata. Vaba juriidiline mõte ning arutelu ei sobinud 1934.a. märtsis alanud poliitilise režiimi tingimustesse.

Õigusteadlaste päevade taaskorraldamine oli arutlusel Tartu ja Tallinna õigusteadlaste seltside mitmetel koosolekutel[14], kuid juristide kokkusaamise traditsioon elustus alles 1939.a. aprillis. Tartus Ülikooli Aia (praeguse Vanemuise) tänava õppehoone suures auditooriumis toimus lõpuks XIII juristide suurkogu. See oli pühendatud eranditult tsiviilõigusele ja sellest võttis osa kõigest 85 inimest.

Viimane II Maailmasõja-eelne juristide suurkogu, millest võttis osa 200 juristi, toimus 30. märtsil 1940.a. Tallinnas Kaubandus-Tööstuskoja saalis ja oli samuti pühendatud eelkõige tsiviilõigusele.

Vaevu tärganud järjepidevus katkes pärast 1940.a. pöördelisi sündmusi. Rahva vabadus ja poliitilisest painest vaba juriidiline mõte ning sõna ei saa eksisteerida teineteisest lahus. 1922.a. alanud Eesti Õigusteadlaste Päeva traditsioon jätkus pärast omariikluse taastamist alles 1992.a., mil Tallinnas toimus XV Eesti Õigusteadlaste Päev.

Lõpetades antud kiirpilku Eesti Õigusteadlaste päevade ajaloole jääb soovida, et kunagi täituks Tartu Õigusteadlaste Seltsi 1939.a. aasta-peakoosolekul väljendatud soov põhjaliku ülevaate kohta ajakirja "Õigus" arenemisloo ja õigusteadlaste päevade korralduse kohta.

---

[13] XIII Õigusteadlaste päeva päevakord ja referaatide teesid.// Õigus. 1934. Nr. 2. lk. 94-95.

[14] Vt. näit. M[ä]g[i], A. Tartu Õigusteadlaste Seltsi Peakoosolek 22. mail 1937. //Õigus. 1937. Nr. 5. lk. 231.

Jrk. nr.	Koht ja aeg	Juhataja, sekretär	Osavõtjad
I	Tartu 19.-20.04.1922	Juh. K.-F.Karlson Sekr. J.Kristelstein	116
II	Tallinn 04.-05.04.1923	Juh. H.Vahtramäe Sekr. J.Kristelstein	177
III	Tartu 23.-24.04.1924	Juh. K.-F.Karlson Sekr. T. Grünthal	110
IV	Tallinn 15.-16.04.1925	Juh. H. Vahtramäe Sekr. J.Kristelstein	156
V	Tartu 08.-09.04.1926	Juh. K.-F. Karlson Sekr. J. Pirn	134
VI	Tallinn 21.-22.04.1927	Juh. H. Vahtramäe Peasekr. J.Kristelstein	210
VII	Tartu 12.-13.04.1928	Juh. A. Palvadre Peasekr. J. Pirn	112
VIII	Tallinn 04.-05.04.1929	Juh. H. Vahtramäe Sekr. J.Kristelstein	200
IX	Tartu 24.-25.04.1930	Juh. A. Palvadre Peasekr. A. Mägi	147
X	Tallinn	Juh. H. Vahtramäe	200

	09.-10.04.1931	Peasekr. J.Kristelstein	
XI	Tartu 31.03.- 01.04.1932	Juh. A. Palvadre Peasekr. A. Mägi	121
XII	Tallinn 20.-21.04.1933	Juh. H. Vahtramäe Peasekr. J.Kristelstein	226
XIII	Tartu 14.-15.04.1939	Juh. H. Vahtramäe Peasekr. V. Randmets	85
XIV	Tallinn 30.03.1940	Juh. H. Vahtramäe Peasekr. J.Kristelstein	200

Esimesel õigusteadlaste päeval, 19. ja 20. aprillil 1922. a., referentide poolt ettepandavad ja hääletusele tulevad teesid

Õigusteadlaste päeva otstarve ja korraldus. Referent F. Karlson

I. Õigusteadlaste päeva otstarve on kõiki neid, kes tegevad on õigusteaduse või õigustegeluse alal, koondada ja korraldada selleks, et nende teadmisi, teadumusi ning vilumist ära kasutada

meie seadusandluse ja seadusi käsitavate asutuste töö suhtes.

II. Selle otstarbe saavutamiseks korraldatavatest õigusteadlaste päevadest võtavad osa täieõiguslike liikmetena ülikooli õigusteaduskonna õppejõud, kohtutegelased: kohtunikud, prokurörkond ning advokaadid, notarid ning kõik eriharidusega õigusteadlased üle riigi.

III. Õigusteadlaste päeval käsitatakse ja hinnatakse p. 1 tähendatud tööd põhimõtteliselt, silmas pidades eriti selle vajadust, otstarbekohasust ning toimivust meie kodumaa arendamises tõsiseks kultuuriliseks, õigusliseks riigiks.

IV. Iga õigusteadlaste päev loob ise elundid oma töö rakkimiseks ja teostamiseks ning selle saavutuste avaldamiseks kui ka uue, järgneva õigusteadlaste päeva ettevalmistamiseks, mille tähtaja ning kokkutulemise koha eelmine õigusteadlaste päev kinnistab.

Meie tsiviilõiguse puudustest ja nende puuduste kõrvaldamisest.
Referent J. J a a k s o n

I. Meie tsiviilõiguse edasiarenemine peab sündima, aluseks võttes Balti Eraõigust. Talurahva-seaduste, samati ka Vene Tsiviil-õiguse maksvusele meie Vabariigis tuleb lõpp teha.

II. Balti Eraõiguses tuleb, enne tema maksmapanemist kõigi Vabariigi kodanikkude kohta, läbi viia hädatarvilikud parandused.

III. Tähtsamad hädatarvilikud parandused Balti Eraõiguses oleksid:

1. Vahed Maa- ja Linnaõiguste vahel, samati ka Põhja-Eesti ja Lõuna-Eesti (end. Liivimaa) õiguste vahel tuleks ära kaotada ja luua ühtlased Tsiviil-õiguse määrused kõige Vabariigi elanikkude jaoks.
2. Balti Eraõiguse määrused, mille järele abielu sõlmimise, maksvusetaks tunnistamise ja lahutamise asjus tuleb käia asjaosaliste usutunnistuse Kirikuseaduse määruste järele, tuleb ära muuta ja Tsiviilõigusse üles võtta ühised määrused kõikide jaoks eeltähendatud asjus, usu tunnistuse peale vaatamata.
3. Balti Eraõiguse määrused, mis sisaldavad eneses teatavat hoolekannet meie naiskodanikkude suhtes, tuleb ära muuta ja täisealised naiskodanikud, ükskõik kas nad on abielus või mitte, hoolekande alt vabastada.
4. Seisuslised eesõigused, mis juba on maksvuse kaotanud, tuleb Balti Eraõigusest välja heita, kuna õigused, mis on ühenduses seisuste olemasolemisega tuleb revideerimise alla võtta ja neis teha tarvilised parandused.

IV. Kõik punkt III all tähendatud parandused Balti Eraõiguses tuleb läbi viia kiires korras ja Balti

Eraõigus parandatud kujul teha kättesaadavaks kõigile Vabariigi koodanikkudele, teda välja andes riigi keeles.

Uue Nuhtlusseadustiku maksmapanek. Referent K. S a a r m a n n

I. Praegu maksvate kolme kriminaalkoodeksi asemel tuleb võimalikult pea maksma panna vene 1903. a. Uus Nuhtlusseadus, terves ulatuses, tarvilikkude paranduste ja täiendustega.

II. Vene Uue Nuhtlusseaduse karistussüsteem tuleb lihtsustada, eriti vähendades kinnipidamiskaristusi kolme liigini.

III. Surmanuhtlus tuleb tarvitusele võtta üldkuritegude kohta.

IV. Varanduslised õiguse kaotused tuleb ära jätta.

V. Harjumuseks saanud kuritegevuse vastu võitlemiseks tuleb lisaks pikaajalise kinnipidamisele töömaja tarvitusele võtta.

VI. Tingimisi süüdlaseks mõistmise ulatuspiiri tuleb laiendada ja seadus parandatud kujul Nuhtlusseadusesse kodifitseerida.

VII. Alaealised tuleb süüvõimelisteks arvata 14 aasta vanusest. Normaalkaristusena alaealiste kohta tarvitada kasvatus-parandusasutust.

Vandekohus Eestis. Referent K. Grau

I. Vandekohus on meie oludes õigusemõistmiseks tarvilik ja tuleks Eestis viibimata maksma panna.

II. Vandekohtud tuleb meil moodustada kontinentaalsüsteemi järele.

III. Vandekohtutele alluvateks loetakse kõik rasked kuritööd, kus toimivate seaduste järele süüalustele määratav karistus kõigi ja kõigi iseäraliste õiguste kaotamisega ühendatud on, välja arvatud sellekohases eriseaduses ettenähtud üksikud kuritööd ja kuritöö-liigid.

Kohtu korraldus. Referent J. Arro

I. Kohtute lahutamisseaduse eelnõu, mille järele kavatsetakse Ringkonnakohtud Rahukogudest lahutada ja sisse seada kaks uut Ringkonnakohut, üks Tallinna teine Tartu, ei ole vastuvõetav.

II. Rahukogude nüüdse seisukorra parandamine on võimalik ja soovitav, mispärast need oma nüüdse alluvusega tuleb välja arendada alalise koosseisuga varustatud Ringkonnakohtuteks, vabastades viimaste tegevusest rahukohtunikke.

Administratiivkohtu korraldus. Referent P. Puusep

I. Administratiivkohus peab et asjad kiirelt otsustud saaks, vabastatama asjade harutamisest, mis mitte puhtadministratiivsed ei

ole ja mida seaduseandja vaevalt kavatses administratiivkohtu otsustada anda.

II. Et administratiivkohus korralikult võiks töötada, oleks tarvis praegu maksvad seadused, mis riiklikku valitsemiskorrasse puutuvad, Vabariigi Põhiseadusele vastavalt ümber töötada ehk uued vastavad seadused välja anda. Niisama tuleks välja anda: 1) linna-, maakonna-, ja valla-omavalitsuse seadus; 2) riigiteenistuse seadus; 3) maksude määramine riigi ja omavalitsuste heaks tuleks kindlaks määrata ja juhtnöörid väljatöötada, mille järele maksumääramisel peaks käidama.

Hoolekande-kohus. Referent K. Parts

I. Praegused hoolekande-kohtud, mis ühiselt linna ja maakonna jaoks on asutatud, tuleb ära kaotada. Nende asemel tuleb hoolekande asjad linnades linna hoolekande-kohtu kätte anda, maal aga maa hoolekande-kohtute kätte. Maa hoolekande-kohtud avatakse iga vastava rahukohtuniku juures.

II. Linna hoolekande-kohus seisab koos ühest rahukohtunikust, kui esimehest, kelle Rahukogu rahukohtunikkude hulgast nimetab, ja 3-7 liikmest ehk kaasistujast Linnavolikogu määramise ja valiku järele, Rahukogu kinnitamisel.

III. Maa hoolekandekohus seisab koos vastava jaoskonna rahukohtunikust, kui esimehest, ja

liikmetest, keda iga valla ja alevi kohta, mis tema jaoskonda käivad, üks valitakse kohaliku Vallanõukogu poolt, Rahukogu kinnitamisel.

IV. Hoolekande-kohtu liikmed valitakse Linnavolikogu ja valla- ning alevi-nõukogude kas oma ehk teiste kohalikkude elanikkude keskelt, võimalikult niisuguste hulgast, kelle peale seaduse järele eestkostuse ameteid võib panna.

V. Hoolekande-kohus on otsustusvõimeline tema esimehe ja vähemalt 2 liikme juuresolekul.

VI. Hoolekande-kohtud seisavad Rahukogude all, kuhu asjast huvitatud iskutel on õigus hoolekande-kohtu toimetuste üle edasikaevata tsiviil-asjade jaoks ettenähtud korras, kuna Rahukogu otsuste peale endist viisi revisjonikorras Riigikohtu tsiviilosakonda võib kaevata.

Kohtu keel. Referent F. Karlson

I. Kohtu keel peab olema rahvapärane, loogiline, otstarbekohane, täppis ning õige väljendamises, kaunis kõlavuses ning lühikene kujus.

II. Kohtukeele arendamise töö koondamiseks ja hindamiseks loob õigusteadlaste päev kohtu keele kesktoimkonna, kelle ülesandeks on siiamaani sel alal tehtud tööd kontrollida ja edasi arendada, eriti ka seda tööd hinnata, mida Tartu Õigusteadlaste Selts sellel alal on teinud ning teeb.

III. Õigusteadlaste päev soovitab, et sama töö huvides kohtadel vastavad toimkonnad loodaks, kes oma töö tagajärgede üle kesktoimkonnale järkaegselt teatavad.

IV. Õigusteadlaste päev tunnistab tarvilikuks, et kohtu keelt normav sõnastik veel sel aastal ilmuks, et selle keele alal valitsevat korralagedust piirata ja kaotada.

JURISTIDE TÄIENDÕPE JA EESTI ÕIGUSKESKUS

Aavo Kaine, Eesti Õiguskeskuse tegevdirektor

Ettekanne Eesti Akadeemilise Õigusteaduste Seltsi koosolekul 21. veebruaril 1996

1. Juristide täiendõppe olemus ja vajadus

1.1. Erialase (akadeemilise) hariduse omandanud juristide kursis hoidmine järjest uueneva seadusandlusega

1.2. Õppimine oma ala asjatundjatelt-praktikutelt

1.6. Teiste riikide seadusandluse õppimine

Eesti eripärad:

1.4. Tormiline uute seaduste vastuvõtmine

1.5. Puuduvad praktikud teatud valdkondades (äriseadustik, asjaõigusseadus) - kohtupretsedendid alles hakkavad tekkima

2. Õigusalane täienduskoolitus Ameerikas ja Euroopas

2.1. Koolitus kohtunikele

USA-s toimub kohtunike süstemaatiline täienduskoolitus alates 1975. aastast. Osariikides on omad koolituskeskused. Rahaline kate koolitusprogrammidele saadakse suuremas osas valitsusvälistelt organisatsioonidelt. Kohtunike koolituskeskused ise on samuti valitsusvälised organisatsioonid.

2.2. Koolitus advokaatidele

USA-s on advokaatidele kehtestatud kohustuslik süstemaatiline enesetäiendamise nõue. Advokaat peab aastas läbima vähemalt 12-tunnise koolitusprogrammi. Programmi saab advokaat koolituskeskuste poolt pakutavate hulgast endale ise valida. Kui advokaat pole nõutaval hulgal loengutes osalenud, siis tema litsentsi ei uuendata.

2.3. Koolitus prokuröridele

Prokuröride täienduskoolitus Prantsusmaal toimub koos kohtunikega, mis tagab nii kohtunike kui prokuröride võrdse taseme kohtuprotsessis. Prantslased ise on selle süsteemiga rahul, aga möönavad, et mõnikord tekib kooskoolitamisel probleeme, kuna aeg-ajalt leiavad nii kohtunikud kui prokurörid, et nad tahaksid loenguteemat omaette arutada.

3. Õigusalane täienduskoolitus Eestis

3.1. Kohtunike Täienduskoolituskeskus (KTK)

Tänaseni on KTK-s toimunud ainult kohtunike koolitamine. Lektoriteks ringkonna- ja riigikohtunikud ning loengu teemast lähtuvalt vastavate erialade spetsialistid.

3.2. Juristide Täienduskeskus (JTK)

On tänaseni pakkunud täienduskoolitust ülejäänud juristkonna esindajatele nagu advokaadid, ettevõtete juristid jne. Lektoriteks TÜ õppejõud ning vastavate erialade spetsialistid.

Eestis praktiliselt puudus sihipärane süstemaatiline täienduskoolitus:

- *prokuröridele*
- *kohalike omavalitsuste töötajatele (juristid, vallasekretärid jne.)*
- *politseitöötajatele*
- *vanglaametnikele*

4. Täienduskoolituskeskused maailmas

Selleks, et pakkuda võimalikult kõrgel tasemel kaasaegset täienduskoolitust, on koolituskeskusel traditiooniliselt oma

4.1. HOONE koos
4.2. AUDITOORIUMITE,
4.3. SEADMETE ja
4.4. PERSONALIGA.

5. Eesti Õiguskeskuse loomine

Kui me võrdleme Eestit teiste Euroopa riikidega nii pindalalt kui rahvaarvu poolest, aga ka rahvusliku koguprodukti poolest ühe elaniku kohta, siis näeme, et nii pindalat kui rahvaarvult oleme me kolm ja rohkem korda väiksemad enamikust Euroopa riikidest (USA-st ja tema osariikidest rääkimata).
Eesti tingimustes mitmete täienduskoolituskeskuste loomine (kohtunikele, prokuröridele, advokaatidele, ettevõtete juristidele, kohalike omavalitsuste töötajatele (*viimased tulid välja koguni projektiga kohalike omavalitsuste Akadeemia rajamiseks*) jne. on ebaotstarbekas paljudel põhjustel, millest tähtsaimad on seotud:

- täienduskoolituse sisulise tasemega:
  * *kvalifitseeritud lektorite arv Eestis on piiratud ja suurelt osalt peaksid samu loenguid lugema samad inimesed kõigis kooolituskeskustes (mis on nii ajaliselt kui sisuliselt väga koormav),*
- majanduslike teguritega:
  * *iga üksik koolituskeskus vajab koolitusprogrammide käigus hoidmiseks nii halduspersonali kui tehnilisi vahendeid, mille ülalpidamine on küllaltki kallis;*
  * *maailmast sponsoritelt raha hankimisel on väikestel koolituskeskustel väiksemad šansid; kogu Eesti juristkonna nimel toetusi küsides avanevad mitmeid kordi suuremad fondid ja rahalised vahendid.*

Selliselt lähtepositsioonilt jõutigi mõtteni luua täienduskoolituskeskus, millele ei ole analoogi maailmas - see on **täienduskoolituskeskus** (väike-)riigi **kogu juristkonna vajadusteks - EESTI ÕIGUSKESKUS.**

Eesti Õiguskeskuse loomisel olid mõtte algatajatest initsiatiivikamad Rait Maruste ja Jüri Taalman, hiljem liitus Michael Gallagher.

Kuna tegu on ainulaadse pretsedendiga maailmas, siis üks-ühest eeskuju Eesti Õiguskeskuse loomiseks ja käivitamiseks ei ole olnud kusagilt võtta. Seetõttu on ka mõistetav, et Õiguskeskuse loomisel on ette tulnud mitmeid raskusi ja ka praegu ei ole paljud probleemid veel kaugeltki lahendatud.

5.1. Õiguskeskuse mudel

Õiguskeskuse idee sisaldas endas kolme kandvat suunda.

5.1.1. Juristkonna koolitamine, kus oleks kaetud kogu juristkonna vajadused. Seejuures oleks Õiguskeskus ise aktiivselt koolituses kaasategev, otsene koolitaja.

5.1.2. Raamatukogu
* kuhu on koondatud õigusalased raamatud ja elektroonilised infokandjad (disketid, CD) ning andmebaasid juriidilise kirjanduse kohta: 1) kõigis Eestis asuvates raamatukogudes;
2) Euroopas, Ameerikas jne. asuvates raamatukogudes;
* ühendusega mujal maailmas asuvatesse elektroonilistesse andmebaasidesse Interneti jt. arvutivõrkude kaudu. (Täna töötavad näiteks kaks Õiguskeskuse poolt finantseeritud Lexis-Nexise terminaali: Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas ja TÜ Raamatukogus).

5.1.3. Infokeskus,
kuhu koondatakse kogu informatsioon kõigi õigusalaste koolitusürituste ja programmide kohta, mis täna Eestis juba toimivad:
- kes, kus, millal, kuidas ja millist koolitusprogrammi pakub.

Laekunud info baasil jagatakse ressursse ratsionaalsemalt, parandatakse koolitusprogrammide kvaliteeti.
Kogutud info edastatakse infolehe kaudu kogu juristkonna esindajatele.

5.2. Õiguskeskuse loomise eelduseks oli tiheda koostöö vajadus järgmiste institutsioonide vahel:

5.2.1. Riigikohus
5.2.2.Justiitsministeerium
5.2.3. Tartu Ülikool
5.2.4.Eesti Advokatuur
5.2.5. Juristide Täienduskeskus
5.2.6. Õiguskantsler

Siit lähtuvalt said paika ka Õiguskeskuse (ametikohajärgsed) juhatuse liikmed. Lisaks sellele peeti vajalikuks kaasata juhatuse töösse

5.2.7. kaks välisliiget:
John Rusell Deane III ja
Erik Harremoes

5.2.8. üks mittejuriidilise ala esindaja:
(siiani valimata)

5.3. Eelläbirääkimiste käigus leiti ka välismaised sponsorid, kes olid nõus Õiguskeskuse loomist rahaliselt toetama kogusummas $450,000

Tänaseks on sõlmitud kaks annetuslepingut, mille järgi ka Eesti pool on võtnud endale vastavad kohustused:

1.US AID	EESTI	2.Maailma-pank	EESTI
	Hoone (Lossi tn. 19)		Programmide kohalikud kulud
Koolitus		Koolitus	
Seadmed		Seadmed	
Hoone remont		Stipendiumid	
Revisjon			
$250,000	**$900,000**	**$200,000**	**$90,000**

5.4. Probleemid asutamisel

Õiguskeskuse asutamisel tekkisid probleemid seal, kus seda alguses kartagi ei osatud. Nimelt kohtas Õiguskeskuse idee vastuseisu tolleaegse justiitsministri hr. Adamsi poolt, kes ei pidanud Õiguskeskuse loomist vajalikuks. Järgmine justiitsminister hr. K. Kama suhtus ideesse positiivselt kuid ei jõudnud Õiguskeskust asutada, sest pidi peatselt oma koha vabastama järgmisele justiitsministrile. Uus minister hr. P. Varul leidis idee väga hea olevat, aga oli nõus Õiguskeskust asutama fondina, kes ise aktiivselt koolituses kaasa ei tee vaid jagab oma rahalised vahendid olemasolevatele koolituskeskustele (JTK ja KTK) ning teistele koolitusorganisatsioonidele, kes vastavate taotlustega Õiguskeskuse poole pöörduvad.

Viimase idee baasil asutatigi Sihtasutus Eesti Õiguskeskus mittetulundusühinguna Eesti Vabariigi Valitsuse määrusega ning registreeriti 14. juulil 1995. a.

6. Eesti Õiguskeskuse tegevus

Kuigi tänaseks on Õiguskeskus eksisteerinud ainult seitse kuud, võime selle tegevuses selgelt eristada nelja suunda:
1) katse kaasa lüüa koolitajana
2) sihtasutus fondi mõistes
3) informatsiooni- ja koordinatsioonikeskus
4) Õiguskeskuse reform (muutumine koolitajaks)

6.1. Õiguskeskus koolitajana

15. augustil 1995 võeti Eesti Õiguskeskuse tegevdirektorina tööle Aavo Kaine. Samast ajast on Õiguskeskuse juures välisnõunikuna tööl Michael Gallagher, kes jätkas Õiguskeskuse koolituskontseptsioonide ja programmide väljatöötamist vastavalt US AID ja Maailmapangaga sõlmitud lepingutele. Juhatuse esimesel töökoosolekul 27. septembril sai kõigile selgeks, et Õiguskeskus asutati siiski ainult fondina olemasolevate koolitusorganisatsioonide rahaliseks toetamiseks. Seega puudus Õiguskeskuse **oma** koolitusprogrammi edasisel väljatöötamisel mõte.

6.2. Õiguskeskus kui fond

Peale nimetatud juhatuse koosolekut oli Õiguskeskuse järgmiseks tööks Õiguskeskuse teadvustamine juristkonnale, mille käigus muu hulgas saatsime laiali üle 100 kirja uute ideede, programmide ja taotluste saamiseks. Laekus 23 avaldust

mitmesuguste õigusalaste koolitusprogrammide toetamiseks ning 32 avaldust stipendiumite taotlemiseks.

Juhatuse otsusega rahuldati neist vastavalt 15 ja 5 taotlust, kogusummas 1 083 909 kr. ja 22 400 kr. (vt. 1996. a märtsis-aprillis ilmuvat JURIDICAt)

6.3. Informatsiooni- ja koordinatsioonikeskus

Kuna Eesti Õiguskeskuse eksisteerimine ainuüksi fondina ei rahuldanud sponsoreid (US AID ja Maailmapank), mõtles M. Gallagher Õiguskeskuse olemasolu põhjendamiseks välja plaani, mille järgi Õiguskeskus pidi kujunema informatsiooni- ja koordinatsioonikeskuseks. Selle plaani võtmeküsimuseks oli nelja spetsialisti töölevõtmine.

6.3.1. Raamatukogu

1) **Raamatukogu juhataja** - juhib ja korraldab raamatukogu tööd; loob sidemed ja tagab koostöö õiguskirjandust sisaldavate raamatukogudega Eestis ja mujal maailmas; haldab rahvusvahelist õigusalast andmebaasi (Lexis-Nexis); koostab koondi Internetis kättesaadavatest õigusalastest materjalidest.

6.3.2. Informatsioonikeskus

2) **Infokeskuse juhataja** - juhib ja korraldab osakonna tööd; kogub infot toetuste ja stipendiumite taotlemise võimalustest ja tähtaegadest; võtab vastu ja registreerib toetuste ja stipendiumite taotlusi; toimetab infolehte ja valmistab selle ette trükkimiseks.

3) **Koolituse koordinaator** - kogub ja süstematiseerib infot Eestis läbiviidavatest õigusalastest koolitusprogrammidest; koostab koolitus ürituste ajakava; loob

ja arendab kontakte teiste Balti ja Skandinaavia regiooni koolituskeskustega ja teiste välisriikide koolituskeskustega.

4) **Seminaride ekspert** - abistab lektoreid õppematerjali ettevalmistamisel ja paljundab vajalikke materjale; abistab lektoreid kilede (lüümikute) ja pabertahvli materjalide ettevalmistamisel; varustab kuulajaid õigeaegselt õppematerjalidega; viib läbi loengute ja seminaride videosalvestusi; koostab ankeete ja viib läbi küsitlusi loengute ja seminaride tulemuste hindamiseks.

Siinkohal teen lühikese kõrvalepõike, et rääkida visuaalsete vahendite tähtsusest kaasaegses loengute ja seminaride läbiviimisel.

Visuaalsed vahendid

Teemat tahan käsitleda seepärast, et olen ise läbi teinud interaktiivse treeningu "koolitus koolitajatele", mille käigus tutvusin meie jaoks uudse, aga äärmiselt efektiivse koolitamise metoodikaga. Nimetatud treening oli Kesk- ja Ida-Euroopa kohtunike koolituse seminari programmi üheks osaks, mis korraldati ameeriklaste poolt (CEELI ja ABA) 1995. a. novembris Bulgaarias. "Koolitus koolitajatele" toimus ürituse viimasel päeval ja oli mõeldud ameeriklastele, kes CEELI esindajatena Kesk- ja Ida- Euroopas kohtunike jt. juristkonna esindajate täienduskoolitusprogramme püüavad käivitada. Treeningu viis läbi USA Föderaalse Kohtunike Koolituskeskuse koolitusspetsialist Kelly Langdon. Tänu Michael Gallagheri initsiatiivile võeti ka mind ameeriklaste sekka kuulajana osalema. Kui ma oma osalemissoovist teatasin, siis arvasin, et püüan seminari käigus ameeriklasi oma olemasoluga võimalikult vähe segada - istun kuhugi nurka ja vaatan passiivselt pealt. Kohapeal selgus, et selleks ei ole

mingit võimalust. Kes juba kohale tuli, pidi ka kogu mängu kaasa tegema. Ja see oli tõesti aktiivne seminar. Seal lihtsalt ei olnud võimalust ennast lõdvaks lasta. Mõtete omapead uitama minek oli välistatud. Infot anti nii "silmade kui kõrvade kaudu", millele lisandus pidev iseseisev töö lektori juhendamisel - õppematerjalide kirjalik täitmine, ülesannete lahendamine, vastamine lektori küsimustele, esinemine kaaskuulajate ees. Kuuetunnise seminari järel oli tunne nagu tühjakspigistatud sidrunil, kes on korraga väga targaks saanud. Nimetatud seminari motoks oli Confutsiuse mõttetera:

Kui ma kuulen, siis ma unustan; kui ma näen, siis ma mäletan; kui ma teen, siis ma oskan.

USA-s tehtud uurimused on näidanud, et loengu käigus õpime me 83 % sellest, mida meile õpetatakse, nägemismeele abil ja 11 % kuulmismeele abil. Samas, mõne aja pärast me mäletame 30 % sellest, mida me loengu käigus nägime ja 20 % sellest, mida me kuulsime.

ÕPPIMINE	*MEELESPIDAMINE*
83 % nägemine	*50 % nägemine*
11 % kuulmine	*+ kuulmine*
3,5 % haistmine	*30 % ainult nägemine*
1,5 % kompimine	*20 % ainult kuulmine*
1,0 % maitsmine	*10 % ainult lugemine*

ainult kuulamisel 100 % → 11 % x 20 % = 2,2 %
vaatamisel ja kuulamisel koos 100 % → 94 % x 50 % = =47,0 %

VAHE ~20 KORDA !

Vaadates sellele matemaatilisest küljest näeme, et juhul kui lektor peab suulise loengu, mille käigus ta ei kasuta visuaalseid vahendeid, ei jaga kuulajatele kasutamiseks (nii kohapealseks kui hiljem läbilugemiseks) kaasa õppevahendeid ning kui kuulaja ei konspekteeri ka - siis teeb see välja 2,2 % puhast meelespidamist kogu loengu käigus esitatud materjali kohta.

Kui me lektorina tõesti oleme rahul sellega, et peale tundidepikkust loengu ettevalmistamist mäletatakse hiljem ainult 2,2 % sellest, mida me kuulajatele tahtsime õpetada, siis võime oma loengut "rahulikult vana viisi" edasi pidada. Kui me aga oleme huvitatud sellest, et meie kuulajad tõesti võimalikult palju omandaksid, siis lihtsaim ja efektiivseim tee selle saavutamiseks on loengu käigus visuaalsete vahendite (grafoprojektor - lüümikud, pabertahvel jne.) kasutamine.

Grafoprojektorid ei ole meie jaoks mingi tehniline uudis, nad on meil olemas, aga me kasutame neid väga harva. Traditsiooniliselt kasutab meie lektor (kui üldse kasutab) grafoprojektorit korra loengu alguses ja teise korra loengu keskel, et näidata mõnda skeemi või plaani oma jutu illustratsiooniks ning seejärel projektor unustatakse.

Kaasaegse, modernse loengu läbiviimisel on grafoprojektor muutunud lektori aktiivseks abivahendiks. Kogu loengu käiku toetatakse pidevalt lüümikutelt antava informatsiooniga - seega kontsentreerub ka kuulaja nägemismeel pakutava informatsiooni omandamisele. Matemaatiliselt tähendab see, et andes informatsiooni samaaegselt nii kuulmis- kui nägemismeele kaudu, **saame tõsta loengu efektiivsust 20 korda!**

Samas pean ütlema, et grafoprojektori kasutamisel ei ole ka välislektorid alati tasemel: kasutatakse vähe ja rohkem iseenda

abistamiseks kui auditooriumi õpetamiseks, tehakse elementaarseid vigu.

Seminaride eksperdi üheks esimeseks tööks saabki olema meie lektorite abistamine visuaalsete vahendite ettevalmistamisel ja seminaride "koolitus koolitajatele" läbiviimine lektoritele.

Sellega lõpetan kõrvalepõike visuaalsete vahendite teemasse.

Õiguskeskuse juhatuse koosolekul 15. detsembril 1995:

* kiideti heaks Õiguskeskuse muutumine informatsiooni- ja koordinatsioonikeskuseks ning
* otsustati eelnimetatud nelja spetsialisti töölevõtmine.

Vahetult peale seda esitas Eesti Õiguskeskus taotluse *U.S. Baltic Foundation*'le programmi *Democracy Network* raames granti saamiseks, et katta osaliselt nimetatud nelja spetsialisti palgafond.

Tänaseks on teada, et meie taotlus leidis rahuldamist ja lähemal ajal saame sõlmida lepingu selle granti kasutamiseks.

7. Eesti Õiguskeskuse reformimine

Kolm nädalat hiljem, käesoleva aasta jaanuari algul teatas Õiguskeskuse juhatuse esimees, et Õiguskeskus peaks siiski muutuma (passiivsest) fondist aktiivseks koolitajaks, kes hakkab loenguid ja seminare ise läbi viima.

Nn. Õiguskeskuse reformil on ka teine põhjus - sihtasutuste seaduse vastuvõtmine 1995. a. lõpus. Vastavalt seadusele tuleb kõik Eesti Vabariigis tegutsevad mittetulundusühingud ja

sihtasutused lähema aja jooksul ümber registreerida, viies ümberregistreerimise käigus oma põhikirjad vastavusse ülalnimetatud seadusega.

Justiitsministri käskkirjaga moodustati (Õiguskeskuse) õigusalase täienduskoolituse reformi komisjon, kelle ülesandeks on teha ettepanekud Õiguskeskuse põhikirja vastavusse viimiseks seadusega ning Õiguskeskuse reformimiseks.

7.1. Komisjoni koosseis:

a) komisjoni esimees

1) Peep Pruks, TÜ õigusteaduskonna dekaan, JTK esimees ja Õiguskeskuse juhatuse liige;

b) komisjoni liikmed

2) Sirje Kaljumäe, KTK tegevdirektor;

3) Hele Sepp, justiitsministeeeriumi koolitusspetsialist;

4) Aavo Kaine, Õiguskeskuse tegevdirektor;

c) nõunikuna on kõigil komisjoni istungitel osalenud

5) Kalle Merusk, TÜ õigusteaduskonna professor.

7.2. Esilekerkivad probleemid ja positiivsed küljed

Nagu eelpool nimetasin, on Õiguskeskus tema loomisest alates, s.o. seitsme kuu jooksul läbinud mitu suunda:

1) koolitusorganisatsioon - loomisest kuni juhatuse koosolekuni 27. septembril 1995;

2) fond, kes ainult otsib raha ja jagab seda teistele;

3) info- ja koordinatsioonikeskus;

4) koolituskeskus.

Kahtlemata on Õiguskeskuse muutumine koolitajaks suur samm edasi, aga Õiguskeskuse tegevtöötajatele on selline edasi-

tagasi sebimine tekitanud parasjagu probleeme (ja lisatööd), mida tahan alljärgnevalt paari sõnaga puudutada.

Probleemid

1. Iga nimetatud etapi taga on üksjagu tööd, mis iga järgneva etapi päevakorda tulekuga on "ära nullitud". Selle asemel, et algusest peale ühes suunas minna ja projekt üles ehitada, oleme raisanud aega järjest uute "vundamentide" rajamisele. Samas tulevad grantide kasutamise lõpptähtajad iga päevaga lähemale ja aega jääb järjest vähemaks. (Sponsorlepingud näevad ette, et raha, mida me ei ole tähtaja lõpus ära kasutanud, jääbki meil saamata.)
2. Selline sebimine seitsme kuu jooksul nelja erinevasse suunda tekitab otsestes tegijates tunde, et me ei tea ise ka, mida me tahame.
3. Tõenäoliselt arvavad sedasama ka Eesti juristkonna esindajad, kellele me oleme Õiguskeskust tutvustanud ja kes meie töid ja tegemisi on jälginud.
4. Vähe sellest, iga uue etapi alustamisel oleme me olnud sunnitud sellest teatama ka oma sponsoritele US AID'le ja Maailmapangale, kes meil pidevalt silma peal hoiavad. Loomulikult oleme me iga kord suutnud neile järjekordse pöörde vajalikkuse ja möödapääsmatuse ära põhjendada. Kui aga neid suunamuutusi liiga palju saab, tekitab see juba imestust ning lõpuks ka arvamuse, et eestlased on kas otsustusvõimetud või ei tea ise ka, mida nad tahavad või koguni püüavad US AID'd ja Maailmapanka lollitada.
5. Mida me ütleme kõigile neile Eesti juristkonna esindajatele, kes võtavad Õiguskeskust kui fondi, kelle ülesanne on kõikvõimalikke koolitusüritusi rahaliselt toetada ja kes on esitanud või esitamas järjest uusi taotlusi oma projektide

finantseerimiseks? Ma ei arva, et peale seda kui Eesti Õiguskeskus hakkab ise koolitusprogramme läbi viima, oleks ta vaimustatud mõttest koolituseks mõeldud raha teistele organisatsioonidele ära jagada.

Positiivsed küljed

Olen seisukohal, et vaatamata eelloetletud probleemidele on viimane etapp Õiguskeskuse arengus siiski suur positiivne samm edasi.

1. Õiguskeskus saab olema tõeline täienduskoolituskeskus, just nii nagu seda kujutasid ette nii tema loomise eestipoolsed initsiaatorid kui ka sponsorid US AID ning Maailmapank.
2. Juhul kui tänu eelnimetatud komisjoni tööle õnnestub Õiguskeskuse (koolitus)programmide katteks saada ka Eesti riigilt rahalisi vahendeid, oleme täitnud oma rahvusvahelise lepingulise kohustuse Maailmapanga ees, millega Eesti pool kohustus Õiguskeskusele üle andma rahalisi vahendeid suurusjärgus 90 000 USA dollarit.
3. Muutudes ise aktiivseks koolitajaks on Õiguskeskusel mitmeid kordi suuremad šansid:
   a) hankida täiendavaid rahalisi vahendeid (grante) välismaistelt sponsoritelt (Keegi ei ole huvitatud raha andmisest organisatsioonile, kes ise konkreetselt ei tegele millegiga, vaid jagab saadud raha teistele. Milleks pidada üleval mingit vahendajat kui ma saan selle raha anda otse sellele, kes seda vajab?)
   b) jääda kestvaks organisatsiooniks ja pakkuda Eesti juristkonnale täienduskoolitust jm. õigusalaseid teenuseid ka peale seda kui täna kasutada olevad kaks granti on ära kulunud.

7.3. Eesti Õiguskeskuse struktuur

Õiguskeskuse reformimise komisjoni töö tulemusena on tänaseks valminud uue Õiguskeskuse kontseptsioon, mida selgitab kõige paremini Õiguskeskuse struktuuri skeem. (vt. lisa)
Selles skeemis on oma koha leidnud kõik eelnimetatud neli spetsialisti, neile lisandub viies spetsialist, kelle oleme nimetanud rahastajaks.

Kuna Õiguskeskus loodab lähemal ajal enda valdusse saada talle lubatud hoone Lossi tn. 19, siis hoone jooksva korrashoiu eest peab hea seisma haldusosakond (juhataja-varustaja, valvur ja koristaja).

Raamatupidamise kohustus on raamatupidajal.

Koolitusprogrammide metoodikanõukogu peab hoolitsema täienduskoolituse kõrge taseme eest nii metoodilises kui sisulises plaanis.

Koolitus on jaotatud kahe koolitusosakonna vahel:
1) Kohtukoolituse osakond - viib läbi kõigi kohtuprotsessis osalevate töötajate täienduskoolitust (kohtunikud, prokurörid, advokaadid);
2) Õiguskoolituse osakond - viib läbi ülejäänud juristkonna esindajate (ettevõtete juristid, kohalike omavalitsuste töötajad, kinnistusekretärid jne.) täienduskoolitust ning koostab programme seminaride läbiviimiseks mitmesuguste seaduste ja ametite piirialadel (interdistsiplinaarsed valdkonnad).

Rahastaja põhiülesandeks on varaliste vahendite taotlemine Õiguskeskuse programmide (eesmärkide) täitmiseks. Selleks peab ta pidevalt käigus hoidma 10 -15 rahastamistaotlust üle

maailma asuvatele kõikvõimalikele sponsor-organisatsioonidele konkreetsete projektide finantseerimiseks. Samas teostab ta aruandlust ja koostab sponsoritele raporteid juba käigus olevate grantide kasutamise kohta. Seejuures teeb rahastaja tihedat koostööd raamatupidajaga, et hoida sponsorite poolt nõutavat kassapõhist arvestussüsteemi kooskõlas Eesti raamatupidamisseadusele vastava tekkepõhise raamatupidamissüsteemiga.

Struktuuriskeemilt saab välja lugeda ka spetsialistide ja osakondade vahelised seosed.

Kuna komisjoni töö on alles pooleli, siis võib öelda, et käesolev skeem kajastab hetkeolukorda komisjoni töös ning võib enne lõpliku kuju saamist muutuda.

EESTI ÕIGUSKESKUS

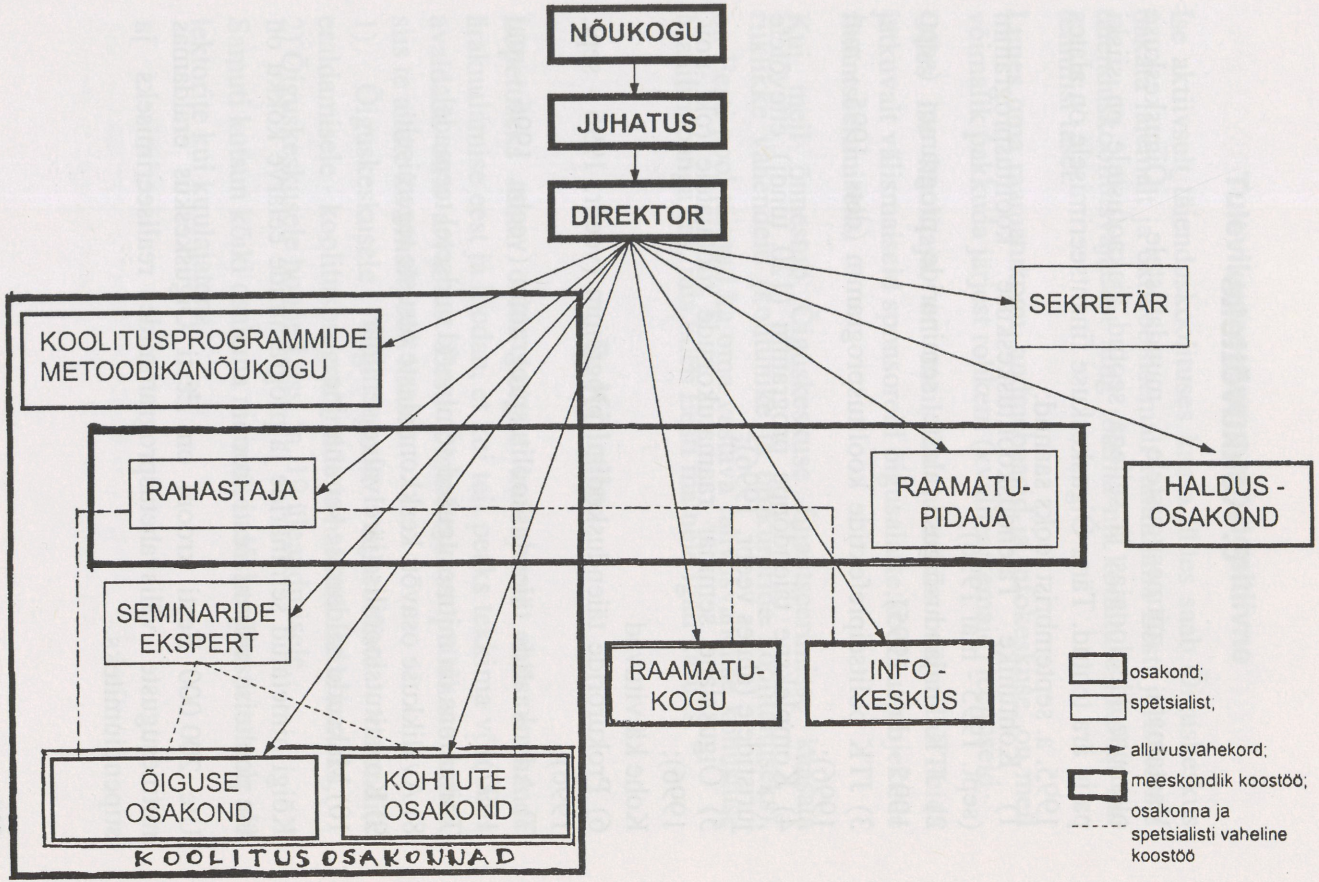

8. Kokkuvõtteks

Vaatamata mitmesugustele muudatustele Õiguskeskuse olemuse ideoloogias ja sellega seotud ajakaotustele on siiski palju ära tehtud. Tänu Õiguskeskuse finantseerimisele on alates 1995. a. septembrist teoks saanud:

1) Kohtunike Täienduskoolituskeskuse koolitusprogramm (sept. 1995 - mai 1996);
2) JTK majandusõiguse alaste seminaride programm (sept. 1995 - dets. 1995);
3) JTK politseiprefektide koolitusprogramm (dets. 1995 - mai 1996);
4) Kompleksne täiendõppe programm (120 tundi) ettevõtete juristidele (alates veebr. 1996);
5) Õigusalane seminar raamatukogude töötajatele (okt.-nov. 1996);

Kohe käivituvad

6) Prokuröride täienduskoolitusprogramm (veebr. 1996 - sept. 1996);
7) Advokaatide täienduskoolitusprogramm (veebr. 1996 - mai 1997).

Toimumas on mitmesugused seminarid uudsetel teemadel:

8) Avalikkuse osavõtt keskkonnalaste otsuste tegemisel;
9) Konstitutsioonilise järelvalve seminar;
10) Maksude haldamise seminar jne.

Kõigi nimetatud seminaride ja programmide eelarve kokku on üle poolteise miljoni Eesti krooni.

Üle 200 000 Eesti krooni on Eesti Õiguskeskus eraldamas mitmesuguste välisvahetusprogrammide realiseerimiseks ja stipendiumiteks.

Tulevikuprogramm on positiivne

Ise aktiivselt täienduskoolituses kaasa lüües saab Õiguskeskus hakata laiemalt ja ökonoomsemalt rahuldama Eesti juristkonna täienduskoolitusvajadust ning tõstma nii koolituse sisulist kui tehnilist taset.

Luues oma raamatukogu, andmebaasid ja infokeskuse, on meil võimalik pakkuda järjest rohkem (kvaliteetsemaid) teenuseid.

Olles ise koolitaja, on meil ka tulevikus võimalus leida jätkuvalt välismaiseid sponsoreid õigusalaste koolitusprojektide finantseerimiseks.

Kui meil õnnestub Õiguskeskuse finantseerimisse kaasata riiklikke vahendeid (kohtunike ja prokuröride koolitamiseks), on Eesti pool täitnud ka oma vastava rahvusvahelise kohustuse Maailmapanga ees, mis tuleb Eesti mainele igati kasuks.

9. Kõigile

Lõpetuseks tahan öelda kõigile kuulajatele aitäh ettekande ärakuulamise eest ja loodan, et kui teil peaks tekkima võimalus avaldada oma arvamust Eesti Õiguskeskuse püüdluste kohta, siis te aitate ka omaltpoolt kaasa:
1) Õiguskeskusele riigi poolt eelarveliste vahendite eraldamisele - koolitusprogrammide ja halduskulude katteks,
2) Õiguskeskusele hoone Lossi tn. 19 üleandmisele.

Samuti kutsun kõiki osalema meie täienduskoolitusüritustele nii lektorite kui kuulajatena.

ÕIGUSE TUNDMAÕPPIMISE VIISIDEST. SISSEJUHATAVAD MÄRKUSED

Raul Narits, Tartu Ülikooli võrdleva õigusteaduse korraline professor

Ettekanne Eesti Akadeemilise Õigusteaduste Seltsi aastakoosolekul
1. novembril 1996

Kontinentaal-Euroopa õiguskultuur tunneb kolme suurt õiguse valdkonda. Nendeks valdkondadeks on eraõigus, avalik õigus ja kriminaalõigus. Sealjuures tuleb kohe märkida, et vaatamata toodud liigitusele kuulub kriminaalõigus sisuliselt avalikku õigusesse, kuna nii karistuspoliitika kui ka sanktsioonid on olnud ja on ka praegu riigi pädevuses. Sellisest liigitusest on lähtutud ülikoolide õigusteaduskondade akadeemiliste õppekavade ülesehitamisel. Õiguse valdkondadest lähtuvalt leiavad endale koha õiguse püsiväärtused, millede hulka tuleb arvata ka õiguse printsiibid. Märgime veel, et üksikud õiguse valdkonnad lubavad eristada erinevaid aineid. Distsipliine, mis tegelevad vahetult objektiivse õiguse tundmaõppimise (seletamisega) võiks nimetada dogmaatilisteks aineteks. Nende kõrval eksisteerivad alusained, mille hulka kuuluvad näiteks õiguse ajalugu, õiguse filosoofia, õiguse teooria, õiguse sotsioloogia jms. Samas pole õigusteadus taandatav üksikutele ülikoolides õpetatavatele distsipliinidele.

Igat teadust peab olema võimalik määratleda tema uurimiseseme ja uurimismeetodite kaudu. Siinkohal jätame

kõrvale küsimuse sellest, kas õiguse tunnetamiseks on üldse vaja mingit teadust. Peaks ju iga seadusandja kindel eesmärk seisnema selgete ja arusaadavate eeskirjade koostamises, milledes sisalduvatest siduvatest normidest igaüks aru peaks saama, mis enamuse poolt heakskiitu pälvivad ja seega enamuse poolt ka aktsepteerimist leiavad. Nii arutledes on õigus omapärane käitumisreeglite koodeks. *„Õigus on sellisel ideaaljuhul osa reeglitest, mida inimene vabatahtlikult järgib ja mis koos moraali käskudega ja ühiskondlike normidega moodustvad lihtsa ja suletud käitumiskoodeksi. "*[1] Ilmselt oli see kunagi tõesti nii. Kaasaegset ühiskonda iseloomustab mitte lihtsalt suhteline keerukus, vaid ühiskond on tõesti differentseerunud. Keerukaks on muutunud inimestevaheliste suhete kogu kompleks. Korra ja julgeoleku loomiseks - selleks aga ongi õigus ellu kutsutud - toimib tänapäeval väga keerukas õigusnormide kompleks, mille struktuuri saab ja tuleb tundma õppida *erinevatel* tasemetel. Jutt on õiguse tundmaõppimisest, tema seletamisest, tunnetamisest alates rahvuslikest õiguskordadest kuni interaktiivsete õiguskordadeni (näiteks Euroopa Liidu õigus, Euroopaõigus jms) välja. *Õigusteadusest saab sisuliselt kõnelda seoses Rooma riigi õiguskorra kujunemisega. Ajaliselt võib õigusteaduse tekkimise dateerida III sajandiga e.Kr. Sellel perioodil formeerus antiikne jurisprudents. Tähistusele „jurisprudents" omistatakse vahel isegi kaasajal võrdne tähendus õigusteadusega. Õiguse õpetamisel tunti nn. Instructio instituuti, mis tähendas seda, et õigust ei õpetatud mitte ainult kehtiva õiguse tundmaõppimise (õiguse allikate lugemine - institutio) tähenduses, vaid sellele*

---

[1] *Norbert Horn. Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie. Heidelberg: Müller, 1996, lk.26.*

lisandus asjatundlik seletus - konsultatsioon[2]*)* Õigusega tegelevad eriala spetsialistid, olgu nad juristid-praktikud või siis õigusteadlased. Räägitakse isegi tervest „juristide ühiskonna" eksisteerimisest. Samas ei pruugi erialateadmised mitte alati tähendada tingimata teaduslikku (struktuurset-süstemaatilist) teadmist. Kontinentaal-Euroopa õiguskultuuris on võimalik õigusteaduslikust lähenemisest, õigusteaduse õpetamisest rääkida seoses ülikoolide õigusteaduskondade tegevusega. **Õigusteaduse ülesanne on õiguse kui reaalselt eksisteeriva sotsiaalse fenomeni igakülgne ja süsteemne uurimine selle kriitilise interpretatsiooni ja esitatud seisukohtade argumenteerimise abil.**

Näeme, et õigusteaduse raames saab eristada kindlale õiguse valdkonnale vastavate ja positiivõiguslike distsipliinide kõrval - millede tundmaõppimist determineeribki konntinentaal-Euroopas objektiivse õiguse jagunemine õiguse valdkondadesse ehk tundmaõppimise objekt - suurt hulka üksteisega suuremal või vähemal määral põimunud distsipliine, mille olemust ei määra mitte vaatlusobjekt, vaid uurimisviis. Kui illustreerida toodut võimalikku liigitust, siis kuuluksid näiteks esimesse gruppi lepinguõigus, kriminaalõigus, haldusõigus jms, teise gruppi näiteks õiguse filosoofia, õiguse teooria, õiguse etnograafia, õiguse sotsioloogia jms.

Teadus kui selline on internatsionaalne nähtus, ta ei tunne riigipiire või vähemalt ei tohiks riigipiirid - aga miks mitte ka mered ja ookeanid - talle takistuseks saada. Nii on ka

---

[2]*Franz Wiacker Römische Rechtsgeschichte: Quellenkunde, Rechtsbildung, Jurisprudenz und Rechtsliteratur. Bd.1, München: Beck,1988, lk.310; Elmar Ilus. Rooma eraõiguse alused. Tartu, 1969, lk.35.*

õigusteadus internatsionaalne, sest lihtsalt eksisteerib selline sotsiaalne fenomen nagu õigus, mille tundamõppimisega tegeldakse. Samas erineb tundmaõppimise objekt nii erinevas ajas kui ruumis ja veel enam ajalooliselt kujunenenud õiguskultuurides tublisti. Seega determineerib - ja see on täiesti loomulik ja vajalik - uurimises õiguse tundmaõppimise sisulise poole. See puudutab nii positiivset õiguse tundmaõppimist kui ka õiguse tunnetamisel kasutatavaid uurimisviise. *Näiteks ei ole võimalik common law maades üles ehitada objektiivse õiguse tundmist õigusharude tundmaõppimisele. Põhjus selleks on lihtne, kuid otsutava tähenusega. Common law ei jagune objetkiivset õigust silmas pidades õigusharudeks, vaid common law struktuur on kujunenud ajaloo jooksul üldise õiguse normideks ja õiglase õiguse normideks. Hiljem teeme juttu mandri Euroopa õigusteadlaste (samas ka õiguspraktikute) jagunemisest kontinentaalse õigussüsteemile omaste suurte õigusvaldkondade tundjateks, praegu lisame, et common law-s kohtame kas rohkem üldise õiguse tundjaid või siis õiglase õiguse tundjaid.*[3]

Igal juhul on aga vähemalt kontinentaal-Euroopas akadeemilise hariduse omandanud juristide olemasolu peamiseks „inimlikuks" eelduseks õigussüsteemi funktsioneerimsel. Õigusteadus, millega tegeldakse ülikoolides ei produtseeri mitte ainult õigusteaduslikku kirjandust, millega objektiveeritakse õigusteaduslik mõtlemine, vaid ta produtseerib uusi asjatundjaid keerulise õigusmaailma seletamiseks ja objektiivse õiguse rakendamiseks.

---

[3]*Rene David. Osnovnõe pravovõe sistemõ sovremennosti. Moskva: Juriditseskaja Literatura, 1988.*

Tähtsamatest õiguse tunnetamise viisidest

Õiguse filosoofia kui õiguse tunnetusviis

Filosoofia on tunnetuslikus tähenduses aluseks kõikidele teadusvaldkondadele. Filosoofia on orienteeritud „mina" tunnetuse saavutamisele ümbritsevast maailmast, tegelikkusest, et oleks võimalik tõmmata paralleele eesmärgipärase käitumise ja tegelikkuse vahel. Küllalt iseloomulik on filosoofiale see, et ta küsib nn. põhimõtteliste küsimuste kohta ning püüab neile küsimustele vastata kasutades ratsionaalselt kontrollitavat, metoodiliselt süstemaatilist menetlust. Filosoofia püstitab oma tegevusele - uurimise viisile - eesmärgi kasvõi mõneti jõuda tunnetuslikul tasandil edasi käsitlemist leidvate põhiküsimuste mõistmisel ehk siis põhiküsimuste sisulisel edasiarendamisel. *„Oma lakkamatul ja ulatuslikul otsingul tunnetuse järele põrkub filosoofia oma põhiprobleemile, et inimtunnetusel puudub kindel lähtepunkt. Inimtunnetus ei ole kasutada nagu juba kord kindlaks tehtud vaimne alus, kust siis kõik tunnetusmenetlused ennast arendaksid ja lubaksid teadmist ammutada. Siit tuleneb skepsis filosoofias, aga ka skepsis filosoofia väärtuse suhtes."*[4]

Siinkirjutaja püüab alljärgnevalt käsitleda filosoofia ja õiguse filosoofia vahekordi, samas mitte täielikult jagades skepsist filosoofia tunnetusväärtuse suhtes.

Filosoofiat eristab üksikteadustest tunnetuseseme ulatus. Tegelevad ju üksikteadused suhteliselt piiratud ulatusega uurimisesemega ja kasutavad selle tundmaõppimiseks kindlat

---

[4] *Norbert Horn. Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie. Heidelberg: Müller, 1996, lk. 36-37.*

meetodite kompleksi. Ajalooliselt on üksikteadused välja kasvanud filosoofiast. Ka tänapäeval, nagu märkisime, tegeleb filosoofia üksikteaduste põhimõtteliste küsimustega. Filosoofia Euroopa kontinendil on saanud oma alguse Kreekast ning kannab tänapäevalgi endas kreeka filosoofia traditsioone. Kreeka filosoof Platon eristas filosoofia põhivaldkondadena loogikat ehk õpetust mõtlemise seaduspärasustest; eetikat ehk õpetust õigest käitumisest ja esteetikat ehk õpetust tajumisest. Platoni õpilane Aristoteteles nägi filosoofias midagi enamat kui tema õpetaja. Nimelt eristab Aristoteles metafüüsikat kui õpetust loomuliku teadmise taga seisvatest üldistest tegelikkuse seadustest; natuurfilosoofiat, mille alusel on ajalooliselt hiljem tekkinud loodusteadused; retoorikat kui õpetust argumenteerimisest ja riigifilosoofiat. Uue aja filosoofilises mõistmiseses (kuni Kantini) kujutab filosoofia endast metafüüsikat või ontoloogiat (õpetust olemisest); loogikat, eetikat, esteetikat ja tunnetusteooriat. Üksikteaduste eraldumine filosoofiast toimus loodusteaduste puhul 17. ja 18. saj., teiste teadusvaldkondade puhul veidi hiljem. *Muide, näiteks Euroopa ülikoolide filosoofiateaduskondade tähistustes tuleb tänapäevalgi selgelt ilmsiks side filosoofia kui sellise ja vaimu (humanitaar-)teaduste vahel.*

Õiguse ja riigi filosoofia olid algselt üldise filosoofia klassikalisteks ainevaldkondadeks. Alles 19. Sajandil kaotasid nad selle rolli. Sellest ajast tegelevad õiguse ja riigi filosoofiaga (mida sagedamini ka kui õiguse filosoofiat tähistatakse) väljaõppinud juristid, kes peavad olema suutelised orienteeruma üldise filosoofia probleemistikus ja meetodites.

Ajaloost on teada, et esimesena kasutas sõna „filosoofia" tema tänapäevases - traditsioonilises - tähenduses Pythagoras. Küllalt kujundlikult nimetas ta filosoofiat „tarkuse sõbraks ja

lemmikuks". Õiguse filosoofia on õigupoolest üks filosoofia harudest ning mitte õigusteaduse haru selle puhtas tähenduses. Õiguse filosoofia eristub teistest filosoofia harudest mitte oma „erilisusega", vaid ta eristub selle poolest, et õiguse filosoofias reflekteeruvad juriidilised põhimõttelised küsimused. Õiguse filosoofias tegeldakse nende põhimõtteliste küsimuste tunnetamisega, diskuteeritakse nende üle ja püütakse loomulikult küsimustele leida vastuseid. Erialakirjanduses märgitakse iseloomustamaks õigusteaduse ja filosoofia vahekorda, *et õiguse filosoofias esitab küsimuse jurist, vastuse annab filosoof.*[5] Siinkohal tulebki teha oluline märkus selle kohta, et õiguse filosoofiaga tegeleja peab olema varustatud süstemaatiliste teadmistega mõlemast ainevaldkonnast. Mulle on kirjandusest meelde jäänud R.Stammleri iseloomustus hea õiguse filosoofi kohta:"Kes soovib edukalt harrastada õiguse filosoofiat, peab ennast läbi kaevama aktide kuhjast".[6] Just selline iseloomustus sobib ühe õiguse filosoofi jaoks, kes tegutseb mandri-Euroopa õiguskultuuris ja mandri-Euroopa õiguskultuuri jaoks. Küsimus on selles, et õiguse filosoof peab olema õiguse enda hea tundja.

Olen teinud küll tähelepaneku selle kohta, et oma enamuses pole „kontinentaalsed" õiguse filosoofid - kui nii võib väljendada - universaalid. Nimelt eeldaks univeraalsus kontinentaal-Euroopa õiguse filosoofi jaoks vähemalt kahe suure õiguse valdkonna - eraõiguse ja avaliku õiguse -

---

[5]*Arthur Kaufmann, Winfried Hassemer. Einführung in die Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart. Heidelberg: Müller, 1989, lk. 1.*

[6]*Rudolf Stammler. Die Lehre vom richtigen Rechte. Berlin: Guttentag, 1902, lk.27.*

põhjalikku tundmist. Siiski võib õiguse filosoofe liigitada kas rohkem era- või siis rohkem avaliku õiguse tundjateks. Selline juriidilise materjali selekteeriv põhjalikum tundmine annab tunda õigusfilosoofilistes töödes. *Näiteks ülalviidatud A.Kaufmann ja W.Hassemer - nii vähemalt olen ma aru saanud - tunnevad mõlemad erihuvi kriminaalõiguse, kriminoloogia ja kriminaaltäitevõiguse vastu. Sellest annavad tunnistust nende publikatsioonid, mis pole spetsiaalselt pühendatud õiguse filosoofiale.*[7] *Või näiteks M.Brocker, kelle väga mahuka monograafia*[8] *pealkirjas endas peeguldub autori huvide ja teadmiste gamma: tsiviilõigus, tööõigus, õiguse filosoofia. Lugedes Karl Larenzi töid kujuneb veendumus, et ta „tunneb ennast kodus olevat" eraõiguse küsimustes. Tundes Helmut Coingi töid, võib väita, et tema huviobjetiks õiguse valdkondi silmas pidades on eraõigus ning seda eriti eraõiguse ajalugu.*[9] *Klaus Adomeit tunneb kindlasti objektiivsest õigusest*

---

[7]*Winfried Hassemer. Einführung in die Grundlagen des Strafrechts. München: Beck, 1990.*
Winfried Hassemer. Organisierte Kriminalität - geschützt vom Datenschutz. Baden-Baden: Nomos, 1993.
Arthur Hartmann. Strafrecht zwischen Gestern und Morgen. Köln: Heymann, 1983.

[8]*Manfred Brocker. Arbeit und Eigentum: der Paradigmawechsel in der neuzeitlichen Eigentumstheorie. Darmsatdt: Wiss. Buchgesellschaft, 1992.*

[9]*Helmut Coing. Gesammelte Aufsätze zu Rechtsgeschichte, Rechtsphilosophie und Zivilrecht. Bd. 1-2. Hrsg. von Dieter Simon. Fr. a. M.: Klostermann, 1982.*
Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Hrsg. von Helmut Coing. München: Beck, Bd. 1, 1973; Bd. 2, 1977; Bd. 3, 1982.

paremini tööõigust[10]*, samas avaldas ta 1992. aastal väga tähelepanuväärse töö antiikfilosoofiast.*[11] *Teistsugune on olukord näiteks anglo-ameerika õiguskultuuris tegutsevate õiguse filosoofidega. Nimelt võib siin täheldada õiguse filosoofia probleemide käsitlemist kontinetaal-Euroopale omases „üldine õpetus õigusest" stiilis.*[12]

Väga raske on üheselt vastata küsimusele filosoofia mõistest. Tõmmates siit paralleeli õiguse filosoofia juurde leiame, et ka õiguse filosoofiat on väga raske määratleda. Küll aga tundub loomulikuna tõdemus selle kohta, et ammendav vastus küsimusele, mis on õigus - või näiteks matemaatika, ajalugu, botaanika - ei peitu mitte pelgalt nendes ainevalkondades endeis. Vastuse ühe või teise ainevaldkonna loomuse kohta peakski andma filosoofia. Teiselt poolt ei tohiks filosoofide poolt jääda tähelepanuta ainevaldkonnad - kui rääkida õiguse filosoofidest, siis peab nende otsese tähelepanu all olema õiguslik tegelikkus - ise, sest vastasel korral polegi võimalik jõuda asjade loomuseni.
Päris üheselt pole vastatud küsimusele, mis on õiguse filosoofia põhiküsimused. Märkisime eelnevalt, et nimelt põhimõttelist

---

[10]*Klaus Adomeit. Rechtsquellenfragen im Arbeitsrecht. München: Beck, 1969.*
Peter Hanau, Klaus Adomeit. Arbeitsrecht. 11. neubearb. Aufl., Neuwied: Luchterhand, 1994.
[11]*Klaus Adomeit. Rechts- und Staatsphilosophie. Heidelberg: v. Decker, 1992.*
[12]*Beryl H.Levy. Anglo-American philosophy of law: an introduction to its devlopment and outcome. New Brunswick: Transaction Publ., 1991; John M.Kelly. A short history of western legal theory. Oxford: Oxford Univ. Pr., 1992.*

tähendust omavad küsimused tulebki lugeda õiguse filosoofia ainesse kuuluvateks küsimusteks.
Ehk on siinkohal mõistlik toetuda kirjanduses esitatud seisukohale, milles õiguse filosoofia põhiküsimused jaotatakse kolmeks suureks probleemideringiks.[13]

(1)kas õigus on olemise komponent ja eksiteerib seoses sellega inimeste jaoks kui reaalselt olemasolev objekt? See on õiguse filosoofia ontoloogiline ese. Suurima kõlapinna on see küsimus leidnud õiguspositivismis.[14]

(2)küsimus kõlab, kas ma saan üleüldse midagi teada, millistest tingimsutest lähtuvalt võin ma kinnitada, et olen tegelikkusest midagi teada saanud? Seega pole antud juhul tegemist mitte enam maailmast kui objektist, vaid maailma suhtest inimesega, seega teadvusest. Jutt on äratundmisest ja vastavast filosoofiast. Õigusfilosoofiliselt vaadelduna on küsimuseks õige reegel ja märksõnadeks loomuõigus (probleem materiaalsest õiglusest, nagu kohtame seda alates Aristotelesest, Kantist, Marxist kuni Radbruchi, Dreieri ja Alexini välja).

(3) kolmas positsioon tuleneb tõdemusest, et tuleb võtta seisukoht inimese olemise mõttekusest üleüldse. Jutt on sellest, et ka õigusega seonduvalt eksisteerib eksistentsiaalseid vapustusi, mis jätavad meid ilma maisest õigusest, võrrelduna absoluutsete väärtustega. Jurist, kes suleb silmad õiguse piiramatuse ees, ei jõua äratundmisele õiguse eksistentsialistlikust tähendusest. Seda, kes pimesi usaldab riigi poolt loodud positiivset õigust, võidakse suhteliselt kergesti

---

[13] *Hans-Peter Schwintowski. Recht und Gerechtigkeit: eine Einführung in Grundfragen des Rechts. Berlin:Springer, 1996, lk5-7.*
[14] *Raul Narits. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn, 1995, lk.116-129.*

avaliku võimu poolt kuritarvitada. Just 20. Saj. on andnud siin mitu kibedat kogemust.

Kokkuvõtvalt võib seega öelda, et õiguse filosoofia eseme moodustavad maailm kui olemine, äratundmine (subjekt) ja õiguse eksisteerimisviis (õigus kui protsess). Kaks esimest küsimuste ringi, mis on taandatavad ühelt poolt positivismile ja teiselt poolt loomuõigusele ei ole üksinda võimelised vastama küsimusele õiguse eksisteerimisviisist ja seepärast hõlmab õiguse filosoofia ka komandat küsimuste ringi. Nimetatud küsimuste ringiga tegelemine peakski võimaldama leida vastuse küsimusele, mis õigus tegelikult on. Kas on ta midagi inimestele etteantut ehk siis ontoloogiline kategooria, või tekib ta läbi teadvuse ja selle abil (arusaamisteooria), või saavutab ta oma effitsientsi tänu eksisteerimisele ja rakendamisele.

Olenemata rõhuasetustest õiguse filosoofias (toodud kolm küsimuste ringi) on ta otsinud vastust küsimusele, teeb seda täna ja ilmselt küsib ka homme: mis on õiglus?[15] Otsides

---

[15]*Toon siinkohal vaid mõned uuemad tööd, mis on pühendatud spetsiaalselt õigluse küsimusele: B.Schlink. Rechtsstaat und revolutionäre Gerechtigkeit. Berlin: Univ., 1996; Christoph Demmerling, Thomas Rentsch. Die Gegenwart der Gerechtigkeit: Diskurse zwischen Recht, praktischen Philosophie und Politik. Berlin: Akad. Ver., 1995;Peter Landau. Stufen der Gerechtigkeit. München: Beck, 1995; Hans-Peter Müller. Soziale Ungleichheit und soziale Gerechtigkeit.Opladen: Leske & Budrich, 1995; Reinhold Zippelius. Recht und Gerechtigkeit in der offenen Gesellschaft. Berlin: Duncker & Humblot, 1994;Thomas Bausch. Ungleichheit und Gerechtigkeit: eine kritische Reflexion des Rawlsschen Unterschiedsprinzip in diskursethischer Perspektive. Berlin: Duncker & Humblot, 1993; Jörg-Paul Müller. Demokratische Gerechtigkeit:eine Studie zur Legitimität politischer und rechtlicher*

vastust küsimusele, milline peab olema õiglane õigus, otsib õiguse filosoofia vastust eetiliselt (moraalselt) õigele käitumisele õigusega reguleeritud inimkäitumise sfääris. Nii ei saa õiguse filosoofia kuidagi mõõda vaadata õiguslikust tegelikkusest, kehtestatud käitumise mastaapidest ja nende vastavusest vähemalt eetilisele miinimumile. Kuid mitte ainult kehtestatud käitumise mastaabid - seadusandja poolt loodud ja kehtestatud õigusnormid - ei huvita õiguse filosoofi. Teda peavad huvitama antud ajas ja ruumis kehtivad üldtunnustatud õigluse mastaabid, sellised õigluse mastaabid, mis on seadusandja jaoks tema professionaalses töös vajalikud ehk koguni siduvad. Loomulikult huvitavad üldtunnustatud õigluse mastaabid peale seadusandja õiguse rakendajat. Seega ei kujuta õiguse filosoofia endast mitte kuidagi „filosofeerimist", vaid õiguse filosoof, tegutsedes ratsionaalselt on ise seotud õigusliku tegelikkusega ja pakub toimunud reflektsiooni tulemusel omapoolseid lahendusi selle tegelikkuse õiglaseks edasiarendamiseks. Vaated ja leppimused õiglasest õigusest on läbi ajaloo prisma olnud väga erinevad ja on seda tänapäevalgi. Eelkõige objektiivsetest põhjustest lähtuvalt jääb küsimus õiglusest alati milleski vaieldavaks, mis ei tähenda, nagu konkreetne aeg ja ruum ei looks võimalusi õigluse üldtunnustatud mastaapide leidmiseks.

Ordnung. München:Dt. Taschenbuch Verl., 1993; Joachim Hagel. Effizienz und Gerechtigkeit. Baden-Baden: Nomos Verl.-Ges., 1993; Mikael M.Karlsson. Recht, Gerechtigkeit und der Staat. Berlin: Duncker & Humblot, 1993; Michael Walzer. Sphären der Gerechtigkeit. Frankfurt am Main: Campus, 1992; Wilfried Bottke. Gerechtigkeit als Aufgabe. St. Ottilien: EOS Verl., 1990.

Teiseks õiguse filosoofia põhimõisteks on küsimus riigist.[16] Probleemid riigi ülesannetest - eriti õigusloome vallas -, riigi eksistents kui selline ja muu analoogiline temaatika kuuluvad lahutamatu osana õiguse filosoofia esemesse. Nagu üldse pole filosoofiliste küsimuste tematiseerimine sageli eksaktselt võimalik, nii valitseb analoogiline olukord ka riigi ja õiguse küsimustes. Lõplik riigi ja õiguse filosoofia eristamine polegi võimalik.

Olgu siinkohal esitatud paralleelne näide teadmiste valdkondade eristamise keerukusest. Näiteks nõuab kaasaegne praktiline jurisprudents - kuid ka õiguse rakendamine - üha sagedamini kõrvuti õiguse filosoofiast tulenevate positsioonide tundmisega inimese filosoofilise pildi põhialuste tundmist. Jutt on antropoloogiast, mida õigusega seonduvalt võib tähistada kui õiguse antropoloogiat. Seoses sellega meenub mulle viie-kuue aasta tagune lugu Tartu Ülikooli Õigusteaduskonnast. Tolleaegse õppeplaani järgi õpetasin viienda kursuse tudengitele päevases õppevormis ja VI kursuse tudengitele kaugõppes riigi ja õiguse teoori probleemide kursust. Äsja oli tekkinud võimalus koostada aineprogramm ainet õpetava kateedri poolt. Aine õppejõuna lülitasin programmi küsimuse põhimõistetest õiguses (ja nii on programmis jätkuvalt ehkki aine nimetuseks on nüüd õiguse üldteooria probleeme). Esmapilgul tundus küsimuse asetus olevat lõpukursuste jaoks nii mõnelegi triviaalne. Mida on võimalik veel põhimõistete käsitlusele lisada, kui läbitud on peaaegu terve stuudium. Unustati, et valdavalt ei väljunud stuudiumi käsitlus - ja seda

---

[16] *Reinhold Zippelius. Geschichte der Staatsideen. 9. verbr. Aufl., München:Beck, 1994; Reinhold Zippelius. Allgemeine Staatslehre. 12. neubearb. Aufl., München: Beck, 1994.*

eriti objetiivset õigust käsitlevates ainetes - mandri-Euroopa õiguskultuuri raamest Käsitluse vajalikkus tuleneski sellest, et ta väljus pelgalt ühe õiguskultuuri raamest. Programmijärgne käsitlus sai alguse kõige tähtsama õiguses käsitlemisest - inimesest õiguses. Küsimus „inimene kui keskne mõiste õiguses" sai lülitatud ka lõpueksami küsimuste hulka. Mäletan, et lõpueksami ajal, just siis, kui üks tolleaegne diplomand tutvustas küsimust, millele ta vastama hakkas, kummardus üks kolleegidest lõpueksamikomisjonist minu poole ja küsis hämmastunult: "Kas küsimus „inimene kui keskne mõiste õiguses" üldse kuulub antud ainevaldkonda? Loodan, et enam vähemalt nii küsimust ei püstitata.[17]

Või võtame järgmise näitena probleemi õiguse etnoloogiast. Teame, et õiguse filosoofia tegeleb õiguse põhimõtteliste küsimustega (mis on õigus, millistel tingimustel ta kehtib (positivism/loomuõigus), milliste argumentidega teda põhistada). Kui on leitud vastused nendele küsimustele tekib võimalus võrdlemiseks ja tänapäeval ongi õiguse võrdlemise üheks haruks kujunenud õiguse etnoloogia. Veelgi enam, erialaliselt, st antud kontekstis õiguse uurimisviise silmas

---

[17] *Õiguse antropoloogia kohta vaata lähemalt: Ernst-Joachim Lampe. Rechtsanthropologie. Berlin: Duncker & Humblot, 1970; Beiträge zur Rechtsanthropologie. E.-J.Lampe (Hrsg.), Stuttgart: Steiner-Verlag-Wiesbaden-GmBH, 1985; Law & anthropology. Bd. 1-6, Wien:Renner, 1986-1991; Frank-Hermann Schmidt. Verhaltensforschung und Recht: ethologieschen Materialien zu e. Rechtsanthropologie. Berlin: Duncker & Humblot, 1982; Leopold Pospisil. Anthropologie des Rechts. München: Beck, 1982; Walter A.Siebel. Würde und Mut: Texte zur Anthropologie der Sprache und des Rechts auf Gegenwart. Langwedel: Glaser, 1992.*

pidades räägitakse koguni etnoloogilisest jurisprudentsist.[18] Minu arvates on siiski pigem tegu õiguse filosoofiale väga lähedal seisva uurimisviisiga.

Õiguse sotsioloogia kui õiguse tunnetusviis

Nii nagu õiguse filosoofia on filosoofia üks osadest, moodustab õiguse sotsioloogia ühe osa sotsioloogiast. Teatavasti on sotsioloogia tunnetusesemeks inimühiskond. Mõistet inimühiskond sisustatakse sotsioloogias kui inimkoosluse pinnalt kujunenud inimestevaheliste (ühiskondlike) suhete kogumist. Nii huvitubki sotsioloogia ühiskondade tekkest, inimestevaheliste suhete tekkest, arengust, perspektiividest. Sotsioloogislise *uurimistöös* püütakse leida põhjusi, mis mõjutavad või koguni põhjustavad uuritavaid protsesse. Nagu teisedki teadused on sotsioloogiagi kasvanud välja filosoofiast. Kuna sotsioloogia töötab paljuski empiiriliselt, siis on võimalik sotsioloogia tulemusi laias ulatuses formaliseerida. Olgu öeldud, et just laialdane formaliseerimise võimalus on see, miks paljudel juhtudel sotsioloogia ühte haru - õiguse sotsioloogiat - peetakse „tõeliseks õigusteaduseks", ning aktsepteeritakse seda kui „tõsiteaduslikku" uurimisviisi. Selline arusaam on eriti omane ja loogiline loodusteadustes, kus ilma formaliseerimata on raske nende eluvaldkondade süstemaatilisel uurimisel teadusele nii omast ja vajalikku eksaktsust näha. Teisalt

---

[18] *Roberts Simon. Ordnung und Konflikt: eine Einführung in die Rechtsethnologie. Stuttgart: Klett-Cotta, 1981; Albert H. Post. Einleitung in das Studium der ethnologischen Jurisprudence: Göttingen: Ed. Re., 1989.*

osutuvad sotsioloogilistes uurimustes vajalikuks meetodid, mis on omased vaimuteadustele.[19] Sotsioloogia põhiküsimused on redutseeritavad filosoofiale, mida siiski kaasajal sotsioloogide poolt sotsiaalfilosoofiaks nimetatakse. Seepärast on õigem, kui me toodud käsitlust silmas pidades teeksime täpsustuse õiguse sotsioloogia kuuluvuse kohta teadmiste valdkondade struktuuris. Nimelt kuulub õiguse sotsioloogia sotsiaalfilosoofiast väljakasvanud süstemaatiliste teadmiste hulka ning moodustab sotsioloogia ühe suhteliselt iseseisva haru. Iseseisva selles mõttes, millele viitab tema tähistus: õiguse sotsioloogia.

Õiguse sotsioloogia esemeks on õiguse ja ühiskonna vaheliste mõjutegurite (seoste) avastamine. Need on küsimused sellest, kas ja millistel eeldustel võimaldab õigus inimkäitumist juhtida ja kuidas õigus ise reageerib sotsiaalsetele muutustele. *Eriti ilmekalt tuleb sellise uurimise vajalikkus esile siis, kui ühiskonnas toimuvad tõsised sotsiaalsed muutused, koguni ühiskondlike süsteemide vahetused. Pole raske taibata, et Eesti on siin antud ajas ja ruumis konkreetseks näiteks õiguse sotsioloogiale väga huvitava „toormaterjali" ühiskondlikust pakkujast. Samas on sellise uurimistööga võimalik tegelda uurijal, kellel on süstemaatiline ettekujutus nii sotsioloogia uurimise esemest ja sotsioloogias kasutatavatest uurimisvõtetest, vahenditest kui ka süstemaatiline teadmine õigusest kui sotsiaalsest reaalsusest ning õiguse tundmaõppimise võimalikest viisidest ja vahenditest.*

---

[19] *Vt. Lähemalt sotsioloogia ja filosoofia suhetest:N.Elias. Über den Prozess der Zivilisation. 18. Aufl., Bd.1,2. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993, 1994.*

Oleme juba kahel korral rõhutanud õiguse erinevate uurimisviiside puhul interdistsiplinaarse lähenemise - õiguse filosoofia puhul tähendab see nii õigusliku kui ka filosoofilise ning õiguse sotsioloogia puhul tähendab see ühelt poolt õigusliku ja teiselt poolt sotsioloogilise - vajalikkust. Juriidilises keeles öelduna on selline lähenemine siduv. Kuid me pole siiani püstitanud küsimust, kas mingi teadmine prevaleerub või on interdistsiplinaarses lähenemises teadmiste osad võrdse kaaluga? Arvan, et siin võib tuua erinevaid vastuseid olenevalt sellest, milliseid argumente ühe või teise seisukoha põhistamiseks esitada. Toon lühidalt minu seisukoha antud küsimuses. Leian, et ilma üldfilosoofiliste teadmisteta pole võimalik tegutseda tõeliselt eesmärgipäraselt mitte üheski teadusvaldkonnas. Küll aga eeldab tegutsemine üksikteaduses - siinkohal siis õigusteaduses - eelkõige juriidilise baashariduse olemasolu. Siiski kujunevad ka sellisel juhul uurijatel õiguses oma lemmikalad, millede tundmaõppimisega nad ennast rohkem seovad. Ülal oli juttu näiteks õiguse filosoofide „sümpaatiatest". Palju ei erine olukord õiguse sotsioloogide puhul. Ka siin on õiguse sotsioloogidel kujunenud need valdkonnad, mille kaudu nad nad oma uurimistulemusi (ka uurimistööd ennast) püüavad ilmekustada ning mis on neile abiks empiirilise materjali hankimisel. Võib-olla saab üldtendentsina märkida õiguse sotsioloogide suuremat sümpaatiat - kontinentaal-Euroopa õiguskultuuris - avaliku õiguse suhtes. *Toon vaid väikese ülevaate ülaltoodud teesi kinnituseks. Nii tunneme Niklas Luhmanni enam õiguse sotsioloogina*[20] *kui näiteks avaliku õiguse ja eriti kui põhiõiguste, avaliku teenistuse ja avalike õiguste*

[20] *Niklas Luhmann. Legitimation durch Verfahren. 3. Aufl., Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993 jt.*

kuritarvitamise probleemide spetsialisti.[21] *Werner Krawietz on kõrvuti õiguse sotsioloogiaga*[22] *avaldanud keskkonnaõigust - seega avalikku õigust puudutava - huvitava uurimuse*[23]*. Õiguse sotsioloog Hubert Rottleuthner*[24] *on lisaks spetsialist protsessiõiguse vallas.*[25] *Max Rehbinder*[26] *on tundnud sügavat huvi tööõiguse vastu ja seda eriti tariifilepingut ja töövõtja vastutust silmas pidades.*[27] *Erhard Blankenburg*[28] *tunneb sama põhjalikult tsiviilprotsessi ainet*[29] *Jean Carbonnier*[30] *on vaieldamatu asjatundja tsiviilõiguses.*[31]

---

[21] *Niklas Luhmann. Grundrechte als Institution. 2. Aufl., Berlin: Duncker & Humblot, 1974.*

[22] *Werner Krawietz. Prescriptive formality and normative rationality in modern legal systems. Berlin: Duncker & Humblot, 1994.*

[23] *Werner Krawietz. Eigenrechte der Natur? Ökologischer Rechtsbegriff und normative Verantwortungsattribution in rechtsethischer Perspektive. In: Beiträge zur Rechtswissenschaft. Festschrift für Walter Stree und Johannes Wessles zum 70. Geburtstag. Hrsg. Von W.Küper und J.Welp, Heidelberg: C.F.Müller Juristischer Verlag, 1993, lk. 11-39.*

[24] *Hubert Rottleuthner. Einführung in die Rechtssoziologie. Darmstadt: Wiss. Buchges., Abt. Verl., 1987.*

[25] *Hubert Rottleuthner. Die Dauer von Gerichtsverfahren. Baden-Baden: Nomos-Verl.-Ges., 1990.*

[26] *Max Rehbinder. Abhandlungen zur Rechtssoziologie. Berlin: Duncker & Humblot, 1995.*

[27] *Max Rehbinder. Die Haftung des Arbeitsnehmers. Bern:Staempli, 1981.*

[28] *Erhard Blankenburg. Mobilisierung des Rechts: eine Einführung in die Rechtssoziologie. Berlin: Springer, 1995.*

[29] *Neue Methoden in Zivilverfahren. Hrsg. von Erhard Blankenburg. Köln: Bundesanzeiger, 1991.*

Kuna õiguse sotsioloogia uurib õiguse tekkimise tingimusi, õiguse mõjusid alati mingis konkreetses inimühiskonnas, siis kasutab ta selleks eelkõige empiirilisi meetodeid. Just selliste empiiriliste meetodite kasutamine eristab õiguse sotsioloogiat järsult õiguse filosoofiast, aga ka näiteks õiguse ajaloost, kus empiiriliste meetodite kasutamine vaevalt kõne alla tuleb. Seoses õiguse sotsioloogia selliste võimalustega õigust tundma õppida tahan juhtida tähelepanu sellele, et õiguse sotsioloogial on otsene väljund - uurimistöö tulemuste kaudu - õigusloomingule ja õiguse rakendamisele. Kitsalt dogmaatiline on arusaam seadusandjast kui puhtalt seadusandjast ja õiguse rakendajast kui puhtast õiguse rakendajast. Näiteid pole vaja kaugelt otsida, sest ühiskondliku ja seoses sellega ka õigusliku elu kvalitatiivsed muudatused on nii mõnigi kord kaasa toonud olukorra, kus seadusandja pole küllaldaselt tundma õppinud reguleerimisele kuuluvaid elulisi asjaolusid. Eluliste asjaolude ebaadekvaatne hinnang viib aga selleni, et võidakse valida vale reguleerimisviis. Näiteks valitakse lubava regulatsiooni asemel keelav. Eluliste asjaolude mitteteadmine viib aga selleni, et abstraktne faktiline koosseis (hüpotees) sätestatakse puudulikult. Eesti ühiskond mäletab ilmselt veel kaua, millist ühiskondlikku resonantsi tekitasid mõned esimesed taasiseseivumisjärgselt vastuvõetud seadused. Kõige üldisemalt ei täitnud nad õigusele igiomast ülesannet ühiskonnas: luua korda ja julgeolekut kõigi jaoks. Pigem tekitasid nad rahulolematust ja kindlusetusetunnet. *Siinkohal võiks nimetada*

---

[30] *Jean Carbonnier. Flexible droit: pour une sociologie du droit sans rigueur. 6.ed.. Paris:Libr. Générale de Droit et de Jurisprudence, 1988.*

[31] *Jean Carbonnier. Droit civil. 18. ed. mise à jour. Paris: Presse Univ., 1990.*

näiteks Keeleseadust ja Omandireformiseadust, mis eraldi võttes küll erinevates ühiskondades rahulolematust tekitasid, kuid see ei muuda antud juhul peamist esitatud teesi: milleski oli seadusandja eksinud eluliste asjaolude hindamisel. Seda oleks saanud ilmselt vältida, kui õigusloomele oleksid eelnenud vastavad süstemaatilised uurimistööd õiguse sotsioloogiast.

Kuid ka õiguse rakendaja, kes püüab võrrelda elulisi asjaolusid abstraktse faktilise koosseisuga peab panema tähele, et paralleelselt peab ta tundma õppima elulisi asjaolusid. *Kes kohtunikest ei tunne ära problemaatilist olukorda - juhul kui on loomulikult tulnud lahendada antud liiki õiguslikke vaidlusi - kui tema kätte jõudis esimene pankrotivaidlus. Elulised asjaolud olid õiguse rakendaja jaoks ilma pikemata täiesti uudsed, rakendatav normistik värskelt parlamendi poolt heaks kiidetud.*

Õiguse sotsioloogia saabki siin abi pakkuda nii seadusandjale kui ka õiguse rakendajale uurides süstemaatiliselt õiguse jaoks olulisi elulisi asjaolusid.[32] Tundub, et tänapäeval on muutunud igati mõistetavaks - puutudes kokku juriidiliste kaasustega - püüda vähemalt tähtsamaid elulisi asjaolusid (abstraktset faktilist koosseisu) õppida tundma ka empiiriliselt ehk teisisõnu võimalikult eksaktselt. Kuid selline tegevus ei tohi jääda „üksiküritaja" pärusmaaks. Süstemaatiliselt saab ja on kutsutud seda tegema õiguse sotsioloogia.

„Õiguse sotsioloogia tahab igal juhul jõuda üldiste empiiriliste tähelepanekuteni, mis puudutavad õiguse tingimusi ja mõjuviise. Ta võib seejuures väärtuslikke järeldusi anda

---

[32]*Aristide Chiotellis, Wolfgang Fikentscher. Rechtstatsachenforschung. Köln: O. Schmidt, 1985.*

õigusdogmaatilise kui ka õigusteoreetilise ja õigusfilosoofilise töö jaoks. Ta ei saa aga õigusfilosoofilistele küsimustele vastata või neid asendada. Sest ta töötab põhimõtteliselt mittenormatiivselt, vaid teeb vastavalt oma empiirilisele panusele kindlaks tõsiasju.[33]

Anglo-ameerika õiguskultuuris seostatakse õiguse sotsioloogiat analüütilise realismi traditsioonidega.[34]

Õiguse ajalugu kui õiguse tunnetusviis

Igal nähtusel on oma ajalugu, mida on võimalik tundma õppida. Õigus ei moodusta erandit, kusjuures õiguse ajalugu on sellepärast huvitav- aga ka keeruline tundma õppida - et õiguse tekkimise varajased etapid pole uurijale kunagi olnud *ius scriptumi* vormis tunnetatavad olnud. Õigusega kui väga tihedalt riigiga seotud fenomeniga kuuluvad ajaloolises plaanis lahutamatult kokku rida institutsioone nagu näiteks seadusandja (parlament), kohus, õiguskaitse riiklikud struktuurid, täitevorganid jne. Kõige selle keerulise, mitmetahulise ja osalt

---

[33] *Norbert Horn. Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie. Heidelberg: Müller, 1996, lk.42.*

[34] *Vt. lähemalt Karl N. Llewellyn. A realistic jurisprudence: the next step. Indianapolis: Bobs-Merrill, 1930; Karl N.Llewellyn. Jurisprudence: realism in theory and practice. London: Univ. of Chicago Pr., 1962; Julius Stone. Social dimesions of law and justice. Stanford, Calif.: Stanford Univ. Pr., 1966 (nimetatud monograafia ilmus saksa keeles pealkirjaga Lehrbuch der Rechtssoziologie. Freiburg i. Br.: Rombach, 1976.); Norbert Reich. Sociological Jurisprudence und Legal Realism im Rechtsdenken Amerikas. Heidelberg: Winter, 1967; Karl L.Llewellyn. The common law tradition. 4.Print. Boston: Little, Brown and Co., 1969.*

vastuolulise arengu teadmine on paljuski võtmeküsimuseks, et aru saada kaasaegsest õigusest.

Õigupoolest peaks õiguse ajaloost rääkima alati koos võrdlemisega õiguses. Probleem on selles, et õiguse ajaloo ülesandeks on nagu teistelgi õiguse tundamõppimise viisidel avardada meie tunnetamisulatust õigusest. Siinkohal - nii näib esmapilgul - piisaks, kui meil oleks teatud ülevaade kunagi eksisteerinud õiguskordadest. Kuid tunnetamisulatuse avardumisega peab õiguse ajaloo puhul kaasnema „sildade" tõmbamise oskus möödaniku ja tänapäeva vahel eesmärgiga kanda kaasaega - möeldud on kaasaegset õiguskorda - kunagi eksisteerinud positiivne õiguslikku tähendust omanud kasulik kogemus. Kõik see pole ilma võrdelmiseta õiguses saavutatav.

Ilmselt ei tekita kahtlust see, et nii või teisiti peavad õiguse ajaloo esemeks olema varasemate ajalooliste epohhide õiguskorrad. Kirjutasin kunagi - õiguse kujunemislugu kirjeldades - et „Õiguse kui teatud sotsiaalse korra kujunemine on protsess, mille võib tinglikult jaotada *õiguse eelajalooks ja õiguse ajalooks.* Sellise jaotuse aluseks on kirjaliku õiguse allikate olemasolu või nende puudumine.[35] Õiguse ajaloos asuvad just kirjalikud õiguse allikad esiplaanil. Siinkohal on mõeldud kirjalikke õigust sisaldavaid ajaloolisi dokumente, millest on võimalik ammutada teavet kunagi eksisteerinud õiguse kohta. Kus - aja ja ruumi tähenduses - sellised dokumendid puuduvad on väga raske kui mitte võimatu adekvaatset teavet õiguse kohta saada. Sellele vaatamata, et kirjalikele allikatele on õiguse ajaloos antud prioriteet ei saa unustada, et õiguse ajalugu poleks tõeline õiguse ajalugu, kui ta unustaks küsida ja uurida õiguse geneesi (õiguse geneetilisel

[35]*Raul Narits. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn, 1995, lk. 11-12.*

funktsioonil peatume eraldi). See tähendab, et milleski puutub õiguse ajalugu kokku aja ja ruumiga, kus puudusid või olid kaasaegses tähenduses õiguse allikad puudulikult vormistatud.

Oma tõelise tähenduse õiguse tunnetuse ühe viisina saavutas õiguse ajalugu suhteliselt hiljuti. Tuletame siinkohal meelde, et alles C. F. von Savigny kui ajaloolise koolkonna rajaja oli selleks teadlaseks, kes nägi õiguse ajaloos väga vajalikku õiguse tundmaõppimise viisi. Savigny jaoks elas õigus nn. Rahvavaimus, kust teda leida tuleb. Ta nõudis - läbi oma teaduslike arusaamade - eluõigust ajaloolisele õigusteadusele.[36] *Eriti huvipakkuvad on antud teemaga seoses Savigny loengud õigusteaduse metodoloogiast.)*

Õiguse ajaloole kui õiguse tunnetusviisile pole ajaloolises plaanis kahjuks mitte alati piisavalt tähelepanu omistatud.

„Rooma juristid olid võrreldamatult ajalootumad kui enamuses õiguspositivismile pühendunud BGB tundjad. Ajalugu huvitas neid ainult kui tänapäev, kui hetkel midagi aktuaalset. Erandi moodustasid ainult Pomponius oma enchiridioniga, Gaius (2.at p. Kr.) kommentaariga 12. Tahvli seaduste juurde (5. at e.Kr.). Ajalootud olid ka õhtumaade esimesed juristidegeneratsioonid.... Historism, mis hindab vana kui olnut, tõusetub alles seoses humanistidega. Kuid ka nendel puuduvad süstemaatilis-aktuaalsed ambitsioonid, ka nende juures mängib otsustavat rolli veendumus olemasoleva

---

[36] *Vt. Savignyana: Texte und Studien. Hrsg. von Joachim Rückert. Frankfurt am Main: Klostermann, 1993.*

paremast kultuurilisest relevantsist. Alles Savigny „ajalooline koolkond" vinditseerib ajaloole tsentraalse tähenduse."[37]

Selleks, et õiguse ajalugu saaks võimalikult täielikult täita tema ees seisva ülesande - tunnetuse avardumise ja „sildade" loomise möödaniku ja kaasaja vahel - tuleb silmas pidada õiguse ajaloo tähtsaid funktsioone. Kuna tegemist on ühe võimaliku õiguse tunnetamisviisiga, siis ei saa ka antud juhul kuidagi mööda minna õiguse ajaloo ja filosoofia seosest. Veelgi enam, võrreldes käsitlemist leidnud õiguse sotsioloogiaga asub õiguse ajalugu filosoofiale - üksikteaduse mõttes aga õiguse filosoofiale - kindlasti lähemal. Siit tuleneb õiguse ajaloo *filosoofiline funktsioon*. Õiguse ajalugu tuleb tundma õppida eelkõige sellest seisukohast, milline oli kunagi kehtinud õiguse eesmärk, millised olid tolle aja ja ruumi poolt üldiselt omaksvõetud ettekujutused õiglusest, mis seisid - suure tõenäosusega - objetiivse õiguse taga. Kõigele sellel lisanduvad kunagi kehtinud õigusele vastava aja ja ruumi poliitiliste, majanduslike ja sotsiaalsete suhete tunnetamine ehk küsimus sellest, millistes ühiskondlikes tingimustes üleüldse õigus sündis ja õigust loodi.

Reaalses tegelikkuses on sagedamini huvi õiguse vastu olnud geneetiline, millest võibki tuletada õiguse *geneetilise funktsiooni*. Geneetiline lähenemine õigusele võib tähendada seda, et kunagi eksisteerinud õigust käsitletatakse kaasaegse õiguse eelastmena ja nii konstrueerub õiguse mõistmisel teatud astmestik, mis on pidevas arengus. *Võib-olla üks ekstreemsemaid näiteid õiguse geneetilise funktsiooni kohta pakub marksistlik (ajaloolis-materialistlik) käsitlus õiguse*

---

[37] *Theo Mayer-Maly. Rechtswissenschaft. 2., überarb. u. erg. Aufl., München: Schweitzer, 1981.*

kohta. Skemaatiliselt pakuti lihtsat lahendust, kus ajalugu kujutatakse protsessina, mille hulka arvatakse ka õiguse ajalugu. Jättes praegu kõrvale poliitiliste, majanduslike ja sotsiaalsete tegurite koha antud käsitluses -mis muudavad oma utreerituse ja triviaalsuse pärast käsitluse tõeliselt metafüüsiliseks - konstrueerubki läbi erineva aja ja ruumi õiguse genees. Traditsiooniliselt on aga õiguse geneetiline funktsioon kantud nn. *õiguse eelajaloo ideest.* Tegemist on perioodiga, kus õigust ei fikseeritud veel mitte kirjalikult, kuid kus on juba võimalik rääkida õiguse geneesist tema eelajaloo või eelastmete tähenduses.[38] Antud käsitluses asutakse seisukohale, et õiguse geneetilist funktsiooni saab mõista nii tema laias kui ka kitsas tähenduses. Või peab koguni rõhutama laia mõistmise erilist tähendust ja seda eriti Eesti omariikluse ja õigusega seoses. Nimelt on ajaloost teada kahetsusväärseid olukordi, kus ühiskondlik elu - tema stabiilsus, järjekestvus - on katkenud järsku ja vägivaldselt. Sageli nimetatakse selliseid olukordi vägivaldseteks revolutsioonideks. Järsud ja vägivaldsed muutused on toonud endaga kaasa ka õigusliku järlepidevuse - kontinuiteedi - katkemise. Pidades silmas sellist ühiskondlikku muutust ei saa rääkida õiguse geneetilise funktsiooni tähendusest. *Eesti olusid silmas pidades võib siin näitena nimetada 1940. a. toimunud iseseisva Eesti riigi okupeerimist agressiivse naaberrriigi Nõukogude Liidu poolt.* Õiguse ajaloolastel on alati olnud ajalooline missioon kanda: tagada õiguskorra järjepidevus. Ilma õigusfilosoofilist funktsiooni ja õiguse geneetilist funktsiooni arvestamata pole õiguse ajaloolastel seda võimalik kanda.

---

[38] *Vt. Raul Narits. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn, 1995, lk.11-13.*

Eesti taasiseseisvumine 1991.a. tähendas õiguspoliitiliselt Eesti õiguskorra järjepidevuse idee väljakuulutamist ja selle praktilist realiseerimist. Õiguslik järjepidevus saab aga tuleneda ainult ajaloost ja veelkord ainult ajaloost. Seepärast kordan siinkohal juba eelnevalt rõhutatud mõtet selle kohta, et õiguse ajaloolased peavad olema võimelised - kontinuiteedi realiseerimiseks - aitama õiguskorra kujundajaid ratsionaalsete „sildade ehitamisel" olnu ja oleva vahel. Tihti võib kuulda erinevates ringkondades ja erinevatel tasanditel väljaöeldud mõtet selle kohta, et õiguskorra taastamine ja kujundamine ei lähtu Eestis kahjuks mitte alati selle järjepidevusest kui kandvast ideest, vaid õiguskorra kujundamisel on lähtekohaks võetud hoopis teised mõjurid. Nendest võib nimetada näiteks Euroopa tsiviilühiskondadest ülevõetavaid seadusi, vahel koguni tõlgitud kujul; objektiivse Euroopa Liidu õiguse arvestamist mitte kui subsidiaarset õigust, vaid kui primaarset õigust jne. Millegipärast pole seaduseelnõude töögruppides olnud Eesti õiguse ajalooga tegelejaid. Seepärast pole midagi imestada, kui ikka ja jälle tõusetub küsimus sellest, millest Eestis lõpeks lähtutakse taasiseseivumisjärgselt õiguskorra kujundamisel. Paratamatult tuleb tõdeda, et senini pole Eesti oludes tunnetatud õiguse geneetilise funktsiooni tähendust tema sisuliselt laias tähenduses. Ja seda "kivi" pole ilmselt mõtet visata ei poliitikute ega ka mitte kõikide juristide „kapsaaeda".

Õiguse ajaloo funktsioonid ei piirdu filosoofilise ja geneetilise funktsiooniga. Neile kahele funktsioonile lisandub *kogemuslik funktsioon (teadasaamine olnust)*. Ühelt poolt aitab teadasaamine õigusest õiguse ajaloo raames üldse paremini mõtelda järele inimese ja tema tegevuse üle maailmas. Seega

kuulub teadasaamine ühte otsa pidi õiguse filosoofiasse.[39] Teadasaamise väärtus seisneb veel ka selles, et õppides tundma erinevas ajas ja ruumis kehtinud õigust, tekib võimalus võrdlemiseks või vähemalt võimalus nägemaks alternatiivseid võimalusi. Viimane pole samuti midagi muud, kui võimalik alus võrdlemiseks, tõsi, suhteliselt piiratud ulatuses. Teadasaamise funktsioon ongi selleks vahetuks mõjuriks, mis võimaldab näha funktsionaalseid seoseid üksikute erinevas ajas ja ruumis eksisteerinud normide vahel, laiemas plaanis aga võimaldab teadasaamine tõusta tunduvalt kõrgemale tasemele ja näha seoseid ja suhteid õiguse instituutide, õiguseharude või koguni õiguskordade vahel. Teadasaamise funktsioon näitab selgelt, et et õiguse ajalugu nõuab mitte niivõrd historismi kui empiirilise realismi arvestamist.

Teadasaamise funktsioon - pole raske märgata - ei saa olla kunagi piiratud mõne rahvusliku õiguskorra ajalooga. Toetan igati kõiki neid teadlasi, kes - tegutsedes mandri-Euroopa õiguskultuuris - peavad vajalikuks õiguse ajaloo tunnetamisel silmas pidada Euroopa ajaloo õiguskultuurilist konteksti tervikuna. *„Ühtse Euroopa tähtsamate arengute juurde kuulub alates keskajast kõigis Kesk- ja Lääne-Euroopa ülikoolides levinud rooma õiguse (retseptsiooni) õpetamine. Rooma eraõiguse kursus on samuti aluseks Euroopa eraõiguse ühiste joonte mõistmisel. Rooma õiguse suur mõju Saksamaal viis 19. sajandil kahe teadusliku suuna kujunemisele, millest üks enam rooma õiguse juurtega (romanistid) ja teised rohkem saksa*

---

[39] *Vt. Gerhard Dulckeit. Philosophie der Rechtsgeschichte: die Grundgestalten der Rechtsbegriff in seiner historischen Entwicklung. Heidelberg: Quelle & Meyer, 1950, lk 17-28.*

õiguse ajalooga (germanistid) tegelesid."[40] Olgu märgitud - tehes juttu küll suhteliselt ühtsest kontinentaal-Euroopa õiguskultuurist - võib selle suhtelise ühtsuse taga märgata teatud differentseerumisi. Näiteks eelpooltoodud näide seoses õiguse ajaloo uurijate jagunemisest on üks kinnitus selle kohta, et mandri-Euroopa õiguskultuur koosneb suhteliselt iseseisvatest õiguse perekondadest. Säilitades õiguse mõistmisel lähtealusena (vundamendina) õigusnormi, võib rääkida romaani õiguse perekonnast (Prantsusmaa, Belgia, Luxemburg, Monaco, Itaalia, Hispaania, Holland), saksa perekonnast (Saksamaa,Austria,Sveits,Türgi, Kreeka); skandinaavia perekond (Soome, Rootsi, Taani, Norra, Island). Minu subjektiivne arvamus on selline, et ka Eesti õigusteadusel tuleks ennast määratleda, võttes aluseks midagi väga objektiivset - tõsi, olnut - ja see on meie endi ajalooline areng. Selline aspekt ei jäta kahtlust sellest, et õiguse ajalool on tihe kokkupuutepunkt õiguse teooriaga.[41]

Käesoleva paragrahvi alguses viitasin asjaolule, et õiguse ajaloost ning võrdlemisest õigusest peaks rääkima koos. Kuulub ju võrdlemine õiguses - mitte segi ajada võrdleva õigusega - kõige vahetumalt õiguse ajaloo juurde. Maailma suured õiguskultuurid pakuvad sedavõrd rikkalikku ainestikku, et see pole näiteks õigusdogmaatiku jaoks üldse mitte hõlmatav materjal. Õiguse ajalugu - kasutades võrdlemist õiguses - saab aga väga erinevaid õiguskultuuride poolt pakutavaid lahendusi

---

[40] *Gerhard Robberts. Einführung in das deutsche Recht. Baden-Baden:Nomos-Verl.-Ges., 1994, lk. 45-46.*

[41] *Vt. lähemalt Ralf Dreier. Rechtstheorie und Rechtsgeschichte. In: Rechtsdogmatik und praktische Vernunft. Hrsg. von O.Behrends u. andere. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht,1990, lk. 17-35.*

ja miks mitte põhimõtteliselt ühes ja samas küsimuses ettetulevaid differentse nende tingituses ja iseloomulikes joontes uurida. *Olen mõnda aega seotud Euroteaduskonnaga, mille kaudu ja abil on TÜ Õigusteaduskonnas käinud loenguid lugemas mitmed õppejõud välismaalt. Vestlustes nendega on koorunud välja tõsiasi, et üheks kaasaegsete teadmiste aluseks õigusest on vähemalt tähtsamate mõistete ja instituutide tundmine võrdleva analüüsi tasemel. Seepärast on väga kohane, et TÜ Õigusteaduskonna õppekava sisaldab loengukursuse „Sissejuhatus õigussüsteemide ajalukku". Võib ilmselt vaielda aine enda tähistuse üle, kuid teema asjakohasus on ilmne.* Kui ei tugineta võrdlemisele õiguses võib pikalt arutada iga õigusesse puutuva probleemi üle. Kuid need arutlused jäävad spekulatiivseteks. Ainult empiiriliselt verifitseeritav õiguslik materjal - võrdlevalt - pakub võimaluse ratsionaalseks sotsiaalseks relevantsiks ning välistab spekulatiivsed arutluskäigud, mis võivad iseenesest vahel olla vägagi atraktiivsed, kuid suhteliselt sisutühjad.

Kaasajal ei kahtle vist keegi selles, et võrdlemine õiguses on õiguse ajaloo immanentne osis, mille tähtsus ulatub õiguse ajaloost kaugele väljaspoole. Tegemist pole pelgalt uue teabe kogumisega ja selle analüüsi-sünteesiga, vaid võrdlemine õiguses on kuulub õiguse mõistmise probleemi juurde tervikuna. Võrdlemine õiguses pakub tuge juriidiliste otsustuste langetajatele, võrdlemine õiguses tähendab mõneti õiguse enda edasiarendamist. *(Olulise panuse võrdlemisse õiguses - või õigemini probleemi enda teadvustamiseks - on andnud mitmed õigusteadlased. Märgime siinkohal näiteks Josef Esserit, Konrad Zweigertit ja Hein Kötzi, kelle käsitlus ei jäta kahtlust, et võrdlemisel õigusel on otsene side õiguse enda olemuse*

tabamisega ning sealt edasi õigusele vastavate - õiglaste - otsuste tegemisega.[42]

Esitatud käsitlus tõestab veelkord, et erinevaid lähenemisviise ühendab ühine uurimisobjekt - õigus. Samuti lähendab uurimisviise üksteisele nende kõikide seotus filosoofiaga ning veel täpsemalt õiguse filosoofiaga. Õiguse ajaloo puhul märkame, et olenevalt õiguse ajaloo funktsioonist on see side erinev. Nii võime rääkida koguni õiguse ajaloo filosoofilisest funktsioonist, milles pole palju kohta õigusel tema objetiivses tähenduses - olgu siis reservatsiooniga,et tegu saab õiguse ajaloo puhul olla ikkagi kunagi kehtinud õigusega. Õiguse ajaloolane heidab kõigepealt pilgu üksikule õiguses, samas kui õiguse filosoof püüab tunnetada üldisi õigusprintsiipe. Õiguse ajaloolane püüab näidata õigust tema muutustes, seevastu õiguse filosoof otsib alati midagi jäävat.

Geneetiline funktsioon, teadasaamise funktsioon, kuid eriti võrdlemine õiguses ei jäta kahtlust, et õiguse ajalugu puutub vahetult kokku - peab tingimata puutuma - õiguse enda tekstidega ja tal on selleks võimalus ajast, millal ilmusid esimesed kirjalikud õiguse allikad. Isiklikult leian, et õiguse ajalugu on õiguse tunnetamise viisidest kõige keerukam, rääkimata sellest, et tegemist on kvantitatiivselt mahukaima uurimisviisiga. Siin peab uurija ühtviisi valdama tehnikaid tööks empiirilise materjaliga, olema kodus teaduslike

---

[42]*Vt. Josef Esser. Juristisches argumentieren im Wandel des Rechtsfindungskonzepts unseres Jahrhunderts. Heidelberg: Winter, 1979; Konrad Zweigert, Hein Kötz. Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts. Tübingen: Mohr, 1984 (sama inglise keeles:Introduction to comparative law. 2.Rev. ed., Oxford: Clarendon Press, 1992.)*

uurimismeetoditega väga laias plaanis[43], tundma süstemaatiliselt õigust, omama võimet tegemaks *põhimõttelisi* ja suuri üldistusi; oskama näha ja hinnata sidet möödaniku ja oleviku vahel tõmbamaks minevikust olevikku ratsionaalseid „sildu". Ilmselt pole sugugi viimasel kohal õiguse ajaloolase jaoks lihtsalt imehea mälu.

Multi Level Approach moodsas õigusmõtlemises

Eelnevalt peatusime õiguse tundmaõppimise - või on siiski täpsem öelda - õiguse tunnetamise suhteliselt erinevatel viisidel. Meie ülesandeks ei olnud erinevate lähenemisviiside detailne kirjeldamine, sest see oleks „tungimine" lähenemisviiside detailidesse. Lähenemisviiside üldine kirjeldus oli vajalik selleks, et juhtida õiguse tundmaõppimisel tähelepanu sellele, et meetodiõpetusest ei saa olla selle ratsionaalsel tasemel juttu, kui me ei kujuta endale ette õigusteaduse ainega seonduvat erinevate tunnetusviiside mitte lihtsalt võimalikkust, vaid ka vajalikkust. Õiguse filosoofia, õiguse sotsioloogia ja õiguse ajaloo juures juhtisime tähelepanu sellele, et nad on väga tihedalt seotud filosoofiaga ja kaasajal eriti nn. praktilise filosoofiaga. Meenutan, et näiteks sotsioloogia pole ise midagi muud kui sotsiaalfilosoofia haru ja õiguse filosoofia vastavalt sotsiaalfilosoofia üks valdkond.

---

[43] *Vt.Enzyklopädie der Geistewissenschaftlichen Arbeitsmethoden. Methoden der Rechtswissenschaft. München: R.Oldenbourg, 1972, kus väljapaistvad juristid tutvustavad õigusteaduse meetodeid erinevates objektiivse õiguse valdkondades. Näiteks J.Esser teeb seda eraõigust, K.Engisch kriminaalõigust, Fr.Müller haldusõigust, R.Bruns protsessiõigust silmas pidades.*

Teisalt on erinevad õiguse tunnetusviisid nii või teisiti teatud mõttes terviklikud teoreetilised kontseptsioonid. Täpsemini väljendades on nii loodud erinevate lähenemisvõimaluste kontekstis võimalus „uurimuslikuks pluralismiks". Teooria laias mõttes - seda aga endast ju iga lähenemisviis kujutab - ise nagu saavutaks uurija üle võimu, uurija oleks nagu seotud teatud ühe - mis võib vahel kasvada üle kujutluseks kui ka ainuõige - lähenemisviisiga. Sagedamini - ja seda täiesti õigustatult - mitte ainult ei nähta ja lubata enda urimisviisi kõrval teisi uurimisviise, vaid olenevalt olukorrrast neid ka kasutatakse. Jutt on sellest, et õigusmõtlemine on väga mitmetasemeline.

Õigusmõtlemisel võivad olla ja tegelikult ongi erinevad tasemed. Iga selline teoretiseerimise *level* viib erinevatele tulemustele ja arusaamadele. Kuni 17. sajandini valitses nii õigusteadlaste kui ka õiguspraktikute hulgas ühtne seisukoht sellest, et jurisprudents on paljalt praktiline distsipliin, mis tähendas enamusel juhtudel seda, et õiguse teooria (õigusteaduse teooria) jaoks jäi väga vähe ruumi *1687.a. ütles J.B.Braun oma kuulsa lause:"Jurisprudentia est scientia absolute et simpliciter practica."*[44] Asjassepuutuvalt resümeerib J.Schröder, et *„teoreetiline" jurisprudents on „asi iseeneses", „praktiline" jurisprudents seevastu „tautoloogia", kui võtta arvesse jurisprudentsi algne võime, olla „seaduste interpreteerijaks ja rakendajaks".*[45] Kuna käsitlus illustreerib

---

[44] *Johann Balthazar Braun. Jurisprudentia in genere ac specie, nova et scientifica methodo publicata. Salzburg 1687, lk.200.*

[45] *Jan Schröder.Wissenschaftstheorie und Lehre der „praktischen Jurisprudenz" auf deutschen Universitäten an der Wende zum 19. Jahrhundert. Frankfurt am Main:Suhrkamp, 1979, lk.19.*

olukorda 19. Sajandil, siis lisame, et ka selliselt mõeldud seaduste sisuline tundmine (cognitio legum) polnud süstemaatiliselt korrastatud teadmiste süsteem objektiivsest õigusest. Seega ei saa seda käsitada kui teadust õigusest (scientia). See oli pigem kui kunst või kui subjektiivne tegevus.[46]

Jurisprudentsi liigendumine „teoreetiliseks" ja „praktiliseks" ei toonud aga endaga reaalselt 17. ja 18. saj. kaasa tema differentseerumist teaduslikus tähenduses. Täpsemalt öeldes ei toimunud suhteliselt iseseisvate eraldiseisvate teadmiste valdkondade eraldumist jurisprudentsist. *„Vastupidi, differentseerumine jurisprudentsis - igaüks erineval abstraktsioonitasemel - teadusaladeks, eelkõige spetsiaalseks õigusõpetuseks ja üldiseks õigusõpetuseks, toimub alles palju hiljem...."*[47] Siinkohal on mõttekas tuua näide jällegi Saksamaa teaduselust. Ka edaspidi, kui tuleb põõrata pilk Euroopa õigusteaduse minevikku, opereerin hea meelega näidetega Saksamaa teaduselust. Nimelt on Saksa 19. saj. teaduselu, kaasaarvatud õigusteadust, nimetatud kodanliku ühiskonna laboratooriumiks.[48]Differentseerumine õigusteaduses (eelkõige

---

[46]*Vt. Raul Narits Õiguse entsüklopeedia. Tln,.1995, lk.14-16.*

[47]*Werner Krawietz. Recht ohne Staat. Spielregeln des Rechts und Rechtssystem in normen- und systementheoretische Perspektive.- Rechtstheorie, 24.Bd., Heft 1/2, Berlin:Duncker & Humblot, 1993, lk. 101.*

[48]*Vt.Pierangelo Schiera. Laboratorium der bürgerlichen Welt: deutsche Wissenschaft im 19. Jahrhundert. Frankfurt am Main: Suhrkamp,1992.*

jurisprudentsis) sai hoo 19. saj. Saksamaal. Jutt on *üldise õigusõpetuse* või ka *õiguse teooria* väljaarenemisest.[49]

Küll pole mõtet kahelda selles, et õiguspraktika ja praktilise õigusteaduse tasemed on ühelt poolt reaalselt eksisteerivad ning et nende tasemete vahel on ka kindel side. Laias mõttes on tegemist ültunnustatud teooria ja praktika vahelise sidemega. Õigusest arusaamine ise baseerub õigusmõtlemisel. Õigusteoreetiline mõtlemisviis jaotatakse tavaliselt selle sõna laia tähendust silmas pidades kolmeks:

(I) õiguslikke ilminguid käsitletakse kui tõsiasju (fakte). Sellist mõtlemisviisi võib nimetada realistlikuks.

(II) teiseks eksisteerib analüütiline õigusmõtlemine, mille raames käsitletakse õigust (kui süsteemi ja mõtlemist sellest) sisemise korrastatuse pinnalt.

(III) kolmandaks võib tegemist olla nn väärtustele rajatud mõtlemisega. Selle mõtelmisviisi aluseks on õiguslikud väärtused või väärtused õiguses.[50]

---

[49]*Täpsemalt vt. üldise positiivse õiguse teooria kujunemisest 19. Saj. Saksamaal Franz Wieacker. Die Ausbildung einer allgemeinen Theorie des Positiven Rechts in Deutschland im 19. Jahrhundert. In: Hans-Martin Pawlowski (Hrsg.). Festschrift für Karl Michaelis.Göttingen:Vandenhoeck & Ruprecht, 1972, lk.254-362; Rechtsdogmatik und praktische Vernunft: Symposium zum 80. Geburtstag von Franz Wiacker. Hrsg. Von Otto Berends. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1990.*

[50]*Kaasaegseid õigusteoreetilisi mõtlemisviise analüüsib Juha Tolonen: Grundzüge der Finnischen Rechtstheorie. In: Methodologie und Erkenntnistheorie der juristischen Argumentation. Hrsg. von Aulis Aarnio, Ilkka Niiniluoto, Jyrki Uusitalo. Berlin: Duncer & Humblot, 1981, lk. 11-33.*

Kaasaegses õigusmõtlemises seletub see praktilise juriidilise argumentatsiooni iseloomus, mille moodustavad ühelt poolt õiguspraktika ja teiselt poolt praktiline õigusteadus. Sellist korrelatsiooni õiguspraktika ja praktilise õigusteaduse vahel võib käsitada ka kui kahte *level-it* õiguse tundmaõppimisel, kusjuures *level 1* on alati ja igal juhul õiguspraktika.

Ometi kerkib küsimus sellest, kas on olemas „aineteaduslik" teooria, õiguse teooria (õigusteaduse teooria), mis oleks võimeline haarama nii teooria kui praktika, oleks seega teatud mõttes universaalne? Kas on olemas üldine õpetus õigusest või peab ta ikkagi ületama õigusteaduse enda piirid ja siirduma osalt filosoofia, osalt ühiskonnateooria ja osalt sotsioloogia valdkonda? Märkisime, et pikka aega mõisteti jurisprudentsi all ainult praktilist õigusteadust, millel on vahetu seos õiguspraktikaga, kus teooria ja praktika endast midagi homogeenset ja ühtset kujutavad.

Siiski näitavad jurisprudentsi erinevad lähenemisviisid igapäevasele õiguspraktikale, mis hõlmab nii normatiivse käitumise kui ka juriidilise otsustamistegevuse, et seesmiselt pole jurisprudents sugugi ühtne. Ja seejuures pole sugugi tegemist praktika ja teooria teineteisest lahutamisega olgu siis tegemist analüütilis-mõistelise, õiguskeelelise, teoreetilise vm lähenemisviisiga.

Oleme siiani eristanud kaks *levelit.* Lisame nüüd siia illustreerimaks praktika ja teooria ühtsust uued *level-d.* Nimelt lisame õiguspraktikale (*level1)* ja praktilisele (dogmaatilisele) õigusteadusele (*level 2)* juriidilise meetodiõpetuse *(level* 3) ja üldise õpetuse õigusest (*level* 4). Midagi uut pole me õigusmõtlemisse küll lisanud ehkki püüdsime õigusteaduse teooriast välja filtreerida üldise õpetuse õigusest ja juriidilise

meetodiõpetuse. Sellise õiguspraktika ja jurisprudentsi reflektsiooni kohta on ilmekalt ennast väljendanud O.Brusiin (kaasaegse õiguse teooria üks loojatest), et antud juhul on tegemist ei millegi muuga, kui „entsüklopeedia liigiga", „ mõnede üldiste, seaduste poolt kokkuseatud üldiste mõistete herbaariumiga".[51] Teisisõnu on tegemist teatud teadmiste ringiga, millele viitab O.Brusiini kasutatud termin „entsüklopeedia" ja mis puudutab õigusliku praktika ja selle teooria vahekordi.

60. aastate teisel poolel aga olukord muutus. Jutt on üldise õiguseõpetuse kontseptsiooni arengust. Koos kontseptsiooni arenguga muutus midagi oluliselt ka õigusteaduse tähistustes. Nimelt konstitueerus *üldise õigusõpetuse* asemel tähistus *üldine õiguse teooria* või siis ka selle lühendatud variant *õiguse teooria.* Uus tähistus toob paremini esile muutunud tunnetushuvi ja on tänaseks ennast vähemalt tähistusena läbi löönud.

Piltlikult öeldes tähendab toodud lisandus seda, et *level* 4 - üldine õpetus õigusest - saab vähemalt ühe uue struktuuri juurde - õiguse teooria. Küll ei tohi jätkuvalt unustada, et nii nagu üldine õpetus õigusest, rääkimata juriidilisest meetodiõpetusest ja dogmaatilisest õigusteadusest, peab ka õiguse teooria lõppastmes lähtuma ja toetuma praktikale. Ainult õiguspraktika on suuteline „tarnima" lähte- ja pidepunkte teooria jaoks. Selline õiguspraktika primaat välistab juba eos pelgalt mingid „omad" ja „ainulaadsed", küll mõistuspärased mõtted ja ülestähendused õiguse teooria arendamiseks. Praktiline õigusmõtlemine saab alguse mitte *level* neljast ega

---

[51] *Vt.Otto Brusiin. Mensch und sein Recht. Ausgewählte rechtstheoretische Schriften. Berlin: Duncker & Humblot, 1990.*

level kolmest või kahest. Praktiline õigusmõtlemine algab alati *level* ühest ja jääb alati temaga seotuks. Selline seotus ei kao ka siis kuhugi, kui õiguspraktikast järgmistel tasanditel hinnatakse ja seletatakse *level* ühte kriitiliselt või - mis noortes õiguskordades, nagu seda on Eesti õiguskord - koguni ebasobivaks tunnistatakse. Igasugune reflektsioon õigusteoreetilisel tasandil saab toimuda tegelikkust arvesse võttes ehk empiirilis-analüütiliselt, mõisteliselt. W.Krawietz tähistab kirjeldatud olukorda, kui *mõõdetud konstruktivismi.*[52] Levelispetsiifilised konstruktsioonid peavad olema tuletatud uuritavast süsteemist, et neid võiks võtta kui teatud sotsiaalse süsteemi ratsionaalseid saavutusi. Õigusmõtlemises seab uurija ette võimalused ja samas piirid *level* 1 ehk referentsiobjekt ise. Iga katse teha mõtlemist ainult mina-aprioorseks on määratud nurjumisele.

Märkisime, et sisuline murrang Multi Level Approach-i saabus 60. ndate aastate teisel poolel. Sellel otsustaval muutusel õigusmõtlemisel on aga oma eelareng, mis ulatub 19. saj. lõppu ja 20. saj. algusesse. Tegemist on koguni terve õigusmõtlemise paradigma vahetumisega, mis on endaga kaasa toonud terava meetodi- ja teooriavaidluse. *„Viimastel aastakümnetel on see üha suureneval määral kõiki abstraktsiooninivoosid ja leveleid oma kaasatoodud argumentatsiooniga ja õigusmõtlemisega kaaskannatajaks teinud."*[53]

---

[52] *Werner Krawietz, Michael Welker. Kritik der Theorie sozialer Systeme. Auseinandersetzungen mit Luhmanns Hauptwerk. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992, lk. 283 jj.;297.*

[53] *Werner Krawietz. Recht ohne Staat? Spielregeln des Rechts und Rechtssystem in normen- und systemtheoretischer Perspektive.-*

Milles on siis küsimus? Nimelt hoiavad paljud juristid-praktikud, aga ka õigusteadlased kiivalt kinni oma aja äraelanud postulaatidest ja ei soovi, ei oska või puudub neil kas empiiriline või teaduslik kogemus nägemaks õigusteaduses viimastel aastakümnetel juurdunud uurimispalestrat. Võib-olla oleks selgem öelda, et uurimis- seega ka tunnetamisvõimalusi. Loomulikult viib selline olukord nii analüütilis-mõistelisel kui ka teoreetilisel tasemel vastuoludeni. Vähemalt esialgse selguse saab siin luua nii, et meil tuleb enda jaoks vastata küsimusele, millistele analüütilis-mõistelistele erinevustele toetudes iga õiguse uurija või ka rakendaja õiguse sotsiaalset tegelikkust vaatleb. Veel tuleb tähele panna seda, millisel määral loeb jurist - ning mitte ainult jurist-praktik, vaid ka jurist-õigsteadlane - end seotud olevat otseselt objektiivse ehk kehtiva õigusega. Rõhutagem, et *level*-te 1-3 puhul peaks see lausa reegel olema. Loomulikult on olemas teinegi võimalus. Selle võimaluse olemus seisneb selles, et luuakse teatud distants - ja mitte lihtsalt ajaline vms - vaid kriitiline distants, et saaks tekkida selgelt distantseeritud reflektsiooni situatsioon. Seetõttu tuleb õigusmõtlemises seni „väga praktilistele" *level*-tele lisandada senisest palju abstraktsemaid õigusmõtlemise tasandeid.

Kui jätkata *level* 4 tasemest (üldine õpetus õigusest/ õiguse teooria) „kaugenemist" õiguspraktikast (*level*1), siis konstrueeruks *level* **5** lingvistika, õiguse lingvistika; *level* 6 sotsioloogia, õiguse sotsioloogia ja *level* **7** filosoofia (riigi-, õiguse-, sotsiaal- ja keelefilosoofia.)

Rechtstheorie. 24.Band, Heft 1/2, Berlin: Duncker & Humblot, 1993, lk.106.

Pelgalt esmane pilk esitatud tähistustele annab tunnistust sellest, et on toimunud teatud eemaldumine õiguspraktikast selle laias ja ka kitsas tähenduses. Samas pole sugugi kadunud side, seos eelnevate *level*-tega. Seda ei tohigi juhtuda, sest vastasel korral muutuks õigusteadus „kabinetiteaduseks" selle sõna tunnetusvälises tähenduses. Küll on aga esitatud uutel tasemetel täiesti võimalik luua ja välja arendada omi teooriaid õigusest. Veelgi enam, riigifilosoofiasse puutuvalt on näiteks täiesti mõeldav, loogiline ja isegi vajalik - kui antud juhul silmas pidada Eesti riikluse arengut antud ajas ja ruumis - välja töötada õigusriigi teooria. Ühest küljest on nende võimaluste positiivsel realiseerimisel resultaat abstraktne - teooria saabki olla teatud üldistustasemega kirjeldus-põhjendus. Teiselt poolt ei ole välistatud teooria raames lausa normideskiptiivsed lahendused, mis ei tähenda muidugi seda, nagu muutuks teooria mingist hetkest või mingist sisemise struktuuri loogikast lähtuvalt normeandvaks teaduseks. Jutt on võimalustest, mida kirjeldatav *level*-lähenemine uurijale pakub.

Kaasaegne õigusmõtlemine on harjunud vähemalt kontinentaal-Euroopas ilma suuremate probleemideta opereerima esimese kolme *level*-ga. Tegelikud probleemid algavad lähenemise neljandast tasemest. Tasemest, mis puudutab kõige otsesemalt juriidilist hermeneutikat, argumentatsiooni, nõ teoretiseerimist. Küsimus on selles, kui puhas võib/saab teooria olla, milline võib/peab olema teooria side praktikaga. Siin esitatav kontseptsioon põhineb tõdemusel, et ükski teooria ei saa sündida ilma praktikat tundmata. *A priori* kuulutada teooria primaati õiguspraktika ees oleks väär. Samas on tegelik olukord paljudel juhtudel - eriti õigusteadlaste puhul - just selline, kus teooria prevaleerub praktika suhtes. Tagajärg või ka tegevuste tulemus oleks sellisel juhul - isegi kui me mingit teooriat

loeksime lõpetatuks - see, et ta ilma seoste ja suhete otsimise-leidmiseta reaalselt eksisteeriva õiguspraktikaga ikkagi midagi ratsionaalselt vajalikku endast ei kujutaks.

Traditsiooniliselt kujutatakse õiguspraktikat sellisena, mida ei saa võtta „puhta kullana", vaid millesse tuleb kriitiliselt suhtuda, mis omakorda võimaldab õigusmõtlemisel õiguspraktikat suunata.[54]

Probleemi edasine käsitlus on vajalik, kuid ei mahu antud artikli raamidesse.

[54] *Vt. Christian Joerges, David M. Trubek. Critical Legal Thought: an American-German Debate. Baden-Baden: Nomos, 1989.*

KOHTU- JA KOHTUNIKUÕIGUS

Meris Sillaots, Tartu Ülikooli protsessiõiguse lektor

Ettekanne Eesti Akadeemilise Õigusteaduste Seltsi koosolekul 20. novembril 1996

Ilmselt igaüks meist on ühel või teisel moel seisnud õigusliku probleemi ees, millele seadus kas ei anna üldse vastust või kui annab, siis on see ebatäiuslik, vastuoluline või ebaõiglane. Vaevalt keegi meist usub, et on võimalik koostada täiuslikke seaduskogusid. Pigem on levinud arusaam, et seadusandja ei suuda küllaldaselt kiiresti ja täpselt tabada sotsiaalset tegelikkust ja selle dünaamikat ning siit tulenevad ka puudused tegeliku elu õiguslikul reguleerimisel. *Seda esiteks.*

Teiseks oleme me sageli kokku puutunud probleemidega, mis seonduvad õigustekstidest arusaamisega. Täpsemalt öeldes oleme pidanud tõdema, et keele kui infovahendaja võimalused sotsiaalseid probleeme ja nende lahendamise reegleid adekvaatselt käsitada ja edastada on piiratud.
Tuleb tõdeda, et ühelt poolt ei ole seadusandjal kerge oma mõtteid seadustes väljendada, ning teiselt poolt on seaduse rakendajal neid väga raske seadustest välja lugeda.Seaduse rakendaja raskused nimetatud valdkonnas võivad ulatuda selleni, et ta on sunnitud toimima täiendava seadusandjana.

See tõdemus viitab asjaolule, et õiguse rakendamisprotsess ei saa olla puhtalt loogiline, vaid kätkeb endas peaaegu alati ka hinnangulist ning sageli õigusliku regulatsiooni puudusi kõrvaldavat elementi.

Õiguse rakendamist ei ole õige käsitada mehhaanilis-loogilise *subsumptsioonina.* See aga tähendab, et kohtunik õigusemõistja- ja õiguse rakendajana ei saa ega tohi olla nn. *subsumptsiooniautomaat*. Kohtuniku kui õigusväärtuste kaitsja üheks põhifunktsiooniks peaks olema ka õiguse e d a s i a r e n d a m i n e, sest sageli on ainult sel teel võimalik üksikjuhtumi individuaalsetest iseärasustest ja õiguseetilistest väärtustest lähtuv õiglane lahendus. Kuna kohtunikul lasub otsustamiskohustus, siis ei saa ta ootama jääda, kuni seadusandja kõrvaldab õigusliku regulatsiooni puuduse. Kohtunik peab teatud juhtudel ja tingimustel ise **looma õigust** - täpsemalt, **kohtunikuõigust.**

Kõige üldisemalt võikski kohtunikuõigust määratleda kui kohtunikupoolse õigusloome tulemit. Kohtunikuõigus kontinentaal-Euroopa õigusruumis on midagi sarnast anglo-ameerikalikule pretsedendiõigusele. Ehkki mandri-Eroopas kohtunikupoolse õigusloome tulemina loodud õigusreeglil enamasti puudub kohustuslik siduvus, võib loodud õigusreegel siiski osutuda juhiseks sarnaste õigusküsimuste lahendamisel tulevikus.

Kui heita pilk ajalukku ja küsida, kas kohtunikuõigus on kontinentaal-Euroopas uus nähtus, siis võib julgelt väita - ei, kohtunikuõigus kontinentaal-Euroopas on väga vana. Selle juured pärinevad Rooma õigusest. Teatavasti oli ju suur osa Rooma õigusest niiöelda juristiõigus. Sõltuvalt ajajärgust leidus Roomas suuremal või rohkemal määral õigusvaidlusi lahendavaid institutsioone, kellel oli lubatud juhtudel, mil konflikti lahendamiseks puudus vajalik seadusnorm, ise luua puuduolev norm või hagivorm. Peatumata siinkohal pikemalt

kohtunikuõiguse ajaloolisel päritolul, küsime, millal kohtunik loob õigust?

Üldiselt tekib vajadus kohtunikupoolse õigusloome järele juhul, kui on vaja ületada mõnd õigusliku regulatsiooni puudust. Teadupärast nähakse kontinentaalse õiguskultuuri tavade kohaselt seaduselise regulatsiooni puuduste ületamise võimalikkust tõlgendamises, aga ka seaduse lünkade täitmises ja õiguskorras kui tervikus lünkade täitmises.
Siit edasi võiks küsida, milliste eelpool loetletud tegevusliikide tulemina luuakse kohtunikuõigust.

Alustagem ehk kõige problemaatilisemast tegevusliigist, nimelt **tõlgendamisest.**

Siin tuleks vastata küsimusele, kust kulgeb piir ühelt poolt seaduse tõlgendamise ja teiselt poolt õigust edasiarendava tegevuse vahel.

Erialakirjanduses on avaldatud arvamust, et seaduse tõlgendamise ja õiguse edasiarendamise vahel ei olegi selgelt eristatavat piiri.

Kirjeldatud seisukohaga võib põhimõtteliselt nõustuda. Piiri tõmbamine seaduse tõlgendamise ja õiguse edasiarendamise vahele on tõepoolest raskendatud. Eriti keerukas on see juhul, kui tunnistada moodsas hermeneutikas esinevat väidet, et iga teksti tõlgendamine ei ole mitte ainult retseptiivne (vastuvõttev), vaid on suuremal või vähemal määral ka produktiivne tegevus.

Ma ei ole selle väitega sellisel kujul päris nõus. Olen seisukohal, et mainitud väide vajab mõneti täpsustamist. Nimelt, kui rääkida tõlgendamisest kui produktiivsest

tegevusest, siis tuleks eristada produktiivsust "laias" tähenduses ja "kitsas" tähenduses.

Tõlgendamise käsitamine **"laias"** tähenduses produktiivse tegevusena võiks minu arvates põhineda tõsiasjal, et igasugune normiteksti tõlgendamine on normi sisu loomine.

Seega siit tulenevalt on võimalik käsitada tõlgendamist produktiivsena muuhulgas ka sellisel juhul, kui normi sisu loomise näol on tegemist normi teksti ühetähenduslikkuse tuvastamisega.
(Kõrvalmärkusena niipalju, et ettekandja arvates eeldab õigusnormi tekstist arusaamine, eriti aga selle sobivuse hindamine konkreetse elujuhtumi jaoks alati tõlgendamist. Nõustun seisukohaga, et juba reegli ühetähenduslikkuse kindlakstegemine on tõlgendamine).
Niipalju tõlgendamisest kui "laias" tähenduses produktiivsest tegevusest.

"Kitsas" tähenduses produktiivsest tõlgendustegevusest saab aga rääkida vaid neil juhtudel, mil tõlgendatav normitekst pakub erinevaid tekstisisustamise võimalusi ning tõlgendaja on olukorras, kus ta peab tegema teksti sisustamise suhtes **v a l i - k u l i s i** otsustusi.

Ühe näitena võiks siinkohal tuua Eesti Vabariigi Kriminaalkoodeksi paragrahv 139 lõike 2 punkti 3, milles on sätestatud, et *võõra vara salajase varguse eest, kui see oli seotud vara asukohta pääsemist takistanud tõkke või lukustuse kõrvaldamisega, karistatakse rahatrahviga või vabaduskaotusega kuni kuue aastani.*
Nimetatud sätte tõlgendamisel on erinevaid tekstisisustamise võimalusi pakkuvaks mõisteks *"vara asukohta pääsemist takistanud tõkke või lukus-tuse kõrvaldamine"*

Meie kohtupraktikas on nimetatud mõiste erinevate tõlgenduste tõttu näiteks erinevalt käsitatud suletud, kuid lukustamata ukse lahtilükkamisega majja sisenemist salajase varguse eesmärgil. Ühel juhul on sellist tegevust kvalifitseeritud lihtsalt võõra vara salajase vargusena, teisel juhul aga on leitud, et tegemist on võõra vara salajase vargusega, mis on seotud vara asukohta pääsemist takistanud tõkke või lukustuse kõrvaldamisega*.
Kuna toodud näite puhul on tegemist juhuga, kus norm annab tõlgendamisel võimaluse normi erinevaks sisustamiseks, siis on tõlgendaja paratamatult sunnitud tegema valiku erinevate tõlgendusvariantide vahel. Seega võib analüüsitava näite puhul rääkida produktiivsest tõlgendustegevusest "kitsas" tähenduses. See tõlgendamine on produktiivne *õigustedasiarendavas mõttes.*
Seega võiks olenevalt tõlgendustegevuse resultaadist tinglikult rääkida kahte liiki tõlgendamisest: *1.lihtsast tõlgendamisest ja 2.õigust-täiendavast tõlgendamisest.*

Lihtne tõlgendamine hõlmaks normiteksti ühetähenduslikkuse tuvastamise.

Õigust-täiendava tõlgendamisega oleks aga tegemist neil juhtudel, mil õiguse rakendaja peab tegema valikulisi otsustusi erinevate normi sisustmise võimaluste vahel.

Eristades lihtsat tõlgendamist õigust-täiendavast tõlgendamisest, saame tõmmata tingliku piiri sinna, **kust alates on alust rääkida kohtunikuõigusest.**
Nimelt algab kohtunikuõiguse tegevusmaa sealt, kus on tegemist õigust-täiendava tõlgendamisega.
Niipalju kohtunikuõiguse loomisest normi tõlgendamise kaudu.

Loomulikult ei ole õigust-täiendav tõlgendamine ainus võimalus kohtunikuõiguse loomiseks. Vahest ehk ilmsemgi ja vaieldamatum on kohtunikuõiguse loome seaduse lünkade täitmise ja õiguskorras kui tervikus lünkade täitmise juhtudel.

Kuna lünk seaduses või õiguskorras kui tervikus tähendab eelkõige vajaliku ning sobiva reegli puudumist, siis lünga täitmine seisneb vastava reegli loomises. Kui selle reegli loob kohtunik on tegemist kohtunikuõigusega.
Seega võiks eelpool räägitut kokku võttes väita, et **kohtunikuõigus on kohtuniku poolt konkreetse elujuhtumi lahendamise käigus õiguse leidmise protsessis õigust-täiendava tõlgendamise teel, seaduse lünkade täitmise teel või õiguskorras kui tervikus lünkade täitmise kaudu õigustedasiarendava tegevuse tulemusena loodud õigusreegel.**

Kohtunikuõiguse siduvusprobleem

Edasi võtaksime vaatluse alla kohtunikuõiguse siduvusprobleemi.
Küsime, kas kontinentaal-euroopalikus õiguskorras peaks kohtulahenditele laienema siduvus. Leian, et on kaks olulisemat argumenti, mis räägivad kohtunikuõiguse siduvuse poolt. Need on:
1) **vajadus tagada õiguskindlus**
2) **vajadus tagada kõigi võrdsus seaduse ees.**

Kontinentaalses õigussüsteemis aitab õiguskindlust tagada eelkõige kohtuniku kohustuslik seotus seadusandja poolt loodud normidega. Ehkki seadustel on kontinentaal-Euroopa

õigussüsteemi kuuluvates õiguskordades õiguskindluse tagamisel vaieldamatult keskne tähendus, ei tohiks siiski seaduse võimalusi selles osas üle hinnata. Kujutagem näiteks ette olukorda, kus seadusandja poolt loodud norm on mingil põhjusel mitmetimõistetav, ebamäärane või vastuoluline. Sellisel juhul võib olla kohtulahendi sisu prognoosimine üsna probleemetekitav.

Ometi peaks oma õiguste kaitseks kohtusse pöörduval isikul ning tema kaitsjal aga ka vastaspoolel olema võimalus loota õigusnormi sisu ja mõtte ühele ning kindlale tõlgendusele kohtu poolt.
Kahjuks tuleb nentida, et see võimalus osutub tihti vaid teoreetiliseks. Kohus, olles sunnitud konkreetse õigusvaidluse lahendama, annab normile omapoolse tõlgenduse või vajadusel täiendab seda ning teeb vastavalt sellele kohtulahendi. Õiguskindluse tagamise seisukohast mängib rolli asjaolu, et analoogne juhtum võib ette tulla ka mõnel teisel kohtunikul või kohtukoosseisul. Kohtulahend võib aga osutuda varasemast hoopis erinevaks, sest teine kohtukoosseis ei tarvitse vastavast seadusandja poolt antud normist samamoodi aru saada ning temapoolne normi tõlgendamine või täiendamine võib viia teistsuguse tulemuseni. Eriti suure tõenäosusega võib õiguslikult relevantsetes tunnustes sarnaste elujuhtumite puhul esineda praktikas erinevaid kohtulahendeid juhtudel, mil kohtunik on sunnitud täitma otseseid lünki (näiteks seaduse lünki) õiguslikus regulatsioonis. Kõige selle tulemusena puudub võimalus ette näha vastavate õiguslike probleemide üheseid juriidilisi lahendusi, mis ühtlasi tähendab õiguskindluse põhimõtte mitterealiseerumist.

Niisiis **ei suuda seaduseline regulatsioon üksi pakkuda piisavat tagatist õiguskindlusele.**

Oluline tähtsus õiguskindluse garanteerimisel on ka *siduvusel kohtunikuõigusega.*

Kui küsida, milline on seaduse roll õiguskindluse tagamisel kontinentaalses õigussüsteemis, ning millist osa peaks siinjuures etendama kohtunikuõigus, võiks vastus nimetatud küsimusele alata väitega, et **seadusnormi tähtsus õiguskindluse tagamisel on määrav, kuid samas tuleb tingimata viidata ka tõsiasjale, et normi tegelik õiguskindlust realiseeriv väärtus ilmneb paljudel juhtudel alles kohtute poolt seadusnormile järjekindlalt ühesuguse tõlgenduse andmise kaudu.**

On ilmne, et sellest alates, mil kohtunik on sunnitud õigust edasi arendama, kaotab seadusega seotuse printsiip suure osa oma efektiivsusest. Sest mida annab paljas teadmine, et kohtunik on seotud ainult seadusega, juhtudel, mil näiteks rakendatav seadusnorm on niivõrd üldsõnaline või ebatäiuslik, et pakub võimalust mitmetitõlgendatavuseks, või puudub seadus või seadusnorm üleüldse? Nähtavasti pakub sellistel juhtudel teadmine kohtuniku siduvusest seadusega vaid niipalju, et võimatu on ette näha, kuidas võib konkreetne kohus vastavat olemasolevat seadusesätet mõista ja täiustada, ning milline võib olla lüngatäitmise tulemus vajaliku õigusliku regulatsiooni puudumise korral.

Eeltoodut silmas pidades on oluline, et riigi kõrgeima kohtu poolt üksikjuhtumi lahendamise käigus õigust-täiendava tõlgendamise või lüngatäitmise teel loodud õigusreeglil oleks õiguskorra stabiilsuse ning ühtsuse huvidest tingituna regulatiivne tähendus ka tuleviku jaoks.

Küsime siit edasi, milline võiks olla kohtunikuõiguse siduvuse iseloom kontinentaal-euroopalikus õiguskorras? Kontinentaal-

Euroopas peaks kohtunik kohtulahendi tegemisel järgima varasemas kohtulahendis sisalduvat õigusreeglit (kohtunikuõigust) mitte niivõrd tänu siduvuse formaalsele aspektile, kui tänu siduvuse materiaalsele aspektile.

See tähendab, et kohtunikuõiguse siduvus rajaneb antud juhul mitte sedavõrd õigusreeglit sisaldava kohtulahendi autoriteetsele vormile (riigi kõrgeima kohtu kohtuotsus või määrus), kui selles vormis sisalduva õigusreegli põhjendatusest tingitud veenvusele,mis sisuliselt baseerub õigusreegli taga seisval õiguslikul põhimõttel - printsiibil.

Seega, rääkides kohtunikuõiguse siduvusest kontinentaal-Euroopa õigus-süsteemis, tuleks selle all eelkõige mõista kohtuniku seotust kehtiva õiguskorra väärtustega, mis sisalduvad põhiseaduses ning seadustes ning mis on leidnud konkretiseeritud kujul kajastamist kohtunikuõigusena.

Tingituna sellest, et seaduseline regulatsioon võib paljudel juhtudel tuleneda vägagi pragmaatilistest otstarbekuse kaalutlustest, võib esineda raskusi neis õigusliku väärtuse tuvastamisel. Nende niiöelda puhtpraktilisi eesmärke teenivate seaduste baasil loodud kohtunikuõiguse siduvuse aluseks ei ole mingi konkreetne õiguslik-eetiline väärtusmastaap. Siin ei veena varasemas kohtulahendis sisalduvast normist kinni pidama mitte väärtusargument, vaid seaduse reguleerimiseesmärgist lähtuv praktiline argument.

Kohtunikuõiguse kehtivusprobleemist

Püüame lühidalt vaadelda, millel võiks baseeruda kohtunikuõiguse kehtivus.

Tuleb tõdeda, et kohtunikuõiguse kehtivuse loovad väga mitmed erinevad faktorid kogumis.
Võib väita, et mingis osas on kohtunikuõiguse kehtivus tulenev seadusest ja põhiseadusest kui kohtunikuõiguse suhtes kõrgemalseisvast õigusest. Luuakse ju suurem osa kohtunikuõiguse normidest olemasolevate ning kehtivate õigusnormide tekstide väärtuselise sisustamise teel ning kehtiva seaduse lünkade ületamise kaudu, kusjuures **mõlemal juhul ei kujuta kohtunikuõigus endast midagi muud, kui seadusest aste madalamalseisvat õigusnormi, mille "kehtivuslätteks" võib pidada seadust, mida kohtunikuõiguse abil edasi arendatakse.** Seda muidugi eeldusel, et seadusandja ei ole õiguse kohtunikupoolset edasiarendamist keelustanud. Siinjuures on oluline märkida, et kohtunikuõiguse normkehtivus (nn. formaalne kehtivus) jääb võrreldes õiguse üldaktides (seadused, määrused) sisalduva õigusega märksa nõrgemale tasemele. Kui õiguse üldaktides sisalduva õiguse kehtivuse puhul mängib esmast rolli õigusreegli faktilisest toimivusest suuresti sõltumatu formaalse iseloomuga normkehtivus, siis **kohtunikuõiguse juures omab primaarset tähendust just selle faktiline kehtivus**. Niivõrd kuivõrd on kohtunikuõiguse normkehtivus nõrgem seaduse normkehtivusest, peab olema tugevam tema faktiline kehtivus. Niisiis on kohtunikuõiguse normkehtivuse tekkimise vältimatuks eeltingimuseks faktilise kehtivuse olemasolu.

Üldiselt tähendab õiguse faktiline kehtivus õiguse tegelikku toimivust sotsiaalses elus. See on vaadeldav kahest aspektist: **esiteks**, silmas pidades õiguse tegelikku reeglipärast ja harjumuslikku järgimist õigusühiskonna poolt ja **teiseks**, silmas pidades õiguse rakendamist õigustrakendavate institutsioonide[1], eriti kohtu poolt. Kohtunikuõiguse puhul on põhjapanev

tähendus faktilise kehtivuse teisena mainitud aspektil. See tähendab, et kui mõni kohtuniku poolt üksikjuhtumi lahendamise käigus loodud reegel leiab kohtupoolset rakendamist ka tulevaste õiguslikult sarnaste elujuhtumite lahendamisel, siis võibki vastavat kohtunikuõiguse normi pidada tegelikult toimivaks ning seega faktiliselt kehtivaks. Mis puutub faktilise kehtivuse esimesena mainitud aspekti, nimelt kohtunikuõiguse normi tegelikku reeglipärasesse ja harjumuslikku järgimisse õigusühiskonna poolt, siis rajaneb see paljuski teadmisel, et reeglina leiab üks või teine kohtulahendi kaudu loodud õigusreegel rakendamist enamike kohtute poolt. Niisiis on esimene kõne all olevatest aspektidest vahetult teisest sõltuvuses.

On ilmne, et üksikjuhtumi lahendamise käigus loodud õigusreegel leiab tulevikus teiste kohtute poolt rakendamist vaid juhul, kui seda veenab tegema vastava õigusreeglit sisaldava kohtulahendi kõrgetasemeline argumenteeritus ning õigusreegli vastavus kehtiva õiguskorra õiguslik-eetilistele väärtusmõõtudele. Seepärast on kohtunikuõiguse normi puhul eriline kaal selle normi sisul.

Toodud käsitluse puhul oleks siiski alusetu järeldada, et kohtunikuõiguse vormil puudub igasugune tähendus. On ju just kohtunikuõiguse vorm (kohtunikuõigust sisaldav kohtuotsus või määrus) selleks kategooriaks, läbi mille avaldub kohtu autoriteedi mõju kohtunikuõiguse normkehtivusele.

Ühtlasi võib tänu kohtunikuõiguse vormile rääkida kohtunikuõiguse normi autoriseeritud leidmiskohast, mis annab alust käsitleda kohtunikuõigust erinevalt tavaõigusest kirjutatud õigusena.

Võtamegi siinkohal edasise vaatluse alla kohtunikuõiguse seose kirjutatud õigusega, mis kontinentaal-Euroopa õiguskordades, sealhulgas ka Eesti õiguskorras, kujutab endast õiguse tunnetamise primaarset allikat.

Lähtume siinjuures seisukohast, et õigusallikas on vorm, mille kaudu tekivad ja avalduvad õigusnormid, ning et õigusnorm kujutab endast seega sisu, õigusallikas aga vormis väljenduse leidnud käitumisreeglit[2].

Kuna kohtunikuõiguse normid sisalduvad kohtulahendites, siis on sisu ja vormi ühtsuse põhimõttest tulenevalt oluline tähelepanu osutada ühest küljest kohtunikuõiguse normidele kui sisule, teisest küljest aga kohtulahenditele kui õigusaktidele, kui vormile, milles need normid sisalduvad.

Meie õiguskirjanduses käsitletakse kohtuotsust tüüpilise individuaalse juriidilise aktina ehk üksikaktina, mis tavakohaselt ei ole käsitletav õigustloova aktina. Toodud käsitlus põhineb seisukohal, mille järgi õigustloovaks aktiks peetakse õiguse üldakti, mis sisaldab õigusnorme (üldnorme) ehk teiste sõnadega abstraktseid käitumise üldreegleid - norme, mis loovad õigusi ja kohustusi impersonaalselt[4].

Siit järelduvalt nähakse individuaalse juriidilise akti erinevust võrreldes õigustloova aktiga selles, et individuaalne juriidiline akt ei sisalda õigusnormi.

Võib nõustuda sellega, et kohtulahendid vastavad oma põhiolemuselt individuaalse juriidilise akti tunnustele ning et nad peavadki neile vastama. Kuid vaatamata sellele tuleb tunnistada, et **teatud juhtudel võib kohtulahendi kui individuaalse juriidilise akti faktiline mõju tulevikus avalduda väga sarnaselt õiguse üldakti toimega. Nimelt võib**

üksikjuhtumi lahendust sisaldaval kohtulahendil olla samasugune regulatiivne tähendus edaspidiste sarnaste elujuhtumite jaoks, nagu seda on reeglina õiguse üldaktil. See tähendab, et algselt konkreetsete subjektide vahelise konkreetse üksikjuhtumi lahendamise käigus loodud õigusreegel võib muutuda käitumisjuhiseks abstraktsele hulgale subjektidele. Nii võib üks kohtulahend kätkeda endas lähtepunkti teise tulevase kohtulahendi jaoks, ehk teisiti öeldes võib tekkida olukord, kus üks õiguse individuaalakt leiab oma õigusliku lähtepunkti teisest individuaalaktist.

Samas ei tähenda kirjeldatud situatsioon sugugi seda, et kohtulahendid, mis sisaldavad kohtuniku poolt loodud õigusreegleid, tuleks arvata niiöelda traditsiooniliste õigustloovate aktide, s.o. õiguse üldaktide hulka. Vaatamata tõsiasjale, et kohtunik võib kohtulahendi kaudu õigust luua, on kohtulahend oma põhiolemuselt ja algeesmärgilt vaieldamatult individuaalne juriidiline akt. Küll aga tuleb siinjuures tunnistada, et kui reeglina on õigusnormi (õiguse) tekkimise ja avaldumise vormiks õiguse üldakt (näiteks seadus), siis erandina võib õigusnorm avalduda ka individuaalse juriidilise akti vormis, täpsemalt kohtulahendi vormis.

Seega võib eeltoodu taustal väita, et kohtulahend võib teatud tingimustel osutuda kehtiva õigusnormi autoriseeritud vormiks ja leidmiskohaks ning järelikult ka õigusallikaks õiguse tunnetamise allika tähenduses.

Kohtunikuõiguse õiguslikud alused Eesti õiguskorras

Eesti õiguskorras on kehtivate seaduste näol loodud küllaltki head õiguslikud eeldused kohtunikuõiguse tekkeks ja toimimiseks. Nimetatud väide tugineb eeskätt tõsiasjale, et

ühegi Eesti seadusega ei ole kohtunikupoolset õiguse edasiarendamist ära keelatud. Vastava keelu puudumine on seda enam märkimisväärne, et selles küsimuses võib kontinentaal-Euroopa õigustraditsioonis erinevate riikide lõikes kohata täiesti vastandlikke seisukohti.

Vahest ehk kõige ilmekamateks vastandlikeks näideteks selles osas on ühelt poolt Prantsuse tsiviilseadustiku (*Code civil des Francais*) artikkel 5, mille kohaselt kohtunikel keelatud iseseisvalt luua üldiseid reegleid või korraldusi[5] ja teiselt poolt Šveitsi tsiviilseadustiku (*Das schweizerische Zivilgesetzbuch*) artikli 1 lõige 2, milles on sätestatud, et juhul, kui seadus või tavaõigus ei sisalda rakendatavat eeskirja konkreetse juhtumi jaoks, peab kohtunik otsustama reegli järgi, mille ta kui seadusandja looks[6].

Kuigi Eesti seadusandja ei ole kohtuniku volitusi õigusloomeks väljendanud nii sõnaselgelt, nagu seda on teinud Šveitsi seadusandja, võib neid Eesti Vabariigi Tsiviilseadustiku üldosa seaduse §-st 4, pealkirjaga "Seaduse ja õiguse analoogia", siiski üsna otseselt järeldada. Vaadeldav paragrahv, sätestades sisuliselt õigusliku regulatsiooni lünkade täitmise viisid, annab samas ka võimaluse õiguse edasiarendamiseks ning loob ühtlasi eeldused kohtunikuõiguse tekkeks. Täpsemalt öeldes on seadusandja vastavalt nimetatud paragrahvi lõikele 1, juhuks kui puudub nii õigussuhet reguleeriv säte kui ka säte, mis reguleeriks sellele õigussuhtele lähedasi suhteid, ette näinud võimaluse lähtuda *seaduse üldisest mõttest*. Nimetatud võimalus on aga sisuliselt käsitletav volitusena õiguse edasiarendamiseks. See järeldus tuleneb tõsiasjast, et "seaduse üldine mõte" ei anna vahetult konkreetset lähtepunkti elujuhtumi lahendamiseks. Küll aga annab ta üldise õigusliku aluse, millest on õiguse rakendajal võimalus dedutseerida norm

üksikjuhtumi lahendamiseks. Ka kõne all oleva paragrahvi lõikes 2 sätestatud võimalus lähtuda õigussuhet reguleeriva seaduse puudumisel *õiguse üldisest* mõttest, on vaadeldav volitusena õiguse edasiarendamiseks. Kuid sedapuhku on normiloome lähtekohaks õiguse üldine mõte.

Veidi üldisemalt on sama põhimõte fikseeritud ka Eesti Vabariigi Tsiviilkohtupidamise seadustiku § 9 lõikes 3, mille kohaselt on kohus volitatud vaidlusalust suhet reguleeriva seaduse puudumisel rakendama seadust, mis reguleerib vaieldavale suhtele lähedasi suhteid. Sellise seaduse puudumisel aga on kohtul võimalus lähtuda õiguse üldisest mõttest.

Oluline on märkida, et ka Eesti Vabariigi Põhiseadusega ei ole sätestatud keeldu õiguse edasiarendamiseks kohtu poolt. Vastavalt põhiseaduse §-le 146 on kohus oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust *kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.*

Võib väita, et nõue, mille kohaselt kohus peab õigust mõistma *kooskõlas* põhiseaduse ja seadustega, ei välista kohtunikupoolset õiguse edasiarendamist õigusemõistmise käigus. Seda muidugi vaid tingimusel, kui õiguse edasiarendamise tulemus on kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.

Kaudselt järeldub vajadus luua kohtunikuõigust ka põhiseaduse §-s 152 fikseeritud põhimõttest, mille kohaselt kohus jätab kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega. Osundatud põhimõttest ei tulene, justkui võiks kohus samas jätta tegemata kohtulahendi. Põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse § 5 lõikest 2 nähtub, et kohus saab seaduse või muu

õigusakti tunnistada põhiseaduse vastaseks oma *otsuses*, mille ta teeb teatavaks Riigikohtule ja õiguskantslerile. Järelikult peab kohus asja ka sisuliselt lahendama. Seega peaks kohtul vastava vajaduse korral olema otsuse tegemisel ka volitus ise luua põhiseadusega kooskõlas olev õigusreegel, ning sellele tuginedes lahendada kohtuasi.

Ülaltoodut kokku võttes on üldiselt alust järeldada, et **Eesti kehtivas õiguskorras puuduvad õiguslikud takistused kohtunikupoolseks õiguse edasiarendamiseks.** Omaette vaieldav küsimus on see, milline peaks olema Riigikohtu poolt konkreetse elujuhtumi lahendamise käigus loodud õigusreegli tähendus tulevaste sarnaste elujuhtumite jaoks.

Nimetatud küsimusega seoses tuleks kõigepealt vaadelda neid Eesti õiguskorras esinevaid õiguslikke aluseid, mis võiksid olla kohtunikuõiguse siduvuse vajalikkust põhistavateks argumentideks.

Esimeseks selliseks argumendiks võib ilmselt pidada õigusriigi printsiibi aluseks olevat **õiguskindluse tagamise nõuet**, millest eelpool ka juba juttu oli.

Teise olulisema argumendina peab nimetama Eesti Vabariigi Põhiseaduse §-s 12 sätestatud **nõuet, et kõik on seaduse ees võrdsed**. Võib väita, et nimetatud nõude tegelik realiseerimine saab võimalikuks vaid juhul, kui tunnistada Riigikohtu poolt loodud õigusreeglite siduvust kõigile kohtutele. Kuidas muidu oleks võimalik tagada kodanike võrdsust seaduse ees, juhul kui näiteks seadus on mitmetitõlgendatav või vajab õigust-täiendavat tõlgendamist. Teisiti öeldes, kuidas oleks tagatav kodanike võrdsus seaduse ees olukorras, kus sisuliselt sarnased elujuhtumid ning õigusprobleemid võivad saada ühe ja

sellesama seadusesätte rakendamisel tänu tõlgenduserinevustele erineva juriidilise lahenduse.

Seega tuleb tõdeda, et Riigikohtu lahendil, mis sisaldab kohtu poolt loodud õigusreeglit, peaks olema tulevaste sarnaste elujuhtumite jaoks siduv tähendus. seda siduvust tuleks käsitleda kui kohtuniku kohustust lähtuda vastava juhtumi lahendamisel Riigikohtu varasemas kohtulahendis sisalduvast kohtunikuõiguse normist niivõrd kuivõrd selle normi reguleeriv tähendus lahendatava juhtumi jaoks on väljaspool põhjendatud kahtlust, see tähendab niivõrd kuivõrd kohtunikul puuduvad *igakülgselt läbikaalutud tugevad ning veenvad argumendid* põhistamaks Riigikohtu poolt loodud õigusreeglist erineva õigusreegli loomist.

Märkus:

* Probleemi kohta lähemalt vaata T. Tampuu Vara asukohta pääsemist takistanud tõkke või lukustuse kõrvaldamise mõiste kriminaalkoodeksis //Juridica, 1995, nr.2, lk. 47-49.

Kasutatud kirjandus:

1. Henkel H. Einführung in die Rechtsphilosophie. München und Berlin 1964, S. 440.
2. Merusk K.; Koolmeister I. Haldusõigus. Õpik. Tartu, 1995, lk. 43.
3. Narits R. Õiguse entsüklopeedia. Õpik. Tartu, 1995, lk. 36.
4. Merusk K. Kehtiv õigus ja õigusakti teooria põhiküsimusi. Tartu, 1993, lk. 8.

5. David R. Einführung in die grossen Rechtssysteme der Gegenwart. München und Berlin, 1966, S. 137.
6. Arzt G. Einführung in die Rechtswissenschaft. Basel; Frankfurt am Main, 1987, S. 29; Redeker K. Legitimation und Grenzen richterlicher Rechtsetzung // Neue Juristische Wochenschrift, 1972, H. 10, S. 412.

MÕISTEJURISPRUDENTS *VERSUS* VÄÄRTUSJURISPRUDENTS EHK KAS SEADUSE SÄTE VÕI SEADUSE MÕTE?

Eerik Kergandberg, Riigikohtu liige

Ettekanne Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi koosolekul 19. novembril 1997

Loomuõigusliku mõtte ajalugu peegeldab seda inimkonna lakkamatut püüet leida absoluutset õiglust (ning vastavate katsete korduvat läbikukkumist?). – Piibe Jõgi Õigus ja eetika: teooriaid õigusest ja õiglusest 20. sajandi õigusfilosoofias. – Tallinn: Juura, 1997, lk 46.

I. Sissejuhatuseks

Koosoleku teemaga seonduvate kõigi küsimuste lahkamiseks nõuaks õigusfilosoof ilmselt vähemalt tervet semestrit. Kuna aga kumbki tänastest esinejatest ei saa end minu teada

õigusfilosoofiks tituleerida, siis läheb meil loomulikult mõnevõrra kiiremini. Mul on tõsine heameel selle üle, et hiljuti nägi ilmavalgust Tartu Ülikooli Õigusteaduskonna doktorandi Marju Lutsu poolt väga ladusalt ja minu arvates tõepoolest huvitavalt ning isikupäraselt kirjutatud õigusfilosoofia õpik. Loodan et hea kolleeg Marju Luts ei pahanda, kui ma oma tänases jutus jätan valdavalt kõrvale teaduslikule diskussioonile rangelt võttes omase erialakirjanduslike viidete paljususe ja tuginen eeskätt just tema raamatule. Loodan, et sellisel lähenemisel peaks meie õiguskultuurilises situatsioonis arutluse käik olema paremini jälgitav, kontrollitav ja jätkatav ning lisaks kõigele ka Marju Lutsu raamat ise lugema kutsuv.

Nüüd on saabunud aeg vastata mitmele esitatud küsimusele selle kohta, et miks on tänasele EAÕS-i ettekandekoosolekule nii imelik "pealkiri" pandud. Vastus on - ei tea. Kahjuks ei olnud mul võimalust kaasa rääkida koosoleku teema täpsemal formuleerimisel ja seetõttu peangi võimalikuks ning vajalikuks alustada pealkirjas sätestatu täpsustamisest. Lähtun siin teadagi millest - ikka pealkirja mõttest. Ega's ometi demokraatlikus ühiskonnas saa keelata mingi sätte mõttest omamoodi arusaamist?

Niisiis: **Mõistejurisprudents *versus* väärtusjurisprudents ehk kas seaduse säte või seaduse mõte?**

1) **Pealkirja esimest horisontaaltasandit** vaadeldes on kõigepealt küsitav, kas väärtusjurisprudentsi vastandiks on ja kas peab olema **just mõistejurisprudents**. Eeldan, et pealkirjastamisel on tegelikult tahetud taas püstitada seda igiammust ja igikestvat küsimust **loomuõigusliku ja positivistliku õiguskäsituse vahekorrast**. Mõistejurisprudents ja väärtusjurisprudents aga peegeldavad

teadupärast tõepoolest vastavalt õiguspositivistliku ja loomuõigusliku mõtlemise **etappe.** Kuid minu arusaamise kohaselt ei ole võimalik tõestada, et väärtusjurisprudents on loomuõiguse ületamatu tipp ja teiselt poolt ei saa ma päris hästi aru, miks õiguspositivismi tõepoolest positiivseid (antud juhul: häid, kasulikke jne) jooni kaitstes peaks ma end samastama just "mõistejurisprudentslasega". Lahtiseks jääb siinjuures aga mõistetavalt veelgi laiem küsimus: kas filosoofias saab üldse rääkida arengust - sellest, et üks või teine teooria on põhimõtteliselt parem kui teine.

2) **Pealkirja teisel horisonaatltasandil** on minu arvates klassikalise arusaama kohaselt lihtsalt üks "element" puudu. Ja nimelt **seadusandja tahe**. Tegelikult saan ma muidugi aru, et üht üdini veendunud loomuõiguslast ei huvita eriti seaduse säte, siis saati veel seadusandja tahe. Loomuõiguslane lihtsalt teab mis on seaduse mõte ja ta on veendunud, et see ongi olnud seadusandja tahe. Ärgem küsigem siinjuures, et kuidas ta seda ikka nii täpselt teab. Öelgem hoopis nii, et kui seaduse mõte peab olema kuidagi seotud seadusandja tahtega (ma loodan, et seda seost ei eita ka oponendid), siis oleks kõnealuse pealkirja teisel horisontaaltasndil põhjust mõlemad seose elemendid ka eraldi kirja panna. Ja siis analüüsida, kas, kuidas ning millises ajalises järjestuses peaks need kolm elementi seaduse kohaldamisel aktualiseeruma.

3) **Vertikaaltasandit** – so kahe horisontaaltasandi omavahelist suhet vaadates on minu jaoks küsitav see tasandeid ühendav sidesõna **"ehk"**, sest minu arusaama järgi ei ole küll nii, et mõistejurisprudentslane kummardaks sätet mõttelagedalt

või et väärtusjurisprudents peaks ilmtingimata tähendama sättest hoolikalt puhtaksroogitud mõtte kummardamist.

Kuid need sissejuhatavad märkused ei tähenda seda, et ma püüan diskussioonist kõrvale hoida. Ei. Ma püüan täita oma tänast - rolli nii hästi kui suudan. See tähendab, et esiteks püüan ma kritiseerida **loomuõigusliku ülioptimismiga** seotud ohtusid üldse ja Eesti tänastes oludes eriti ilma seejuures siiski end veendunud ja paadunud positivistiks tunnistamata.

Ja teiseks püüan ma vahendada veendumust, et õiguse rakendamisel ja sealhulgas õigusemõistmisel **tuleb esmajoones lähtuda mõttekast või mõtestatud sättest ning et seejuures on äärmiselt küsitav võimalikkus lähtuda seadusandja tahtest, kui seda tahet ei ole suudetud korrektselt formuleerida.**

Sissejuhatavate märkuste lõpetuseks on mul vastupandamatu kiusatus esitada tsitaat ühest kahtlemata klassikalisest teosest: "Kohtus kadus enamasti igasugune loogika ja võitis paragrahv, ja paragrahv kägistas, paragrahv tegi su lolliks, paragrahv pritsis sülge, paragrahv irvitas, paragrahv ähvardas, paragrahv tappis ega andnud armu. Kohtuhärrad olid paadunud seadusetähe väänajad, koodeksite preestrid, kaebealuste õgijad. Austria džunglite tiigrid, kes rihtisid oma hüppe kaebealuse kallale vastavalt paragrahvi numbrile. Erandi moodustasid mõned üksikud härrad (samuti kui politseivalitsuseski), kes ei võtnud seadust nii tõsiselt (minu allakriipsutus – E.K.). Igal pool võib ka sõkalde hulgas mõni viljatera leiduda." (Jaroslav Hašek Vahva sõduri Švejki juhtumised maailmasõja päevil. - Tallinn: 1960, lk 30-31).

Švejki ja Hašeki jälgedes käies tuleks tsitaadi esimeses lõikes silmas peetud kohtunikke nimetada pehmelt öeldes

ebainimlikeks kohtunikeks. Samal ajal aga teises lõikes nimetatud kohtunikke ... Jah - millised küll tegelikult nemad on? Nende teise lõike kohtunike kohta saame me teksti pinnalt öelda vaid seda, et "**nad ei võtnud seadust nii tõsiselt**". Kuid me ei saa kunagi teada, kuidas nad siis seadust võtsid - kui mitte nii tõsiselt. Me ei saa teada ka seda, kas nad võtsid seadust alati operetilikult või üksnes siis, kui näiteks kohtualune neile või nende sõpradele meeldis. (Assotsiatsioon on küll mõneti meelevaldne, kuid teadupärast on Ronald Dworkin ühe oma tuntuima raamatu pealkirjaga hüüatanud, et Taking Rights Seriosly!).

Eelnevat ilukirjanduslikku juttu mõningase paatosega kokku võttes ütleks ma järgmist. Kui mingis riigis A tegutseks vaid esimest tüüpi kohtunikud ja riigis B vaid teist tüüpi kohtunikud, siis tahaks ma igal juhul elada riigis A. Sest siis oleks mul mingit lootust, et kas mina ise või vähemalt minu järglased võivad demokraatiamehhanismide abil kunagi jõuda niikaugele, et paragrahv ei saa enam sülge pritsida ega irvitada inimese üle ja kõike ebameeldivat, mida see paragrahv inimestega teeb, teeb ta vähemalt kõigi suhtes võrdselt ja ootuspäraselt. Riigis B aga jääb minu arvates alatiseks puhuma esmapilgul küll leebe, kuid lõppkokkuvõttes oma pidevatest suunamuutustest tingitult äraarvamatu tuuleke.

II. Mingem nüüd pealkirja esimese tasandi juurde. Marju Luts on varemosutatud raamatus kujukalt näidanud, et õigusfilosoofia ajalugu on käsitatav loomuõigusliku ja positivistliku õigusmõtte **vahelduva domineerimise loona**. Seejuures võib väita, et nende kahe suuna domineerimise vaheldumine on ikka ja alati olnud tingitud **mõlemale suunale olemuslikult ja vääramatult omasest ühekülgsusest**. Sellest

ühekülgsusest tulenevalt on ajaloos õnnetusi põhjustanud nii loomuõiguse kui ka õiguspositivismi ületähtsustamine, absolutiseerimine. Teadupärast oli 17. sajandi ümbruses Euroopas kehtinud kriminaal- aga ka kriminaalmenetlusõigus oma põhiloomult kantud loomuõiguslikust mõtlemisest - nö **loomuõiguse ratsionalistlikust süsteemist**. Marju Luts on kenasti selgitanud, et positivismi ajalooliselt ilmselt kõige jõulisemat esilekerkimist 18. sajandil eeskätt Cesare Beccaria ja Paul Johann Anselm von Feuerbachi tööde vahendusel võib käsitada inimlikult täiesti loomuliku ja tegelikult paratamatu vastureaktsioonina **loomuõiguslikust ratsionalismist kantud tõeliselt meelevaldsele õigusemõistmisele**. Ratsionalistlikust loomuõiguslasest kohtunikku kirjeldades kirjutab M. Luts: "Kui kohtunik ei leidnud elulisele juhtumile sobivat kuriteokoosseisu seaduses või talle tundus seaduses ettenähtud karistus sobimatuna, lähtus ta iseenese "mõistlikust" äratundmisest ning mõistis süüalusele "erakorralise karistuse". ...Peale selle ei tunnustatud kohtuotsuse seadusjõudu. Olenemata sellest, kas kaevati edasi või ei, võis järgmine instants juba otsustatud asja uuesti menetlusse võtta ning langetada uue otsuse." [1]

Kahjuks tundub mulle, et ka tänases Eestis soovitakse sellelaadse nö ratsionalistliku loomuõiguse ja sealhulgas eriti kahjuks - ka sellelaadse kriminaalõiguse juurutamist.

Ja omakorda - totalitaarriiklik õiguspositivism oli see põhjus, mis tingis II Maailmasõja järgses Euroopas loomuõigusliku mõtlemise puhangu, sealhulgas ka EIÕK vastuvõtmise, Inimõiguste Kohtu asutamise, ja kõik muu sellega seonduva. Sellega seoses tahaks ma hea meelega taas tsiteerida Marju

[1] Marju Luts Õigusfilosoofia I. Sissejuhatus õigusfilosoofiasse.- Tallinn:Juura, 1997, lk 126.

Lutsu, kes on kirjutanud, et "loomuõigus on oma idee järgi igavesti, kõikjal ja kõigi jaoks ühesugusena kehtiv õigus. Sellisena jääb ta välja inimese käsutamisulatusest, s.t selle sisu ei saa suvaliselt ümber kujundada näiteks positiivse seaduse abil. Ka ei vaja loomuõigus kehtimiseks mingit täiendavat alust. Ainus kehtimispõhjus või -alus on loomuõiguse olemine olevana, osana olevast kui objektiivsest reaalsusest." Ja nüüd algab minu arvates eriti huvitav tsitaadi osa: "Sellest kontekstist lähtudes võib öelda, et suurima karuteene loomuõigusmõttele tegid loomuõiguskodifikatsioonid 18.-19. sajandil. Loomuliku õiguse kehtestamine positiivse seadusega allutas selle õiguse kohe ka inimlikule tahtele, positiveeris loomuõiguse. **Seadusega kehtestatud õigus ei ole enam loomuõigus**".[2] Selle tsitaadi pinnalt tahaks ma esitada vaid ühe - mõnevõrra küll retoorilise küsimuse: Kas Euroopa Inimõiguste Konventsiooni vastuvõtmisega ja selle täitmise tagamiseks loodud üsnagi positivistlik-bürokraatlikult kehtestatud mehhanismiga õilistati loomuõigust või hoopis alandati seda?

Tunnistan vabatahtlikult, et üsna pikka ja mõnusat mõtlemisainet pakkus mulle Marju Lutsu poolt Karl Jarpersile tuginevalt väidetav, et loomuõigusfilosoofia olla oma olemuselt ontoloogia ja positivistlik filosoofia - gnoseoloogia. Nimelt kirjutab Marju Luts, et loomuõigusfilosoofia on ontoloogiline põhjusel, et ta on objektivistlik. See tähendab et, nii nagu ontoloogia puhulgi, kasvavat ka loomuõigusfilosoofia välja (või teiste sõnadega - tema algupäraks olevat) **imestus oleva üle**. Kas pole tore – imestus kui algupära!

Positivistlik õigusfilosoofia olla aga midagi gnoseoloogilist seetõttu, et ta on subjektivistlik filosoofia, mille algupäraks

---

[2] M. Luts, Osund raamat, lk 36.

olevat **kahtlus olevas** ja mis väitvat, et olev on olemas vaid selle oleva tunnetatuse (või äärmisel juhuhul tunnetatavuse) ulatuses.

Ma ei tahaks siinjuures hakata arutama selle üle, kas kahtlus on ikka see positivistliku õiguskäsitluse õige ja ainus algupära. Väikese kõrvalpõike korras väidaksin ma siinjuures, et minu arusaama kohaselt ei peaks näiteks meie praktilises õigusemõistmise situatsioonis esimeseks sammuks olema kahtlus selles, kas rakendatav seadus on ikka kooskõlas põhiseadusega, kuigi just niisuguseid soovitusi on jaganud praktikuile minu tänane oponent. Ma jagan pigem nende kolleegide arvamust, et Eesti kohtuniku, nii nagu mistahes teisegi Eesti kodaniku tegevus peab esmajoones lähtuma (või ütleme siis nii, et tegevuse algupäraks peaks olema) selle kooskõla presumeerimine.

Väitele loomuõiguse algupära kohta ei saa kuidagi jätta reageerimata kahtlustava küsimusega, et kas loomuõigusfilosoofia ikka kasvab välja umbes sellisest siirast imestusest, et ah kui leidlikult tehtud, toredalt imeline ja üheselt hinnatavalt väärtuseline see inimene ja tema maailm küll on? Pöörates näo puhta looduse poole võib tõepoolest ütleme siis - ontoloogiliselt imestada. Kui aga pöörata nägu sinnapoole, kus peaks väidetavasti "elama" loomuõigus, mõjub imestamine minu arvates natuke silmakirjalikult? Kas pole siis nii, et loomuõiguse elupaigas on näha ilmselgeid inimtegevuse jälgi? Minu arvates võiks seda loomuõiguslikku imestust võrrelda väidetavalt Puškini imestusega olukorras, mil ta hommikul ja mõnevõrra hämusena silmitseb enda poolt eelmisel päeval kirjutatud luuletust ning hüüatab "Ah seda Puškinit – küll on teinud toreda luuletuse!" Seetõttu kaldun arvama, et

loomuõigus, eriti aga väärtusjurisprudents on **käsitatav pigem maailmale akseoloogilise kui ontoloogilise lähenemisena**. Täpsemalt öeldes näib mulle, et tänapäeva levinuim loomuõigus - ei varjagi enam oma akseoloogilist olemust kui ta nimetab end ise **väärtus**jurisprudentsiks. Muidugi - akseoloogias on ka selliseid lähenemisi, mille kohaselt väärtused olla läbinisti objektiivsed. Kuid nende lähenemiste kriitikana võib öelda näiteks seda, et iludusvõistlusel ei saa kuuldavasti millegipärast kunagi maksimumpunkte vaid üks naine.

Mulle siiski näib, et tegelikult ei arva ka Marju Luts ise, et loomuõigus eksisteeriks siin maailmas samavõrd objektiivselt, samavõrd antuna nagu Tartu Ülikooli peahoone või Eesti Vabariik, vaid et keegi ja kuidagi on vaikselt selle loomuõigusliku asja öö varjus paika pannud selleks, et hommikul hakata oma kätetöö tulemust imetlema. Nimelt tundub mulle Marju Lutsu poolt eksistentsiaalfilosoofiaga võrreldava õigusfilosoofia nn "kolmanda tee" käsitluse pinnalt, et ka Marju Luts ise arvab sarnaselt eksistentsiaalfilosoofidega, et õigus ei ole selline "objekt" nagu puud või majad ja et seetõttu peaks õigusest rääkimisel objektiontoloogia kohale asuma suhete ontoloogia. Tunnistan, et oma sügavas sisemas tahaks ka mina kohtunikuna sammuda pigem seda kolmandat õigusfilosoofilist teed. See tähendab, et ma tahaks hea meelega alles jätta positivismile nii positiivselt omase õiguskindluse ja prognioositavuse, kuid samas allutada positiivse õiguse mingile temast kõrgemalseisvale kontrollile. Paraku aga ei kujuta ma ette, kuidas selle ilusa idee praktiline realiseerimine peaks välja nägema. Ma ei kujuta praktiliselt ette, et ühiskonnas oleks võimalik kokku leppida selles, mida tegelikult tähendab kontrollmehhanismina "inimene kogu oma isikupärase

maailmaga". Veelgi enam: ma ei ole erialakirjanduses kohanud ühtegi sellist väärtusmastaapi, mis ka tegelikult oleks kõigi võrdset kohtlemist tagavalt ja seega ka mingilgi määral üldaktsepteeritavalt kasutatav. Väärtusete maailm ei ole põhimõtteliselt üldaktsepteeritavalt korrastatav ja väärtused, sealhulgas muide ka põhiõigused, ei ole valdava arusaama kohaselt tähtsuse järgi reastatavad. Ja ilmselt ei saagi nad seda olla. Ühe võimaliku põhjendusena sobiks siinjuures tsiteerida Eero Loonet. Olles kõigepealt selgitanud, et mõistusepärasuse vastandiks võivad olla nii mõistusevälisus kui ka mõistusevastasus, märgib ta järgmist. "Siiani puudub üldomaksvõetud ja hästi argumenteeritud vastus küsimusele, kas on olamas "tõelisi", seesmisi (intrinsic) väärtusi. Teatavasti väitis Hume, et faktiväidetest ei saa tuletada hinnanguotsustusi ja et hinnanguotsustusi ei saa katseliselt kinnitada hinnatava nähtuse uurimisega. Kui Hume'il on õigus, siis puudub võimalus põhjendada millegi valimist alusväärtuseks ja seega põhieesmärkide valikut, erinevalt eesmärkide hulga elementide vahekorra uurimisest. Sellisel juhul sisalduks väärtustamises ja eesmärkide valikus mõistuseväline koostisosa ja oleks mõttetu (mitterakendatav) liigitus mõistuspärasteks ja mõistusvastasteks väärtusteks või eesmärkideks." [3]

Tunnistagem, et esmapilgul võib olla üsnagi vastuvõetamatu tõdemus, et inimeste maailma väärtuste hierharhiat ei saa põhimõtteliselt üles ehitada mõistusepäraselt, ratsionaalselt. Kuid – kui arvestad, et kõnealune hierharhia peaks ju kajastama inimese olemust, siis ei tohiks rahulikul järelemõtlemisel siin

[3] Eero Loone Mõistlik valik: probleemiseade. – Mõistlike valikute õigustamise filosoofilised eeldused. Koostanud E. Loone. – Tartu: AS Tartumaa trükk, 1995, lk 7

küll mõistuseväline element mõjuda ärritavalt. Või suudab keegi ammendavalt ära seletada inimese olemust? Loodan, et ei.

Kuid vaadelgem siiski lähemalt ka ühte võimalikku ja suhteliselt sagedamini õigusemõistmiseks pakutavat väärtushierharhiat, täpsemalt öeldes selle hierharhia tippu. Nimelt on ka näiteks Raul Narits väitnud, et kohtunike jaoks peaks väärtuste suunamääraks olema **valitsevad ettekujutused õiglusest**. Mul poleks midagi selle vastu, kui keegi tõepoolest suudaks mind veenda selles, millised on praegu Eestis valitsevad ettekujutused õiglusest. Kas näiteks sellised, nagu arvavad majaomanikud või sellised, nagu üürnikud? Kas sellised, nagu arvavad nn maaparteid või sellised, nagu reformipartei? Kas ainult sellised, nagu arvavad Eesti kodanikud või vähemalt natuke sellised, nagu arvavad mittekodanikud? Kas enesekindlalt ja eranditult sellised, nagu arvavad meie valitsevad poliitikud või mingil määral ka sellised, nagu arvavad (kuuldavasti eurooptimistliku imetluse eheduses kahtlevad) euroskeptikud?

Siinjuures – õiglusettekujutustest rääkides on sobiv meenutada, et just ameerika õigussotsioloogias - selles loomuõiguse kindlaimas kantsis on välja kujunenud ja areneb edukalt nn **menetlusliku õigluse** teooria. See tähendab sisuliselt ülestunnistust, et mingit tõsiselt võetavat distributiivse (jagamise tulemina tekkiva) õigluse kriteeriumi ei ole võimalik kehtestada ja et seetõttu tulekski õigusemõistmisel keskendada tähelepanu eeskätt menetluse enese õiglusele, menetlusse kaasatute ausale kohtlemisele ja muule sellelaadsele.

Seda, milliseid keerukaid probleeme võib kohtunikel tekkida, kui nad loevad oma väärtuste suunamääraks valitsevad ettekujutused õiglusest demonstreeriti kujukalt ühes Šveitsi

Ülemkohtu hiljutises otsuses. Selles sedastati kuuldavasti, et õiglus on suhteline mõiste, mis muutub koos poliitiliste, sotsiaalsete ja majanduslike tingimuste muutumisega ja et öeldu kehtib eriti maksukoormuse jaotamise ja maksude kehtestamise küsimuses

Kõige eelöelduga ei taha ma aga kaugeltki mitte üles kutsuda ebaõiglaste kohtuotsuste tegemisele. Minu probleem on vaid selles, et kuidas ja keda uskudes saab õiglust leida, samuti selles, kas ja kuivõrd tohib õiglust otsida seadusevälisest, seaduse kõrval paiknevalt alalt.

Nähtavasti on nii, et õigusfilosoofilise mõtlemise tegelik areng Eestis ei sõltu eriti meie aruteludest. Vähemalt demokraatlikus ühiskonnas (kui üldse) ei saa käsukorras kehtestada õigusfilosoofilise mõtlemise seda või teist suunda. Mõistetavalt aga saab erinevaid suundi propageerida. Seetõttu võikski järgnevalt arutada selle üle, milline võiks olla ühe või teise suuna domineerimise mõju Eesti riigi tänasele arengule. Ehk teiste sõnadega: milline üleskutse oleks meie tänastes oludes mõistusepärase valiku kajastajaks.

Loomuõiguslike arusaamade populariseerimine kontinentaal-Euroopalikus õigussüsteemis on reeglina alati olnud kantud rahulolematusest riigis kehtiva positiivse õigusega ja selle kaudu vähemalt mingil määral tegelikult ka riiklusega. Ma jagan täielikult muret selle üle, mis praegu on toimumas meie õigusloomes, sest õigusloome on muutumas (või õieti juba muutunud) tavalise kommertstegevuse haruks. Tegelikult puudub Eestis aktsepteeritav ühiskondlik kokkuleppe selles, kuidas ja millises suunas peaks meie õigusloome liikuma. Täiesti fenomenaalne on see, et Eesti õigusloome seadust planeeritakse hakata vastu võtma siis, kui enamik olulisi

seadusi on juba vastu võetud. Kummatigi jagan ma ilmselt valdava enamuse Eesti kohtunike hulgas kohtupraktika pinnalt kujunenud arvamust, et praegust õigusesse niigi nihilistlikkku suhtumist arvestades ei tohiks me kõigele vaatamata siiski esitada üleskutseid seaduste kergekäelise hülgamise, nende tähelepanuta jätmise suunas. Ma ei taha nõustuda, et juba seitsmeaastase taasiseseisvunud Eesti positiivne õigus oleks selline, mis sunnniks tunnistama seda loomuõiguse vastaseks. Pigem tahaks ma üles kutsuda selle positiivse õiguse paremale tundmisele, selle õppimisele. Ma väidan, et üks põhjalik õigusdogmaatiline analüüs võib heale juristile pakkuda vähemalt samasugust rõõmu nagu loomuõiguslikud arutlusedki. Hoidkem oma armastus millegi loomuõigusliku vastu näiteks ajaks, mil Eestil tuleb tegelikult alustad läbirääkimisi liitumiseks Euroopa Liiduga. Ei saa ju ometi väita, et Euroopa Liidu direktiivide rägastikus oleks midagi loomuõiguslikku.

Kokkuvõtvalt leian, et Eesti tänastes oludes võib loomuõigusliku propagandaga liialdamine tuua kaasa järgmisi negatiivseid tagajärgi:

A. Väheneb juristide-õiguse rakendajate motivatsioon õppida tundma meie väga mahukat uut ja üha uuenevat seadusandlust: miks pingutada ajusid seadusevirnade kalla, kui kõike saab lahendada ka hoopis säravamate asjadega - põhiseaduse preambula ja printsiipide ja väärtustega.
B. Kasvab usaldamatus seadusandliku tegevuse ja siit edasi ka seadusandliku võimu vastu ning halveneb võimude tasakaal, sest tegelikult on ju loomuõiguslik üleskutse suunatud vaid kohtuvõimule.
C. Pidurdub analüütilise õigusteaduse areng: loomuõiguse jaoks ei ole midagi igavamat kui dogmaatiline õigusteadus.

D. Paratamatult suureneb suvaõiguse osakaal, väheneb õiguskindlus ja ohtu seatakse võrdne kohtlemine ühiskonnas.

Neist kartustest tulenevalt jätaksingi ma hea meelega väärtustamise ja väärtustega opereerimise võimaluse parlamendi õigusloomelise tegevuse hooleks ja piirduks õigustrakendavas tegevuses siiski **reeglina** vaid positivistliku lähenemisega. Reeglina selles mõttes, et a) aladel, kus on tõelised (s.o tõlgendamise ja analoogiaga mittetäidetavad) lüngad õigusloomes ja b) inimõiguste tagamise situatsioonides võiks tõepoolest aktsepteerida ka loomuõiguslikku lähenemist ja argumenteerimist.

III. Edasiselt sooviksin ma esitada vaid mõned teesid puutuvalt puutuvalt koosoleku pealkirja teise tasandisse - sätte, mõtte ja seadusandja tahte tasandisse. Võib vist väita, et oma igapäevases töös puutub praktiseeriv jurist tegelikult kokku just selle tasandiga ja eelnevalt käsitletud esimene tasand on tema jaoks pigem midagi taustmuusika sarnast, millest end eriti segada ei lasta.

1. Minu arusaamise kohaselt tuleb praktiseerival juristil kahtlemata esmajoones lähtuda seadusesättest. Kuid seejuures endale **tõlgendamise vahendusel** selgitatud sättest - ehk **mõtestatud sättest**. See tähendab, et seda mõttekust tuleb otsida ikka eeskätt sellest sättest ja mitte demonstratiivselt hoopis vastupidisest ilmakaarest. Kuidas sätet mõtestatakse - see on omaette äärmiselt huvitav teema, mille kohta tasub eesti keeles lugeda Aulis Aarnio hiljuti ilmunud raamatust.[4]

[4] Vt Aulis Aarnio Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn: Juura, 1996.

2. Sättest lähtumise vajadust rõhutades pean ma silmas ka seda, et lähtuma peaks mitte normilooja tahtest, vaid selle tahte väljendusest. Mitte sellest, mida ehk seadusandja tahtis kirja panna, vaid sellest, mis ta tegelikult suutis kirja panna. Ma jagan nende seisukohta, kelle arvates ei ole kuidagi võimalik kindlaks teha, mis oli seadusandja n.ö tegelik tahe. Hans Kelsen on sellega seoses öelnud umbes nii, et kui mingi üksikisik püüaks enesevaatluse korras jälgida enese tahteakti, siis ta tunneks, et see on midagi, mis erineb tema mõtteist ja tundeist, kuid mida ta ei suuda kuidagi nähtavaks kujundiks vormida. Kui näiteks mingi riigi parlament tahaks enese seadusandlikku tahet väljendada ühiskonnale siduval kujul, siis piltlikult öeldes peaks parlamendi hääleõiguslik kvoorum ette võtma midagi umbes lumelinna ehitamise sarnast, kusjuures see lumelinn peaks väga täpselt peegeldama seda, mida seadusega tahetakse öelda ja nüüd tuleb kõige olulisem: seda lumelinna tuleks ehitada vaikides, lumelinna idee **ei tohi olla sõnadesse pandud**! Niipea, kui lumelinna ehitajad leiavad, et nad jäävad sõnadeta jänni ja tahavad seda lumelinna asendada selle sõnalise mudeliga, **on kadunud illusioon sellest, et ühiskond hakkab rakendama seadusandja tahet, ja mitte selle väljendust**. Sõna on paratamatult ja alati põhimõtteliselt erinevalt tõlgendatav ja selles mõttes ei ole tõsiselt võetavad mõningate Riigikogu liikmete poolt tehtud avaldused seaduste liigitamisest tõlgendatavateks ja mittetõlgendatavateks. Seega ei saa üldse püstitada probleemi, et mida teha siis, kui seadusandja tahe ja tahte väljendus lahknevad. Üks neist kahest võrreldavast ei tule võrdlemise ajaks lihtsalt varjust välja! Minu arvates ei saa käsitletava lumelinna ehitajaile (seega

neile, kes loodavad rakendada seadusandja tahet) mingit abi osutada ka mitmesugused ekspertkomisjonid, parlamendikomisjonid, teoreetikud ja mis tahes muud seesugused abivahendid, sest mitte keegi neist **ei oma piisavalt ühest seost parlamendi tahteavaldusega hääletamise (seaduse vastuvõtmise) hetkel.** Seega võib seaduse kohaldamisel vastuolu tekkida vaid tahteakti (seaduse) erinevate mõistmiste vahel ja sellise lahknevuse korral peab ühiskonnas olema üks, kes lõpetab lõputu vaidluse. Korrakem veelkord: vastavalt ka meie põhiseadusele on selliseks subjektiks kohus õiguse mõistjana. Kuid on veel üks väga tõsine põhjus, miks seadusandja ei saa olla riigis ise ka seaduse sisu seletaja. Asi on selles, et **ajaga muutub seadus vältimatult enda tegijast targemaks!** On ju selge, et mingi riigi näiteks kahesaja-aastase seadusega peegeldatava reaalsuse maht peab tänapäeval olema hoopis midagi muud kui seaduse vastuvõtmise ajal (kahesaja aasta eest!). Kui seaduse tegeliku sisu määrajaks ühiskonnas oleks seadusandja ise, tuleks meil selle kahesaja-aastase seaduse aktuaalse sisu selgitamiseks kas astuda kontakti omaaegse seadusandja vaimuga või oletada, et tänane seadusandja on identne kakssada aastat tagasi tegutsenud seadusandjaga.

SEADUSKEEL JA TEMA KIRJU KONTEKST

Krista Kerge, Tallinna Pedagoogikaülikool / Õigusinstituut[1]

Eesti seadustekstide keel on uuel ajal olnud kriitika objektiks, erinemata seepoolest poliitikute ja meedia omast. Kriitikuteks ei ole ainult keeleinimesed, kes detailides analüüsivad vigade olemust ja suunavad eesti kirjakeele võimaluste juurde. Ilmneb, et majandusinimesed pole rahul juristidega ega juristid nendega, nagu rahvas pahandab riigi ja rahvaesindajad omaenese seaduste peale. Presidentki on sunnitud tõdema, et seadused annavad ennekõike tööd advokaatidele, keda nende tõlgendamiseks üha enam vajatakse. Suhtlus on ebatäpne, ja juuras annab see ühtlasi meelevaldseid lahendeid.

Sõnastusviga meditsiinis on pisiasi juhul, kui adressaat on teine tohter (see peab ka märksõnust ja faktidest taipama, milles asi). Tervise paranemist ei maksa oodata, kui oma mõtted valesti sõnastada hooldusõe või patsiendi jaoks. Niisamuti pärsib vale seadussõnastus oma adressaadi, s.t ühiskonna elu. Kuid juristidki on kimpus üksteise loomingu ja ekspertiisi tulemustega. See selgub nii avalikust vaidlusest kui olukordadest, kus inimene ühes asjas õigust otsides saab neljalt juristilt neli kattumatut selgitust. Sealjuures juristid kas tunnistavad, et "võib tõlgendada ka nii" või laidavad kolleegi ebapädevaks. Ometi ei saa kuulutada, et nüüd on juristid kõik... Põhjused on kuskil sügavamas. Järgnevas püüan seetõttu algul vaadata üldist konteksti – s.o keelesituatsiooni – ja seejärel aktsenteerida näiteid, mis on suuresti Õiguskeele vihikutest tuttavad, kuid laiali eri autorite sõnavõttudes, millele ma allpool

üksiti ei viita. Vahest on lingvisti nägemuses midagi, mis veenab, et pädev keel ei arene isevoolu teed, vaid nõuab igaühelt pingutust. On perioode, kus selle ühise aparaadi eest peab koos spetsialistidega eriliselt hoolitsema.

Investeerida on põhjust ainult modernsesse keelesse, ütlevad teoreetikud, kaasegsena ei saa aga püsida keel, millesse praktiliselt ei investeerita. Eesti riik ei tee emakeele arendamiseks kuigi palju isegi moraalses mõttes. Oleme liiga kimpus muulastega, et mõelda, mida stagnatsioonist ärkamine emakeelele tähendab. Mida keelesäästlikku üleminekuajal põõsa alla matsid juristid ja keeleinimesed koos, adresseerides esimese keeleseaduse ainult muulastele, seda on väga raske välja kaevata. Ent mingem nüüd praeguse situatsiooni juurde.

Keele muutumise objektiivsed põhjused

Ühiskondlik alus

Keele muutumise ühiskondliku alusena tuleb nimetada kolme ja tihti tähendustühjalt kasutatavat moesõna: demokraatia, õigusriik ja turumajandus.

Demokraatliku ühiskonna ehitamine tähendab uut mitmekesist vaadete mõjutamise süsteemi kõigi oma struktuuride ja tasanditega, mõisteliste erinevuste ja konsensusega, mis tuleb alles sõnastada ja selgeks rääkida. Ühe ja väliselt punase ideoloogilise diskursuse ehk seotud tekstikogumi asemele on tekkinud mitu, millest igaüks asetab keelekasutusele omad filtrid. Sellise filtri roll on väärtussüsteemi võrestikul ja kesksetel tähistajatel – kindlad väljendid saavad (nt erakonna või valimisprogrammis) oluliseks ja neile antakse eri- või

lisatähendus, mille abil tekste tõlgendada. Esialgu on see raske, tekkivad ideoloogilised keskmed on ebamäärased kui tsentrite ümber tiirlev kosmilise tolmu kogum. Sadu tekste läbi üheainsa filtri lasta ja nii punaplärast vabastada oli märksa lihtsam.

Kas poliitilised diskursused muutuvad selgemaks või on nad tahtlikult ähmased – siiski on (ja muidugi mitte üksnes poliitikas, vaid kõiges) tekkinud eestikeelne dialoogiline mõtlemine, Lotmani teooria järgi[2] rahvuskeelest laiemate tähendussfääride kokkupuude ja dialoog, mis ühtaegu nii mõtestab seni kaugeks jäänut kui ka arendab mõtteviise ja eesti keelt. Nn "raskus" on perspektiivis seega positiivne, ehkki võtab aega, kuni mõisted, mõtteviisid, ideoloogiad selginevad.

Paraku meil alles luuakse õigussüsteemi, milles on tohutul hulgal uusi mõisteid ja ümbermõtestusi alates sellest, kas keegi elanikest on resident või nt *kodanik* – alles oli see tühi tiitel, mida kasutas peamiselt miilits (*Peeti kinni purjus kodanikud Poll ja Fjodorov*). Seadusloome on stabiilseski ühiskonnas raske, kuid Eestis on õiguse valdkonnad sisuliselt uued ka juristi jaoks. Pean silmas eelkõige seda, et iga riik on omad normatiivid aja jooksul kasvatanud muutuva elunormi loomulikule alusele, meie aga võtame tekste üle nii printsiibis kui ka detailides erinevaist juriidilistest keskkondadest, püüdes nende järgi ülikiiresti seada oma elu. Ning mis meil üle jääb. Kuni regulatsioon puudub, on elunormiks mammuthamstri toimetulekupõhimõtted, paraku ka loomadele võõras ebaeetilisus.

Samal ajal korraldatakse uuel õiguslikul alusel ümber majandust – on loodud pangandus ja turusuhted; on tekkinud reklaam. Uus on kõik alates tegevüksute tähistajaist nagu *tulundus-* ja *mittetulundusühing*, äriühingute liigid või üldised

arusaamad era- ja avalikust õigusest jne jne kuni kauba- ja tooteliikide konkreetse ainestikuni, abstraktse omandiõiguseni, või võla- ja karistusõiguse uute euroopalikult tänapäevaste printsiipideni, mis on esialgu veel arutelujärgus. Ägedaid vaidlusi toovad/refereerivad nii Juridica kui ka Õiguskeel, kuid põhimõtteliselt puudutab asi pea kõiki – iga toimeüksust, olgu ta füüsilisest isikust ettevõtja, muu õigusisik või selle osa. Korduvalt ilmneb erimeelsusi, mida aegamööda mõõdavad eri ülikoolide vastava diplomi väärtustus ja elu (mõelgem kas või firmade ümberregistreerimisele *aktsiaseltsi* juriidilise mõiste täpsustudes, selliseid juriidilisi täpsustusi sajab aga inimestele kaela iga hetk).

Kuid demokraatia viib infoajastul tasapisi ka teabe hajumise suunas, mis väikese kõnelejaarvuga keelele on ohtlik. Tsiviliseeritud rahvas vajab kirjakeelt kui neutraalset keset, mille suhtes teda rikastav eriline – s.o erisõnavara, stiil ja ametliku-mitteametliku suhtluse "keelekastid" ehk register – eksisteerib. On üsna paratamatu, et mingeid teadmisi valdab Eestis vaid 1-2 inimest, mis tähendab, et ka mingi osa keelest on n-ö nende teha. Mis aga ei tähenda, et keelt võiks risustada millega ja kuidas tahes. Risu kasuks töötav tegevusetus on võrreldav ükskõiksusega mõju suhtes, mida inimene oma elukeskkonnale avaldab: oma isiklikule maatükile keset linna ei tohi rajada lennuvälja, nagu keset loodust ei saa omandi mullakamarale seisma valada kolme väetisetonni ega taastamata raiuda oma isiklikku metsa, või isiklikku suud kasutada teiste mustamiseks. Niisugusel põhjusel on elav arutelu keele ümber hea märk.

Funktsioonikontrast, ebaharilik mitmekeelsus ja olulahendid

Keele aspektist on tekkinud ootamatult järsk kontrast. Ühelt poolt tähendab kõik uus ja uuenev üleüldist mitteametlikku õpisituatsiooni, kus võõrkeelseist allikatest omandatud ja keeliti kattumatud mõistesüsteemid tuleb teadvustada, s.t **tunnetusfunktsiooni täidavad maailmapildi avardajana põhiliselt võõrkeeled**. Teisisõnu, nn semantilise ehk maailmapildimälu sisend on võõrkeelne. Teiselt poolt õpitakse mõisteid selleks, et neid eesti keeles tähistada ja siin rakendada. **Suhtlusfunktsiooni peab täitma eesti keel**, s.t sama mäluosa väljund on emakeelne – kuid meil ei jätku selleks ei sõnu ega väljendus- ja tõlkeoskust.

See on kakskeelsusolukord, mida enamasti ligilähedaseski ulatuses ei kohta nn tsiviliseeritud ehk kultuurrahvad, kelle keel (nagu meiegi oma) on polüfunktsionaalne, omades terminoloogiat ja teadust. Normaalse arengu puhul tekib või avastatakse (reaalsuses, seostamisviisides, arusaamistes vm) midagi uut, mis aegamisi – ka võõrkeele vahendusel – teadvustatakse erialakeeles vm rühmas. Sealt jõuab teadmine koos juba korrastatud sõnadega üldhariduse, (ametliku) suhtluse või meedia kaudu ühiskeelde. Meie peame kõik kuskil läbimõeldu keelde haarama järsku ja korraga. Meie üleüldine "mitmekeelsustarve", kus emakeel ei võimalda paljutki sõnadesse panna, on pigem omane nn traditsionaalsetele kultuuridele ja on nende puhul enamasti viinud keelevahetuseni. Noor haridusele pürgiv seltskond vahetab emakeele arenenuma vastu.

Eestis on praeguse erakordse olukorra on tekitanud sovetlik **keele- ja mõtteviiside stagnatsioon** kui suhtlust paralüseeriv

mürk, aga ühtlasi ka **suure osa teabe pikaaegne tarbetus**. Teabe tarbetuse tagajärjel on kümne valdkonna sajas harus praeguseks elutarvilik akadeemiline (kõrg)teadmine olematu või väga kitsas valduses. Stagnatsiooni tõttu omakorda on aktiivne ja vastutav, argisest väljaspoole jääv keeleline suhtlus eestlaste enamiku jaoks täiesti uus olukord – alles praegu ulatab eesti inimeste enamik asju mõjutama, ning seega kui mitte muus, siis oma töös nüüd ilma rutiinita kasutama ka eesti keelt. Sealjuures muutub kasutuks väga palju sellist, mis meil keelekultuuri, sh oskuskeelekultuuri heaks on ära tehtud (ja seda on väga palju). Põhjus on selles, et lisaks ühiskonnatüübi järsule muutusele on tekkimas järjekordne omalaadne **kultuurikatkestus**.

Kui eelmise kultuurikatkestuse põhjustasid intellektuaalide äravool või surm ning varasema kirjanduse keelustamine-hävitamine 1940-1953, siis praegu on ebaharilikult palju noorte juhitud või lausa noortekollektiive, kus ei teki traditsioonilisi formaalseid töösuhteid. Ma ei räägi sellest tõrjutud keskea kadeduseussist nõelatuna: kultuur on juba oma määratluselt järjepidevus. Normaalne liikumine sotsiaalses hierarhias tagatab kogemuse (ka keelekogemuse) säilimise ja suhtluse steoreotüüpide edasikandumise normaalsel määral. Meie nüüdisaja kohta seda väita ei saa, olgu olukord rohkem või vähem vältimatu.

Ühe näitena toob formaalsuse puudumine töösuhetes kaasa **erialaslängi** (oskuskeele ebaametliku vormi) **kandumise ametlikesse tekstidesse**. Näiteid on kauaaegsel õigustoimetajal Kaia Alasil rohkesti, nagu *Kooli lõpetamiseks tuleb ta likvideerida* selmet *Kooli tegevuse lõpetamiseks tuleb algatada likvideerimismenetlus* jpt. Slängi omadusi on seegi, et

räägitakse n-ö märksõnadega – ühte sõnasse pannakse rohkem kui keele korrapära lubab. Igapäevases suulises suhtluses on tavaline, et *kool* või *kaubamaja* on ühtaegu hoone ja asutus (*Mulle kuulub kaks kaubamaja*), kuna omandisuhetes võib ta hoonena kuuluda ühele ja asutusena teisele; õiguse argises slängis on tavaline rääkida *pandist* kui asjast, suhtest või õigusest, ametlikkuses on see aga karjuv viga jne.

Formaalsuspüüe seevastu haakub noortel lapsepõlve meediast alateadvusse kinnistunud **madala ametlikkusega** (kantseliit),[3] mis õilmitseb dokumentides praegugi, kuid mida keskealiste seltskonnast paljud on emakeelehuvi najal ja mõttetäpsuse arenedes õppinud tõrjuma. Noore – ja eks veel mõnegi – jaoks kõlab eluvõõras kantseleikeel kui "pühendatute" salakood, mis on professionaalsuse tunnus. Olen seda pühendatust oma loenguis karikeerinud nii, et panen salakeelde hästi argise sisu, nt: *Minu meessoost alaneja järglane Mant, Mati Mardi p, vanus 12 aastat, kuulub karistamisele töötlemise läbiteinud magusainete manustamise keelu teel, sest ta lubas endale korduvalt mitte teostada kauplusekülastust, millega põhjustas koduühingu personali seedetegevuse tagamatuse*. Eesti igapäevakeeles öelda, ei käinud poeg Mati poes ega saa seepärast enam kommi, sest pereliikmeil pole tema pärast midagi süüa; neutraalses eesti kirjakeeles aga, et "Mati Mant jättis korduvalt poes käimata, mistõttu tema kodustel / pere liikmetel ei olnud süüa, ja seepärast karistatakse teda maiustustest ilmajätmisega". Väljenduskarikatuuri iga elemendi taga on muuseas eesti seaduskeele elav näide. Kui seadustehnika ideaale on lakoonilisus, mida taga ajades põhiseadus pole *ühe vanema* asemel julgenud öelda *kas või üks vanem*, siis näitab ülaltoodud kalkeering küll kõike muud kui asjakohast lühidust.

Mis hullem – olukorras, kus detailteadmisi valdavad neid võõrkeeles ammutavad targad noored inimesed, ei säili seegi osa terminoloogiast, mis juba korrastatud on ja oleks veel täiesti kasutuskõlblik, või vähemalt toetaks terminiloomet, pakkudes selleks eeskuju. Keel on harjumus, aga asjaliku väljenduse harjumused paraku enne tööleminekut ei teki. Minu loengunäidete peamisi allikaid Õiguskeele vihikute kõrval on juba nimetatud Kaia Alasi, kelle kogu järgi on *kohtumenetlusestki* tehtud *õigusrippuvus*, rääkimata kümneist näiteist, kus *asjaomastest isikutest* saavad kohtus *puudutatud* (pisut solvunud? end puudutatuna tundvad?) ja teab mis. Kuid palju on sedagi, mis asjalikku keelekasutusse termin olematagi peaks kuuluma, noore kogemuses aga puudub.

Ma ei süüdista, ei taha ennustada keelesurma ega keelevahetust, küll aga rõhutada olukorra tõsidust või hoomamatust. Vähemalt seadusloomet on võimalik n-ö taltsutada, kui **nõuda eelnõu autoreilt kõigepealt ülevaadet reguleeritava valdkonna ja õiguse asjakohastest terminitest koos ülevaatega, mis neist juba on legaliseeritud olemas olevas seadustikus**. Sellega oleks tagatud, et ühelt poolt vastutab autor töö lähtepunktis oma terminoloogilise pädevuse eest, teiselt poolt aga saab keeleekspert oma töö eest vastutada. (Kui terminid on reas ja trafaretid osutatud, peaks ülejäänu olema tänapäeva eesti kirjakeel.) Minu ettekande ilmumise ajaks on juristide liit õnneks võtnud endale funktsiooni analüüsida seaduseelnõusid enne nende käikuandmist. Tegelikkus on aga, et vabatahtlikkuse alusel ei suuda ükski organisatsioon mängida eelparlamenti, ei juristid ega keelekorraldajad. Normaalne oleks nende organisatsioonide poolne ekpertiis eelarves ette näha ja ametlikult tellida, nii et liidu või seltsi koosolekuil arutataks vaid allvaldkonna üldprobleeme ja/või keskseid

vaidlusküsimusi. Liidu abi ühiskonnale seisneb vaid sekkumisvõimaluses, mitte igapäevatöös.

Keelekasutuse subjektiivne taust

Nigel emakeele- ja tõlkeoskus

Esimene hädaallikas on muidugi kool. Skandinaavias, Saksamaal jm viis emakeeledidaktika areng õpipsühholoogia ja kommunikatsiooniteooria taustal õpetuse suhtlus- ja tekstikeskseks umbes veerand sajandit tagasi, ning edasiminek on ilmne – 90ndate keskpaigast on suhtlus- ehk kommunikatsiooniõpetus näiteks Soomes n-ö kogu koolitööd läbiv suund. See tähendab, et keelelise suhtluse kõiki osaoskusi – sisulist (tõhusat, kriitilist) lugemist ja kuulamist, otstarbekat kõnelemist ja kirjutamist – on kohustatud õpetama iga õpetaja igas ainetunnis. Ka on iga uus sõna igas aines (termin) emakeel, tema taga olev mõiste ja selle seostamine teistega aga õppeaine sisu.

Meie orienteerume struktuurikeskselt õpetuselt suhtluskesksele emakeeles 1996-2000. Samal ajal on aineõpetus üldisemalt ikka veel autoritaarne, õpetajakeskne ja monoloogiline, mitte loov, õpilaskeskne, dialoogiline.

Järeldusi tuleb aga teha **õpingute akadeemiliselgi astmel**. Õpingute individuaalse juhendamise osa peaks kasvama, eri tüüpi kirjatööde kaal ja (ka keeleline) kvaliteet tõusma; seminarivorm peaks üha vähendama monoloogi (loengu) osatähtsust, mis ühtlasi tähendab, et emakeelse õppematerjali (teaduskirjanduse) olemasolu peaks igal viisil mitte ainult nõudma, vaid ka stimuleerima. Ja muidugi peaksid loomulikuks

kujunema erinevad eksamivormid, k.a keeleliselt toimetatud teaduslik essee, käsiraamatuil põhinevad vastused, väljatöötatud testid info allikate valdamise ja nende "lugemisoskuse" kohta – või mis kõik veel.

Ei ole võõrkeeleõpetuski välja kasvanud vanadest meetoditest või on uute vilju koolist vara oodata, või ei jätku seal õpetajaid – tulemused on seni nigelad. Lisagem, et keskeas nad kuigi head olla ei pruugigi. Inimene, kes ei suuda võõrkeelt lugedes emakeeles mõelda, sisuliselt tõlgendab, mitte ei tõlgi (seda enam, kui sisu on uudne), ja vormiliselt kalkeerib, mitte ei moodusta eestikeelset teksti. Kuid lisaks sellele ei ole tal kasutada eesti sõnastikke – ei värskeid uudissõnastikke ega tasemel erisõnaraamatuid. Vähesed vanad-head kipuvad aeguma ja uued aga ei paku korrastatud termineid leksikograafiliselt põhjendatud viisil, vaid autori kogemusel valitud tõlkevasteid (muidugi on see kümme korda parem kui mitte midagi). Õnneks on üha enam meie emakeele käsiraamatuid, nii et jääb küsida, kas ja kui osavalt noor jurist neid kasutama õpib.[4] Eneseusaldus võib teha karuteeneid.

Individualismi üldine kasv

Subjektiivsel poolel mõjutab keelekasutust ka isiklik maitse, vahel kahjuks määral, mis ületab ühtaegu partneri keeletaju ja silmadest väljalugemisegi võime. "Valemärke" annavad sõna- ja vormivalik, mis varem on lubanud inimese hariduse, päritolu või isegi "lauba mõõtmete" kohta järeldusi teha, enam aga (nagu sotsiolingvistika maailmanimed tõdevad) mitte. Mingeil universaalseil (pedagoogilistel?) põhjustel ei kao easläng, s.t noored ei identifitseeri end täiskasvanumaailmaga traditsioonilisel viisil.

Kuid noor inimene on euroopaliku kultuuri üldise individualiseerumise vili. Ta kogeb õpetusi õigest ja valest keelekasutusest täpselt niisamuti nagu märkusi oma lepatriinupea, fraki ja suusapükste või aiatööürbi ja viltkübara kombinatsiooni kohta – minu stiil, kelle asi. Nurki ei lihvi mitte käsud-keelud, vaid motivatsioon, mis tekib konkurentsis. Kes tahab olla rahvusvaheline mees (ma ei pea silmas Interpoli nimekirju), see peab ilmsesti ka emakeeles terava individuaalstiili ja vaba registri oskama ametiruumi ukse taha jätta. Muidu on ametlikkusele väga raske pihta saada võõrkeelses keskkonnas. Mõnigi on piiri taga teinud selle vea, et kohvipausi sõnavara läbirääkimisruumis üle huulte lasknud, nii see aga vanades kultuurkeeltes ei käi: ametlikku keelekasutusse kuuluvad väljendid, mida igapäevakeel ei tunne, ja mitte ainult oskussõnad. Seda eestigi keeles olemas olevat registrimängu tuleb õppida tajuma.

Virtuaalne maailm omakorda seab keele raamidesse, kus ei arvestata enamasti ei sotsiaalset distantsi ega ametlikkusskaalat. Nii võib jututoa tekst anda "valesid" tugisignaale ja harjutadagi nendega, olles ka informatiivsuselt küsitav, sest teda ehitatatakse adressaadi eelteadmisi ja hoiakuid tundmata. Üksikisik ei orienteeru kõiges, selle suhtlussituatsiooni tekstide strateegiat ja taktikat ei ole aga mahti uurida.

Keelekasutus

Ülal kirjeldatud ümberkorraldusoludes, kus lisaks on pärsitud olulisegi kogemuse edasiandmine ja kus kiita pole keeleõpetus, näib keeleprobleemide suur hulk mitte ainult loomulik, vaid isegi paratamatu. Loomulik on seegi, et mitteametlikult

õppimiseks ja eeskujuna kasutatud võõrkeelsed, peam. inglise- ja soomekeelsed tekstid toovad eesti keelde palju laenulist. Sealjuures on maailmatunnetust avardavad laenukeeled võrreldes tõrjutud (ja ometi keelele mõjukaks risustajaks osutunud) vene sovetikeelega põhjendatult prestiižikad, nii et nende mõju ainuüksi mööduva moena seletada (sedagi on keeleinimesed teinud) on lihtsustus. Laenainese kasv on paratamatu, kuid suunatav protsess.

Sõnavara- ja üldprobleemid

Kõigepealt täieneb sõnastik ebaühtlaselt. Normaalseks ametlikuks suhtluseks piisav kese eesti keelel puudub, samu asju sõnastatakse korraga paljudel tasanditel. Allikaid, näiteks riiklikke dokumente, kus uute mõistete jaoks on olemas vajalikud oskussõnad (oma täpse juriidilise sisuga), ei pruugi veel olemas olla, kui kõik asutised peavad toimima, koostama omi dokumente ja tegema igapäevatööd, kus neidsamu mõisteid tähistatakse jõudumööda mingi allika eeskujul – on see kord siis Saksa, kord Ühendriikide, kord Soome või Inglise oma. Üks ja seesama asi on kuskil *pea- ja kõrvalaine*, teisal *eriala ja lisaeriala*; kuskil kirjutatakse *magistrand* ja räägitakse *magistrantuurist*, kuskil on nad *magistrant* ja *magistratuur*; kes seaduse silmis on *doktor*, jääb konkurendi jaoks *kandidaadiks*; mis majandusteadlase arvates on *majandus*, on juristide arvates *kaubandus* ja riigikogu arvates *äri*; *funktsionaalne kirjaoskus* ja *funktsionaalne keeleoskus* tunduvad olevat kaks asja; kui *võõrkeel* on *teine keel*, siis ta justkui ei olekski enam võõrkeel; keegi on ühes kontekstis *lesk* ja teisal *surnu abikaasa*; inglise *public* on küll põhjendatult, küll põhjendamatult *avalik* (nt *õigus*), küll *rahva-* (nt *tervis* tähenduses 'tervishoid'); inglise *audit* 'arvelduskontroll' asendab *revisjoni*, millest tehakse

varjatud tähenduskordus ehk pleonasm *audiitorkontroll* ('arvelduskontrollikontroll', üsna sarnane häda on meie "õigusseadustes"); ei tehta vahet, kes on *ametnik* ja kes *ametiisik*; seadus ei erista *akrediteerimist atesteerimisest* jne jne. Ehkki edenemine on olnud tohutu, tekib kohati tunne, et kui kuskil saab tõestada Sapiri–Whorfi vana hüpoteesi keele tagasimõjust tegelikkusele, siis on nüüdis-Eesti see koht – kust sõna võetakse, sealt lähtuvad ka mõistepiirid ja mõnel puhul juriidiline kontekst, mõtestus võib osutuda erinevaks, resümeerudes ümberkorralduste ahelais või pahatihti isegi kohtuprotsessideni viivas toimimisviisis. Niisamuti võidakse aga tõlkida sõna ja unustada tema lähtekeelne mõistesisu, tulemus on sama. Toon järgnevas kiduralt näiteid, sest kokkupuude õigusega on juhuslik, kuid loodan, et juristi peas kutsuvad nad mõtestama tegelikult olulist oma ümbruse töökogemusest.

Viga võib olla elementaarses tõlkesuutmatuses. Nii on töötajalt *activity plan*'i ('tööplaan, tegevuskava') oletusliku tõlke tõttu nõutud mitte lepinguliste töökohustuste täitmist, vaid *aktiivsusplaaniks* nimetatud kirjalikku lisatööde nimekirja ehk sotsialistlikku plaaniületamist. Sellest seati sõltuvusse tema lepingujärgne palk – kui lisatöid ei ole võetud või tehtud, maksame ainult 50%. Vale tõlge viis pea kohtu ukse ette.

Sageli leiab nn loomulikku tõlget – tõlgitakse konteksti toel kaudselt, nii nagu laps omandab emakeelt. Võõrtüve on sisuliselt lihtne kasutada, kui tähistatav on konkreetne (nagu valesti mugandatud *immobilaiser* ehk *immobilisaator*), või jääb tema sisu kasutajalegi ebamääraseks tegevusreaga mõõdetavaks aktsiooniks, kui mõiste on abstraktne (nt *liising* – see teeb selle paberi ja too saab selle ja maksab nii). Mehaanilistest tüveülekannetest ei maksa rääkidagi, nad on lausa abitud. Eri

keelte eksitussõnastikku ei ole siin kohal kahjuks ruumi esitada (lisan järgnevas veel ühe inglise näite), kuid Tiiu Erelti sulest on tõlkeolude ja soome mõju kohta ilmunud põhjalik lugu.[5]

Pooltõlke tulemuseks on n-ö ebatekstid. Tekst on kas juriidiliselt pädematu või nn *Nicht-Text*[6], millel puudub kommunikatiivne väärtus, sest ta ei esinda mingit mõttepidevust (koherentset teksti), vaid kujutab endast sisukatkendlikku fraasi- ja lõigujada. Viimaste tõlgendus saab olla ainult demagoogiline – mõttepidevus tekitatakse seal, kus teda pole, ja suvaliselt. Mõlemat sorti ebatekste on praegu eesti asutustes koostatud uskumatul määral. Paberid ise (ka Euroliitu päästvad) on teinekord enam eksistentsi küsimus kui nende sisu. Vanema avaliku näitena võib tuua Uno Liivaku etteheited nn valgele raamatule,[7] uuemana president Meri kriitika õiguskeele ja kitsamalt USA–Balti harta tõlke aadressil (vt Eesti Päevaleht, 21. jaanuar 1998).

Järgnevate näidetega tahan aga osutada asjatundjate valesid hoiakuid. Esimene näide on notariaalsest tõlkest, kus Soome väljaõppinud autoõpetajast (nii liiklus- kui ka sõiduõpetaja) sai eesti keeles *sõiduõpetaja* – inimene, kes on volitatud õpetama ainult auto juhtimist. Tähtsad ei ole siinkohal juriidilise tõlke üksiknüansid, vaid suhtumine. Tõlkija oli veendunud, et eesti filoloogil ei ole õigust tema kui spetsialisti (soome filoloogi) tõlget kritiseerida, juskui nõuaks tõlkimine ühe keele oskust. Võrreldavat hoiakut väljendavad otsesõnu muudki asjatundjad: võõrast õigust kohaldav jurist on enam kui sageli veendunud, et enam-vähem iga tõlgitav sõna on juriidiline termin ja seda tuleb kalkeerida (vedu *nööristikust tehtud võrgustikus* 'nöörvõrgus'; seesama *puudutatus* jpm[8]).

Järgmine näide vastab ühtlasi kolleeg Jussi Kallio optimismile, et Soome alles püüab ühendada õigustõlget ja keelehoolet, kuna Eestis see seos on olemas.[9] Minu arvates on optimismiks vähe põhjust, kui pika n-ö tipptasemel euroteksti trükieelne variant õpetab importi riiklikult korrastama raamatupidamise abil – sisule mõeldes lõhnab see üle-euroopalise pettuse järele. Inglise *balance* on nimelt eesti keeles nii 'tasakaal' (mis ei ole valdkonna termin) kui ka 'bilanss' (mis on termin). Tõlkijad oletasid valesti, et kasutada tuleb majandustermineid, ja *impordi tasakaalustamise* asemel rääkis nii juriidiliselt kui ka keeleliselt toimetatud tekst 26-l leheküljel küll *impordi bilansist*, küll sellest, kuidas importi mõjutada *bilansi meetmete võtmise* abil, küll mittemillestki. Järelikult **on vaja laialdast erialakonsultantide võrku** või **erialainimesest tõlkijaid**, keda jurist ja keeletoimetaja toetavad, või **spetsialiseeritud toimetajaid**, kelle eriharidus on kombineeritud.

Näite eksituse põhjustas ainuüksi ühe lüli puudumine asjatundmuses. Aga välisministeerium sõlmib lepinguid, mida haritud keele- või valdkonnaeksperdi pilk ei näi üldse puudutanud olevat, kui ka esile tuua ainult pealkiri *"Soome Vabariigi ja Eesti Vabariigi vaheline .. maksudest hoidumise leping"*, millest üks paljusid ebatekse alles algab. Pandagu tähele just seda, et väikest viga ei ole olemas – vead koonduvad tekstitasandil, sest väär objektimõiste ei haaku predikatsioonidega.

Praktilises terminoloogias tulevad aga mängu kaks asja külge. 1) Mõistete standardsus on – nagu üldine standardiseerumine – tänapäeva maailma tegelik ja põhjendatav nähtus, mis põhjendab ka interlingvalisme ja tõlkelaene.[10] Sellega tagatakse pädev suhtlus, mille maksiimid on juba 20-25 aastat tagasi

sõnastanud P. Grice.[11] Kuid ta nõuab ka relevantsust, mis arusaadavuse tagab – mõistete standardisatsioon ei tohi viia keele leksikaalsüsteemi tähistusvõime ületamiseni ega alahindamiseni. Terminoloogias, nagu üldse oskuskeeles, ei tohi mängida sellised implikatsioonid, kus tähendust või tema kehtivust tuleb lugeda kõneleja žestidest, liikumisest, silmadest (võimalus, mis igapäevasuhtluses on täiesti olemas).

Paraku on Eestis kuhjaga näiteid, kus tähistaja formaalne ülevõtt tekitab vastuolu eri- ja üldsõnavara vahel. Selline vastuolu on nt asjaõiguse, võlaõiguse, tööõiguse, pagulaste seaduse, rahvatervise seaduse kesksetes terminites. Asjast on kirjutanud nii riigikogu liikmed (nt U. Mereste) ja juristid (P. Kask) kui ka terminoloogid (R. Kull, T. Erelt, A. Vettik jt),[12] mistõttu piirdun mõne näitega.

Polüseemia (sõna mitmetähenduslikkus) ja homonüümia (kahe sõna väline kattuvus) ei ole probleemiks, kuni termini (all)tähendused figureerivad eri kontekstides. Kui aga ühel (oskus)sõnal on tähendusi ühes kontekstis kaks (*Segage pasta* 'makaronid' *pastaga*) või koguni kolm (*omand, pant*), kusjuures kaks neist on sõna üldkeelse tähistusvõimega vastuolus (*omand* kui 'omandiõigus' ja 'omandussuhe', *pant* kui 'pandiõigus' ja 'pandisuhe'), siis on asjad valesti. Asi pole parem, kui õigus eirab üldkeeles juurdunud ülemmõistetähist e. hüperonüümi, opereerides kohmakal viisil tema hüponüümipaariga (*tööohutus ja töötervishoid* selmet *töökaitse*). Veel hullem on, kui terminina ei tajuta sõnatüve, millele keele grammatiline korrapära tagab oma moodustuspesa (nt *omama, omandama, omandamine* e. *omandus, omand, omanik, omandatu, omandiõigus*), vaid opereeritakse ainult lähtekeele sõnaliigiga (ing *ownership* 'omandamine, omandus',

seaduses 'omand' > *omandis olema, omandisse minema*; tähendusveaga sulanedes toodab see väljendeid *korteriomandi eseme subjekt* selmet *korteriomanik, omandit teostama, omandieseme omanik* jne). Kõigil juhtudel rikutakse suuresti loomulik süntaks ja seega teksti jälgitavus – ja see on õiguskeeles üks ulatuslikumaid probleeme muudelgi põhjustel.[13]

Enamikule ei ole see ehk küsimuski, aga mõnele "pühendatule" küll. Isegi kõrge ametnik on endale lubanud väite "Meie teeme endale uue eesti keele". *Meie, tsaar see-ja-see...* – eks ole tuttav?

Grammatikaprobleemid

Leksikaalse süsteemi hajuvas olekus peaks keelt koos hoidma grammatiline süsteem. Vähemalt grammatiline tähendus peaks tekstiti ilmnema nii selgelt, et on võimalik säilitada suhtluskontroll, s.t täpselt tajuda, millest leksika aru ei luba saada. Grammatiline tõlgendus on õiguses ka seaduslik ja peab seega olema igas kontekstis võimalik. Sel põhjusel olen grammatilise süsteemi kaitsmist ülal võrrelnud keskkonnakaitsega[14] – inimtegevus muudab keskkonda, kuid keegi ei kahtle selle mõju paralüseerivuses ega aseta küsitavaks keskkonnakaitset, samal ajal kui lingvistidki liiga tihti mõtlematult rõhutavad keelesüsteemi isereguleeruvust, andes trumbid pihku grammatika kalkeerijatele.

Paraku tuleb mitte ainult geene, vaid ka eesti nüüdistekste analüüsides küsida, kas eesti keel on soome-ugri keel või mis selle tunnustest viimase 10-15 aasta jooksul järele on jäänud – nõukogudeaegseid ja värskeid indoeuroopalikke jooni eesti grammatikas analüüsib 10 aastat Mati Hint,[15] temale

sekundeerivad "värskemate laenu-uudiste" ja grammatikajoonte analüüsiga Tiiu Erelt, Joel Sang, Helle Metslang, Reet Kasik jpt, k.a siinkõneleja.[16] Paraku ei võimalda võõraste tarindite grammatilist tähendust tajuda nigel võõrkeeleoskus. Keelt tegelikult valdamata kalkeerib tõlkija järjendeid ja tarinditüüpe. Jällegi rikutakse süntaks ja alandatakse teksti kommunikatiivsust.

Inglise mõjudel ei ole aega peatuda. Soome leksika mõjud on kohati isegi positiivsed, kasvatades läbipaistvate omatuletiste hulka võrreldes võõrtüvedega (nt *rahastama*), ehkki nn eksitussõnastik on tekitanud nonsenssnäiteid – firmat reklaamitakse kui *loodetavat*, s.t teda pole olemas).[17] Asi on aga positiivsest kaugel, kui võetakse üle grammatiline sõna.[18] Näiteks kubisevad eesti seadustekstidki soomepärase kohustustähendusega abiverbist *saama*, millel eesti keeles on võimalikkustähendus. *Omaniku loata ei saa maale ehitada hooneid ega rajada rajatisi*, ütleb õigus, aga saab küll, kui too ei avasta – küsimus on selles, kas tohib või ei. Ja proovitagu sellesarnase pügala toel mõnd rajatist lammutada, grammatiline tõlgendus peab lähtuma eesti kirjakeele reegleist. Kui mõni niisugune asi ükskord kohtusse peaks jõudma, siis ei ole teha muud, kui kuulutada Eesti Vabariigi seaduse see või teine ebagrammatiline säte kui algusest peale tõlgendamatu õigustühiseks (vastuolus on agrammatilisus nii tsiviilseadustiku üldosa seadusega kui ka Vabariigi Valitsuse määrusega nr 323 (3.10.95; "Eesti kirjakeele normi kehtestamise kord"). Muidugi võib ka... mõista õigeks selle, kes "sai ehitada", nagu omal ajal salakaubavedu seaduslikuks tunnistati, sest Eestil polevat Venemaaga riigipiiri. (Vajadusel saab nähtavasti apelleerida sellelegi, et Eesti Vabariiki pole olemas, kuivõrd maailma n

riiki teda tunnustanud ei ole – ja siis ei kehti küll ükski tema õigusakt.)

Kahjuks tuleb tunnistada, et ka keelemuutusi ei ole piisavalt julgesti tunnistatud.

Grammatikaliseerunud (tähenduses 'muutunud grammatilise süsteemi osaks') on minu kui õigus- ja teadustoimetaja või noorte inimeste õppejõu kogemuse järgi mitmed nähtused, millega keelehoole vaeva näeb – nimetavaline eeslisand (*Päike kardinad*), "määrav artikkel" *antud*, öeldise nihe (*Mõnikord inimesed on väsinud*), mitmuslikud öeldistäitemäärus, *kes/mis*-sidend ja hulgasõnad (*Linad muutusid pehmeteks; Ametnikud, kelledel...; Mitmetel inimestel on raskusi*), rääkimata muutüübinihetest (*ohtlikutes kurvides*) või koguni uuest käändtüübist, kus astmevaheldusetu eeskuju (*õpik*) annab astmevahelduslikku analoogi (*kontsert : kontserdite külastatavus*) jpm. Kõik see on üsna ilmselt eesti igapäevakeel, kuid **igapäevakeel on üldsläng** ja nõudlikus (nn kirjakeelses) tekstis on "uuenduste" kasutamine vähemalt stiiliviga.

Teiselt poolt ei näe ükski õpik kunagi ette üha uute mõjutuste levi ega kõiki tekstide sõnastusraskusi, nii et asju saab mõjutada ikka igaüks ise. Tuleb õppida eesmärgipäraselt kõnelema-kirjutama, ja seda igas valdkonnas ning igas ametis. Ning seejuures ei saavuta enamik kunagi taset, mida pakub Soomes "Kotukse" kallis *tekstintarkastus* või milline tahes hea spetsialiseerunud keeletoimetaja siin. Võin vaid nentida, et jurist peab kogu aeg võimalikku trafaretti silmas pidama – tema ebatäpsused (aga kinnistumata grammatikaosa on alati mitmemõtteline) kanduvad ühest seadusest teise. Nende vältimiseks on kaks teed.

- **Korrastada normitehnilised kokkulepped nii, et iga grammatilist tähendust antaks võimalikult tihemini edasi süsteemi ühe, keskse ja ühemõttelise vahendiga** (nt käsku kindla kõneviisi olevikuga: *Riigikohus otsustab, kas...*; keeldu verbiga *tohtima*: *Omaniku maale ei tohi ilma tema loata midagi ehitada ega rajada* jne jne). See on suur töö.[19]
- **Töötada iga seaduseelnõu arengu igas etapis koos väljaõppinud keeleinimesega**, kel normitehnika alused selged.

Lisaks tuleks juriste õpetada kasutama olemasolevaid keelekäsiraamatuid, arendama oma keeletaju ja töötama koos keeleinimesega iga küsitavuse juures – **väljenduse juriidilise täpsuse saab tagada ikkagi ainult jurist**, ehkki **mõtte või mõiste otstarbeka keelelise vormi peaks pakkuma toimetaja**.

Mida teha?

Ülal on juba nimetatud üht-teist, mida juristid ja keeleinimesed üksi ja koos ära teha saaksid. Eriti oluliseks pean aga aktsenteerida kaht asja:

Nagu korduvalt on väitnud akad. Mereste,[20] ei ole seaduskeel juristide oskuskeel ega nende pärusmaa, vaid tänapäeva eesti kirjakeele funktsionaalstiile, mis peab leppima suhteliselt suure terminisisaldusega (õiguse ja reguleeritava valdkonna vältimatud mõisted). Olen ka ise õiguskeele vahenditest kirjutades silmas pidanud ennekõike reguleerivate õigusaktide keelt, s.o mõistet kitsendanud.[21]

Õigusakti eelnõu keelelist toimetamist ei tohi kitsendada õigekirja või muutevormide kontrolliks ehk korrektuuriks, see peab olema tektiterviku otstarbekuse üldanalüüs, mis esitab küsimusi info asjakohasuse kohta, kohendab väljendivalikut, lausestust ning info mõttekust ja järjestust lauses või lõigus; ta peaks jälgima teksti üldistki kompositsiooni. Selline töö on mõeldav ainult vahetult juristiga, hiljem parlamendis aga iga sõnastusettepaneku esitajaga koos. Lõppredaktsioonilegi eelnegu korrektuur, sest üksik sõnastusmuutus mõjutab alati tervikut.

Kuid õiguskeel ei edene üksi. Emakeele stabiilse arengu abinõud elik keelestrateegia üks ja unustatud pooli on terve idealistlik kooslus, mille võtab kokku sõnapaar *riiklik emakeelepoliitika*, s.t midagi ligi olematut. Nagu liitsõnas ikka kannab põhitähendust viimane osa, nii ka sõnades *keelevõim(ud), keeleamet, keeleosakond* ja *keelestrateegia*. Esimene, see *keel*, on rohkem epiteet kui liigisõna.

Tulekul on nn õigusloome seadus, mis kirjakeele normi järgimise seadustekstis kohustuslikuks teeb.[22] Paraku kõlab see tänuväärne algatus lingvisti jaoks umbes nii, nagu juristile ettekujutus, et riik saaks homsest hakkama ühe suure üleüldise seadusega, mis ütleb, et Eesti Vabariigis kehtib eesti elunorm. Kes mind ei usu, vaadaku kirjakeele definitsiooni "Eesti Entsüklopeedias". Lisagem, et selles kujuteldavas üheseaduseolukorras puuduks ka arbitraaž ja kohtud ning tõenäoliselt oleksid vahekohtutöö jm õigusemõistmine Tartu Ülikooli õigusteaduskonna õppejõudude vabatahtlik "väike lisaülesanne". Just nii näen olukorda, kus kirjakeele norm iga päev vastu võetavais dokumentides kohustuslikuks saab, ilma et vaidlustuse puhuks oleks keeleorganit riigi eelarve mingiski

puntis ette nähtud – üsna ilmselt loodetakse, et Eesti Keele Instituut ja ülikoolide eesti keele õppetoolid teevad selle töö jälle kohtu ähvardusel õhtuti ära.[23] Unustatakse, et kirjakeelespetsialistide kümnekonnani ulatuv ring on niigi pööraselt hõivatud olematute terminikeskuste, rakenduslingvistika õppetoolide, ekspertgruppide ja teab kelle olematu asemel, millele lisaneb palgatöö. Emakeelekorralduse töö eest saab seejuures riigipalka vaid kolm (!) inimest.

Nagu IV õiguskeelepäeval rõhutas dotsent Narits – keel on juristi töövahend, sellesse suhtumises ei ole hoolt kunagi ülearu. Vähe sellest, keel on meie kõigi elamise vaimne ruum. Ma ei väsi kordamast, et ka võõrkeeles lugedes peab oskama emakeeles mõelda. Tõlge on mõttepidevuse ülekanne ühest keeleruumist teise, mida me kõik alles õpime. Ees on aga sõda euroametnikega, kes ajavad tõlgetes näpuga järge, leidmaks vasteid just üksiksõnuti – nad on õige kujuteldamatult osanud kaubelda endale (osa) palka asja eest, mida ei tunne.

Terminoloogia- ja tõlketöö nõuab omakorda just mittefiloloogilise ja filoloogilise teadmise ühitamist, spetsialiseeritud tõlkijate ja tõlkide koolitamist ning sellealase teadmise üldist kasvu. Nn jätkuõppe peaks sel põhjusel sihipäraselt siduma rakenduslike teemadega, ja miks ei võiks juristidel selliseid olla õigustõlge Euroopa Liidu keeltest / keeltesse, muidugi tihedalt seotuna kahe keele, s.o tõlke- ja lähtekeele, emakeele ja võõrkeele kõigi osaoskuste arendamisega, k.a õige suhtlusstrateegia konkreetses kultuuriruumis.[24] Kui eesti õigustoimetaja amet esialgu vaid musta leiba tõotab, siis näiteks prantsuse-eesti õigustõlge võib üleöö pakkuda rohkem Brüsseli-leivakõrvast kui on mõnigi tippjurist siin unistada oskab.

Keel, see meie vaimse olemise keskkond muutub muutunud situatsioonis tahes-tahtmata, selleks on selgelt olemas nii sotsiaalne alus kui ka lingvistilised tausttegurid. Kuid muutus ei tohiks viia ühiskonna kidakeelsuseni, kus vaimseid tarbeid rahuldav tasemel haridus ja vabatahtlik keelevahetus käivad käsikäes – palgad ja elam(u/i)slust meelitavad noori kuhu tahes kodunt ära niikuinii.

Joonealused

1 Ettekanne on peetud Akad. Õigusteaduste Seltsis 18. detsembril 1997
2 J. Lotman, Semiosfäärist. – *Akadeemia 1992*, nr 10, lk 2019–2043
3 Vt nt S. Mäearu, Nominaalstiil õigustekstides. – *Õiguskeel 1996*, nr 5, lk 9-12
4 K. Kerge, Õiguskeele õpetamisest. (Ettekanne IV õiguskeele päeval Tallinnas, 1. detsembril 1997). – *Õiguskeel 1998*, ilmumas
5 T. Erelt, Soome keele kütkes. – *Keel ja Kirjandus 1995*, nr 1, lk 9–19
6 R.-A. de Beaugrande, W. U. Dressler, Einführung in die Textlinguistik. Tübingen: Niemeyer, 1981, S. 35
7 U. Liivaku Aapetõlge ja mõttetõlge. – *Õiguskeel 1996*, nr 5, lk 15–17
8 Näiteid leiab lisaks U. Liivaku eelnimetatud artiklist jm töödest
9 J. Kallio, Õiguskeelehooldest Soomes. – *Õiguskeel 1996*, nr 1, lk 15–16
10 Siinjuures meenutan Henn Saari õpetust: omasõnal on terminina alati eeliseid, sest nende vähesus tekstides pärsib

moodustusmallide produktiivsuse, s.t kaovad terminimoodustuse eeskujud

11 P. Grice, Logic and Conversation. – *P. Cole, J. Morgan (eds.), Syntax and Semantics III.* New York: Academic Press, lk 41–58; *Further Notes on Logic and Conversation.* – P. Cole (ed.), Syntax and Semantics IX. New York: Academic Press, p. 113–127

12 Nt U. Mereste, Seadused eestikeelseks. – *Kultuurileht 1994*, 8. ja 12. apr; P. Kask, R. Kull, Asjaõigusseaduse terminoloogia. – *Õiguskeel 1996*, nr 5, lk 19–27; T. Erelt, R. Kull, *Töökaitse* kaitseks. – *Eesti Päevaleht 1996*, 10. dets; M. Haruoja, R. Kull, *Põgenik* ja *pagulane* õigusterminitena. – *Õiguskeel 1997*, nr 1, lk 35–37.; K. Kerge, Terminist *rahvatervis*. – *Õiguskeel 1996*, nr 5, lk 28–30 jpt

13 R. Kasik, Õiguskeele lauseehitus. – *Õiguskeel 1995*, nr 5, lk 16–21

14 K. Kerge, Keel luubi all. – *Luup 1996*, nr 10, lk 48–49

15 M. Hint, Eesti keel okupatsiooni järel. – *Keel ja Kirjandus 1996*, nr 12, lk 802–808

16 Vt nt T. Erelt, *op. cit.*; J. Sang, Eesti keele ohud. – *Keel ja Kirjandus 1996*, nr 1, lk 5; K. Kerge, Keeletöö tänane ja tulevik (I): kes ja kuidas. – *Keel ja Kirjandus 1994*, nr 3, lk 145; H. Metslang, Grammatikaliseerumisest eesti ja soome keeles. – *K. Pajusalu, V. Yli-Vakkuri (toim.), Lähivertailuja 7* (Turun Yliopison Suomalaisen ja Yleisen Kielitieden Laitoksen Julkaisuja 44). Turku, 1994, s. 9–32 jpt;

17 T. Erelt, Vastuslause Joel Sangale. – *Keel ja Kirjandus 1996*, nr 3, lk 193–194

18 J. Sang, Eesti keele ohud. – *Keel ja Kirjandus 1996*, nr 1, lk 5

19 A. Mõttus, Seaduse sõnastamine ja terminoloogia. – *Õiguskeel 1997*, nr 1, lk 42-51; nr 3, lk 34-51; järgneb
20 U. Mereste, Seaduskeel sotsiolingvistika seisukohast vaadatuna. – *Õiguskeel 1995*, nr 5, lk 8-15; Seadusloome ja sotsiolingvistika. – *Akadeemia 1996*, nr 1, lk 3-39
21 K. Kerge, Õiguskeel, tema vahendid ja väljavaated. – *Õiguskeel 1995*, nr 4, lk 6-8
22 R. Sõlg, Õiguskeel ja normitehnika. (Ettekanne IV õiguskeele päeval Tallinnas, 1. detsembril 1997)
23 Sel teemal on juba kirjutanud T. Erelt, vt: Oh elu, elu, miks meid vaevad. – *Keel ja Kirjandus 1997*, nr 2, lk 121-124
24 R. D. Lewis, Kultuuridevahelised erinevused. Kuidas ületada kutuuribarjääri. Tallinn: TEA, 1997

EESTI AKADEEMILISE ÕIGUSTEADUSE SELTSI TEGEVUSE KRONOLOOGIA 1996-1998

1996

Ettekandekoosolekud:

17. jaanuar - Kas kohtureform jätkub või ei? Kaks kohtukorralduse ideoloogiat ja eelnõud
21. veebruar - Juristide täiendõpe ja Õiguskeskus
20. märts - Õigusabi reform
17. aprill - Kriminaalseadustiku ja kriminaalmenetlusseadustiku seis ja tulevik
15. mai - Võlaõigus ja võlaõiguse eelnõu
18. september - Eesti õigus ja Euroopa õigus
20. november - Kohtu- ja kohtuniku õigus
18. detsember - Õigustõlge Eestis - seisund ja areng

* * *

aprill - ilmus EAÕS-i aastaraamat 1993-1995
juuni - XX Eesti Õigusteadlaste Päev
1. november - aastakoosolek ettekandega teemal "Õiguse tundmaõppimise viisid

1997

Ettekandekoosolekud:

15. jaanuar - Õigusabi ja -abitus
19. veebruar - Õigus privaatsusele ja isikuandmete kaitse
19. märts - Inimene *versus* avalik võim
16. aprill - Põhiseadus - kas muuta ja mida muuta?
21. mai - Ajakirjandusvabadus ja selle vabaduse piirid
17. september - Euroopa kohtupraktika ja selle võimalik mõju Eesti kohtusüsteemile
19. november - Mõistejurisprudents (positivism) *versus* väärtusjurisprudents (Kas seaduse säte või seaduse mõte?)
17. detsember - Seaduse keel

* * *

mai - ilmus "Taasvabanenud Eesti põhiseaduse eellugu"
juuni - XXI Õigusteadlaste Päev
18. oktoober - aruande-valimiskoosolek

1998

Ettekandekoosolekud:

Tartus:

21. jaanuar - Eetilised standardid juristile: olemasolu ja järgimine kohtuniku, advokaadi ja prokuröri töös

18. veebruar - Harjutuskohtute institutsioon ja Eesti õigusharidus
18. märts - Eetika ja seadus avalikus teenistuses
15. aprill - Osalusdemokraatia – ideaal ja Eesti tegelikkus
20. mai - Juristide kutsealane organiseeritus
16. september - Supranatsionaalne jurisprudents – Euroopa Inimõiguste Kohus, Euroopa Liidu Kohus
18. november - Juristide täiend- ja järelkoolituse olukorrast Eestis

Tallinnas:

21. oktoober - Lepingute sõlmimise võimalikkusest Internetis
26. november - Mõnest tüüpilisest veast kohalike omavalitsuse organite õigusloometegevuses
17. detsember - Tarbijaõiguse mõjust tsiviilseadusandlusele

* * *

aprill - kõrgkoolidevahelise üliõpilastööde konkursi väljakuulutamine teemal "Õiguse järjepidevus ja areng"
mai - XXII Õigusteadlaste päev
23. oktoober - aastakoosolek ettekandega teemal "Seadusloome – tulemused ja kavad"

Sisukord

Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi liikmeskond seisuga 31.12. 1998 lk. 3
Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi juhatus ja revisjonikomisjon lk. 7
Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi põhikiri lk. 8
EAÕS-i aastakoosolek 1. novembril 1996:
- aruanne EAÕS-i tegevusest ajavahemikul 21.10.1995-01.11.1996 (R. Maruste) lk. 15
- EAÕS-i aastakoosoleku otsus 1. novembrist 1996. a lk. 22
EAÕS-i aruande-valimiskoosolek 18. oktoobril 1997:
- aruanne EAÕS-i tegevusest ajavahemikul 01.11.1996-18.10.1997 (R. Maruste) lk. 23
- EAÕS-i aruande-valimiskoosoleku otsus 18. oktoobrist 1997. a lk. 31
EAÕS-i aastakoosolek 23.oktoobril 1998:
- aruanne EAÕS-i tegevusest ajavahemikul 18.10.1997-23.10.1998 (R. Maruste) lk. 33
- EAÕS-i aastakoosoleku otsus 23. oktoobrist 1998. a lk. 39
Juristide Ühenduste Nõukoja statuut lk. 40
Juristide Ühenduste Nõukoja kodukord lk. 42
XXI Õigusteadlaste päev lk. 47
Ettekanded ja sõnavõtud:
- XXI Õigusteadlaste päeva avamine (EAÕS-i esimees Rait Maruste) lk. 48
- Põhiseadus – võti avalikule õigusele (Riigikohtu esimees Rait Maruste) lk. 50
- Õigusriik ja kriminaalõigus: Eesti kriminaalõiguse, õigusteaduse ja

– teadvuse ümberkujunemine
(TÜ kriminaalõiguse professor Jaan Sootak) lk. 55
- Mõningaid mõtteid kriminaalõiguse reformi hetkeseisust (TÜ kriminaalõiguse dotsent, vandeadvokaat U. Lõhmus) lk. 74
- Kokkuvõte sõnavõttudest lk. 81
XXII Õigusteadlaste päev lk. 93
Ettekanded ja sõnavõtud:
- EAÕS-i esimehe R. Maruste tervitus XXII Õigusteadlaste päeval lk. 94
- Riigikaitse õiguslikud alused (vandeadvokaat Märt Rask) lk. 95
Artiklid ja ettekanded:
- Eesti õigusteadlaste päevade ajaloost (Toomas Anepaio, TÜ õiguse ajaloo õppetooli lektor) lk. 104
- Juristide täiendõpe ja Eesti Õiguskeskus (Aavo Kaine, Eesti Õiguskeskuse tegevdirektor) lk. 125
- Õiguse tundmaõppimise viisidest. Sissejuhatavad märkused (Raul Narits, TÜ võrdleva õigusteaduse korraline professor) lk. 146
- Kohtu- ja kohtunikuõigus (Meris Sillaots, TÜ protsessiõiguse lektor) lk. 186
- Mõistejurisprudents versus väärtusjurisprudents ehk kas seaduse säte või seaduse mõte? (Eerik Kergandberg, Riigikohtu liige) lk. 203
- Seaduskeel ja tema kirju kontekst (Krista Kerge, Tallinna Pedagoogikaülikool / Õigusinstituut) lk. 219
Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi tegevuse kronoloogia 1996-1998 lk. 244